

**AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR
BANKACILIK UYGULAMALARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Zehra KILIÇ

Kütahya-2014

T.C.
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR
KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK
UYGULAMALARI**

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA

Hazırlayan:
Zehra KILIÇ

Kütahya – 2014

Kabul ve Onay

Zehra KILIÇ'ın hazırladığı 'Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları' başlıklı Yüksek Lisans tez çalışması, jüri tarafından lisansüstü yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

..../...../2014

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Yrd. Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA (Danışman)		
Doç. Dr. Ali ŞEN		
Yrd. Doç. Dr. Nilüfer DALKILIÇ		

Doç. Dr. Soner AKKOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum ‘Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları’ çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2014

Zehra KILIÇ

Özgeçmiş

1982 yılında Ankara’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladı. Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden 2004 yılında mezun oldu. 2012 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Para ve Banka Programında Yüksek Lisans öğrenimine başladı ve buradaki eğitimine halen devam etmektedir.

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE VE TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARI

KILIÇ, Zehra

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ayşen ALTUN ADA

Temmuz, 2014, 130 sayfa

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmadan, bugünkü neslin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini ifade eder. Bu kavramın temelinde insan yatar. İnsan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları bilinçli kullanmayı ifade eder. Sürdürülebilir kalkınma sürecinde başta devletler olmak üzere, şirketlere, sivil toplum örgütlerine ve tüketicilere önemli görevler düşmektedir. Ancak, bankacılık sektöründe çevresel ve sosyal konulara ilişkin farkındalık, diğer sektörlerle kıyasla daha geç gelişme göstermiştir. 1990'lı yıllardan sonra sürdürülebilir kalkınma kavramı finansal kuruluşların faaliyetlerinin arasına dahil olmuştur.

Sürdürülebilir bankacılık, bankaların finansal ürün ve hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde dizayn edilmesine denir. Sürdürülebilir bankacılık anlayışının günümüzde özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinde çok sayıda finansal kuruluşlar tarafından benimsendiği görülmektedir. Türkiye'de ise sürdürülebilir bankacılık anlayışının gelişmesine engel olan nedenler; yasal düzenlemelerin yetersizliği, sürdürülebilir kalkınma politikalarının istikrarsızlığı, siyasal yapının sürekli değişmesi, finansal kuruluşların sürdürülebilir finansa ilişkin bilgi yetersizliği ve toplumun sürdürülebilir kalkınma konusundaki bilinçsiz oluşu olarak dikkat çekmektedir.

Çalışmada, Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde faaliyet gösteren bankaların sürdürülebilir kalkınmaya katkıları, sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için hangi yöntemleri kullandıkları ve hedeflerine ulaşabilme konusundaki başarıları incelenmiştir. Bu doğrultuda, sürdürülebilir kalkınma kavramı ve geçmişten günümüze geçirdiği evreleri araştırılıp, Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki bankaların sürdürülebilir kalkınmaya katkıları ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonucunda Türkiye'deki bankaların Avrupa Birliği'ndeki bankalara kıyasla sürdürülebilir bankacılık konusunda rakamlarla geride olduğu görülmüştür. Ancak son yıllarda müşterilerin ve bankaların etik bilincinin artmasıyla bankacılık sektörünün sürdürülebilir kalkınmaya katkılarının arttığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Bankacılıkta Sürdürülebilirlik, Avrupa Birliği, Türkiye

ABSTRACT

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SUSTAINABLE BANKING PRACTICES IN THE EUROPEAN UNION AND IN TURKEY

KILIÇ, Zehra

M.A. Thesis, Department of Economy Administration

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ayşen ALTUN ADA

July, 2014, 130 pages

Sustainable development refers to the ability of resolving their own needs of today's generation. Without jeopardizing the ability of resolving the needs of the future generations. The basis of the concept is human. It refers to the conscious use of natural resources by establishing a balance between man and nature, In the process of sustainable development, firstly to the states then to the companies, civil society organizations and to the consumers have important missions. However, awareness about environmental and social issues in the banking sector have advanced later when compared with other sectors. After the 1990s, the concept of sustainable development has been included among the activities of financial institutions.

Sustainable banking, means that the financial products and services of the banks are designed in a style of supporting the sustainable development. Nowadays, it has been seen that sustainable banking mentality is adopted by many financial institutions especially in the countries of the European Union. In Turkey, reasons which prevent development of sustainable banking mentality are inadequacy of legal regulations, instability of sustainable development policies, the continuous change of the political structure, inadequacy of knowledge of financial institutions related with sustainable finance and insufficient awareness of the community for sustainable development have been noticed.

In this study, they have been examined that the contributions to sustainable development of the banks operate in Turkey and in the European Union, which methods the banks use to support to sustainable development and banks success in achieving their goals. In this direction, while researching sustainable development concept and in the past to the present phases of concept, it has been revealed that banks in Turkey and in the European Union contribution to sustainable development. As a result of study, it has been seen that the banks in Turkey fall behind as the numbers than the banks in the European Union in the matter of sustainable banking. However, in recent years, it can be said that the banking sector's contributions increased to sustainable development with the increase of ethic conscious of customers and banks.

Key Words: Sustainable Development, Sustainability in Banking, European Union, Turkey.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	<u>Sayfa</u> v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1.1. KALKINMA KAVRAMI.....	4
1.2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI	7
1.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ TEORİK	
ÇERÇEVESİ.....	8
1.3.1. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Tanımı.....	8
1.3.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Özellikleri	10
1.3.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaç ve Hedefleri	11
1.3.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın İlkeleri.....	13
1.3.4.1. Önceden Önlem Alma İlkesi (İhtiyat İlkesi).....	13
1.3.4.2. Kaynağını Önleme İlkesi.....	13
1.3.4.3. Kirleten Öder İlkesi.....	14
1.3.4.4. Çevre Politikasını Diğer Politikalarla Birleştirme İlkesi	14
1.3.4.5. Katılımcılık İlkesi	14
1.3.5. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları	14
1.3.5.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal Boyutu.....	15
1.3.5.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Çevresel Boyutu.....	16
1.3.5.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomik Boyutu	17
1.3.6. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gerçekleşmesi İçin Gerekli Koşullar	18

1.3.7. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gerçekleşmesini Engelleyen Faktörler	18
1.4. DÜNYA'DA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHSEL	
GELİŞİMİ.....	19
1.4.1. İktisadi Düşüncede Sürdürülebilir Kalkınma.....	20
1.4.2. Uluslararası Platformda Sürdürülebilir Kalkınma	22
1.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA STRATEJİLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA GÖSTERGELERİ ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN	
TARİHSEL GELİŞİMİ	29
2.2.AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	
STRATEJİLERİ.....	30
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	
GÖSTERGELERİ.....	33
2.3.1. Sosyo Ekonomik Kalkınma.....	34
2.3.1.1. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Büyüme Oranı	34
2.3.1.2. AR-GE Harcamaları.....	35
2.3.1.3. İstihdam Oranı.....	36
2.3.1.4. İşsizlik Oranı	37
2.3.2. Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim.....	38
2.3.2.1. Hane Halkı Elektrik Tüketimi	38
2.3.2.2. Nihai Enerji Tüketim	39
2.3.2.3. Bertaraf Yöntemine Göre Belediye Atık Miktarı.....	40
2.3.3. Sosyal İçerme	41
2.3.3.1. Yaşam Boyu Öğrenme	42
2.3.3.2. Görelî Medyan Yoksulluk Açığı.....	42
2.3.3.3. Eğitimi ve Öğretimi Erken Terk Edenler	43
2.3.4. Demografik Değişiklikler.....	44
2.3.4.1. Yaşlı Bağımlılık Oranı	44

2.3.4.2. Toplam Doğurganlık Hızı	45
2.3.5. Halk Sağlığı.....	46
2.3.5.1. Ciddi İş Kazaları	46
2.3.5.2. Doğumda Yaşam Beklentisi.....	47
2.3.6. İklim Değişikliği ve Enerji.....	48
2.3.6.1. Sera Gazı Emisyonları.....	48
2.3.6.2. Enerji Bağımlılığı.....	50
2.3.7. Sürdürülebilir Ulaştırma.....	51
2.3.7.1. Ulaştırmada Enerji Tüketimi.....	51
2.3.7.2. KM Başına Yük Taşıma.....	52
2.3.8. Doğal Kaynaklar	53
2.3.8.1. Nehirlerde Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı.....	53
2.3.8.2. Orman Artışı	54
2.3.9. Küresel Ortaklık	54
2.3.9.1. Kişi Başına Resmi Kalkınma Yardımları ve GSMH İçindeki Payı	55
2.3.9.2. Gelişmekte Olan Ülke Finansmanı	55
2.3.9.3. İkili Resmi Kalkınma Yardımı.....	56
2.3.10. İyi Yönetişim.....	57
2.3.10.1. Avrupa Parlamento'suna Vatandaşların Güven Düzeyi	57
2.3.10.2. Bireylerin E-Devlet Kullanım Düzeyi	58
2.4. TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHSEL	
GELİŞİMİ.....	59
2.4.1. Türkiye'de Kalkınma Planları Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma	59
2.4.2. Türkiye'de Yasalar Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma	64
2.5. TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA STRATEJİLERİ.....	66
2.6. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ:
TÜRKİYE’DE VE AB’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK
UYGULAMALARI

3.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ	70
3.2. GELENEKSEL BANKACILIK	71
3.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK	71
3.4. SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK AŞAMALARI.....	72
3.5. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ÇEVRESEL VE SOSYAL KONULAR...	73
3.6. AVRUPA BİRLİĞİ’NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARI	73
3.6.1. Clean Energy Development Bank: Hollanda	74
3.6.2. GLS Bank: Almanya	76
3.6.3. Merkur Cooperative Bank: Danimarka.....	77
3.6.4. Triodos Bank: Hollanda	78
3.6.5. Banca Etica: İtalya	80
3.7. TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARI.	82
3.7.1. Türkiye İş Bankası	83
3.7.2. Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası	85
3.7.3. Şekerbank.....	86
3.7.4. Garanti Bankası.....	88
3.7.5. Yapı Kredi Bankası.....	89
3.8. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI	90
3.9. TÜRKİYE’DEKİ BANKALARA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KONUSUNDA ÖNERİLER.....	94
3.10. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....	96
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	97
KAYNAKÇA	100
DİZİN	114

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: 2003-2012 Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Büyüme Oran ve Ortalamaları.....	35
Tablo 2.2: 2003-2012 AR-GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Pay ve Ortalamaları..	36
Tablo 2.3: 2003-2012 İstihdam Oran ve Ortalamaları	37
Tablo 2.4: 2003-2012 İşsizlik Oran ve Ortalamaları.....	38
Tablo 2.5: 2002-2011 Hane Halkı Elektrik Tüketimi Miktarları-1000 Ton Petrol Eşdeğeri.....	39
Tablo 2.6: 2003-2012 Nihai Enerji Tüketimi Miktarları-1000 Ton Petrol Eşdeğeri	40
Tablo 2.7: 2002-2011 Bertaraf Yöntemine Göre Belediye Atık Miktarları-Kişi Başına Kg.....	41
Tablo 2.8: 2003-2012 Yaşam Boyu Öğrenme Oran ve Ortalamaları	42
Tablo 2.9: 2006-2012 Görelî Medyan Yoksulluk Açığı Oran ve Ortalamaları	43
Tablo 2.10: 2006-2013 Eğitimi ve Öğretimi Erken Terk Edenlerin Oran ve Ortalamaları.....	44
Tablo 2.11: 2003-2012 Yaşlı Bağımlılık Oran ve Ortalamaları.....	45
Tablo 2.12: 2003-2012 Toplam Doğurganlık Hızı Oran ve Ortalamaları.....	46
Tablo 2.13: Ciddi İş Kazaları Oran ve Ortalamaları	47
Tablo 2.14: 2009-2012 Doğumdan Yaşam Beklentisi Oran ve Ortalamaları	48
Tablo 2.15: 2001-2009 Sera Gazı Emisyon Oran ve Ortalamaları (Baz Yılı= 100).....	49
Tablo 2.16: 2002-2011 Enerji Bağımlılığı Oran ve Ortalamaları	50
Tablo 2.17: 2002-2011 Ulaştırımda Enerji Tüketimi Oran ve Ortalamaları	51
Tablo 2.18: 2003-2012 Kilometre Başına Yük Taşıma Oran ve Ortalamaları	52
Tablo 2.19: 2005-2008 Nehirlerde Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı Oran ve Ortalamaları.....	53
Tablo 2.20: 1990-2010 Orman Artış Oran ve Ortalamaları	54

Tablo 2.21: 2004-2012 Resmi Kalkınma Yardımları ve GSMH İçindeki Payı Oran ve Ortalamaları.....	55
Tablo 2.22: 2003-2011 Gelişmekte Olan Ülke Finansmanları-Milyon Euro	56
Tablo 2.23: 2002-2011 İkili Resmi Kalkınma Yardımları-Milyon Euro	57
Tablo 2.24: 2005-2012 Avrupa Parlamentosu’na Vatandaşların Güven Düzeyi Oran ve Ortalamaları.....	58
Tablo 2.25: 2004-2010 Bireylerin E-Devlet Kullanım Düzeyi Oran ve Ortalamaları...	59

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AÇA	Avrupa Çevre Ajansı
AFD	Fransız Kalkınma Ajansı
Ar-Ge	Araştırma-Geliştirme
BM	Birleşmiş Milletler
ÇSE	Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ajansı (European Statistics Agency)
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank For Reconstruction and Development)
EIB	Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank)
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization)
FMO	Hollanda Kalkınma Bankası (Netherlands Development Finance Company)
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IPARD	Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programı
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency)
JBIC	Japon Uluslararası İşbirliği Bankası (Japan Bank For International Cooperation)
OECD	İktisadi İşbirliği ve Geliştirme Endeksi
SKG	Sürdürülebilir Kalkınma Göstergesi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UÇEP	Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
UNCED	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Environment and Development)
UNCSD	Birleşmiş Milletler Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu (United Nations Commission on Sustainable Development)
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)

UNDESA	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Hizmetler Bölümü (UN Department of Economic and Social Affairs)
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (United Nations Population Fund)
UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınâî Kalkınma Teğkilatı (United Nations Industrial Development Organization)
USAID	Uluslararası Kalkınma Ajansı (United Station Agency for International Development)
WB	Dünya Bankası (World Bank)
WCED	Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (World Commission on Environment and Development)
WDI	Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Development Indicators)
WEF	Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum)
WHO	Dünya Sağlık Örgütü, DSÖ (World Health Organization)
WTO	Dünya Ticaret Örgütü DTÖ (World Trade Organization)
WBCSD	Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi (World Business Council for Sustainable Development)

TEZ METNÍ

GİRİŞ

Sanayi devriminin gerçekleşmesi ile birlikte dünya büyük gelişmelere sahne olmuştur. Nüfusun hızla artması ve teknolojik gelişmeler, üretimin artmasını ve kaynakların daha çok kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Artan üretim gelir düzeyini yükseltirken daha fazla tüketime neden olmakta ve çevre ile ilgili birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Çevrenin tahribatına yol açan olumsuz gelişmeler, dünyada özellikle 1970’li yıllardan itibaren yoğunlaşan birtakım çözüm arayışlarına yol açmıştır. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayınlanan ‘Ortak Geleceğimiz Raporu’, sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel konulara ve küresel çözümlerine birlikte değinmiştir. Bu rapor, 1983 yılında Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında hazırlanmış ve 1987 yılında BM Genel Kurulu’na sunulmuştur. Raporda çevre ve kalkınma için yapılması gerekenler, stratejik zorunluluklar ele alınmış ve sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya konulmuştur.

Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma sürecinde finans ve bankacılık sektörü ön plana çıkmaktadır. Bu durumda sürdürülebilirlik ile ilgili artan toplum bilincinin payı bulunmaktadır. Günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde pek çok banka, çevresel ve sosyal konuları göz ardı etmeye devam etmeleri halinde itibar ve müşteri kaybetme riski ile karşı karşıya kalacaklarının bilincindedir. Dolayısıyla çok sayıda banka çevre birimleri oluşturmaktadır. Sürdürülebilirlik raporları yayınlamakta ve çevre ile dost finansal ürünler sunmaya başlamaktadırlar. Özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki bankalar sürdürülebilirlik konusundaki çalışmalarını daha da ileriye götürerek, bütün faaliyetlerini sürdürülebilir kalkınma amacı doğrultusunda gerçekleştirmektedir. Bu bankalar etik, sürdürülebilir, alternatif ya da sosyal bankalar olarak anılmaktadırlar.

Çalışmanın amacı, günümüzdeki bankaların finansal kaynakların dağıtımının yanında ilgilendikleri diğer faaliyetleri araştırmaktır. Son yıllarda, bankalar sunduğu finansal hizmetlerin ekonomik sonuçlarının yanında çevresel ve sosyal sonuçları ile de ilgilenmeye başlamışlardır. Bu durum sürdürülebilir bankacılık anlayışının doğmasına sebep olmaktadır. Çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların sürdürülebilir kalkınmaya katkıları, sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için hangi yöntemleri kullandıkları ve hedeflerine ulaşabilme konusundaki başarıları incelenmektedir. Bu

doğrultuda, sürdürülebilir kalkınma kavramı tanımlanıp, kavramın geçmişten günümüze geçirdiği evreler incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımı, ulusal ve uluslararası alanda gelişimi, amacı ve ilkeleri araştırılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, sürdürülebilir kalkınmanın AB ve Türkiye açısından tarihsel gelişimi ve stratejilerine yer verilmiştir. AB'nin sürdürülebilir kalkınma göstergeleri tanımlanmıştır. Bu göstergelerden yararlanarak AB üyesi ülkelerin sürdürülebilir kalkınma düzeyleri ülke karşılaştırmaları ile incelenmiştir. Türkiye'nin AB üyesi ülkeleri karşısında sürdürülebilir kalkınma düzeyleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, AB ve Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma sürecindeki bankacılık uygulamaları araştırılmıştır. Bankacılık sektöründeki sosyal ve çevresel konulara yer verilmiştir. AB ve Türkiye'nin sürdürülebilir bankacılık uygulamaları karşılaştırılmıştır. Son olarak ise Türkiye'deki bankalara sürdürülebilirlik konusunda önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI VE GELİŞİMİ

1.1. KALKINMA KAVRAMI

Kalkınma kavramı, sözlük kökenine bakıldığında yerinden kalkma, hareket etme eylemi anlamına gelmektedir (Kaypak, 2012: 14). Kalkınma, ülkede yaşayan insanların; sağlık, güvenlik, adalet vb. gibi konularda maksimum refahlarının sağlanması için gösterilen çabadır. Bunu gerçekleştirirken cinsiyet ve sınıf ayrımı gözetmeksizin eğitim, sağlık, adalet gibi hizmetlere herkesin eşit uzaklıkta olması sağlanmalıdır. Ayrıca kişiler istedikleri zaman bilgi teknolojilerinden kolayca faydalanabilmelidirler. Kalkınmanın sağlanabilmesi için ortak değerlere sahip çıkan, kültürel mirasa değer veren ve doğal kaynakları koruyan bireylere ihtiyaç duyulmaktadır. Kalkınmanın amacı, topluma zararlı olabilecek her türlü kişi ya da kurumu içinde eriten, geleceğe güvenle bakan, özveriyle çalışan, toplumu koruyan ve gözeten insanlar yetiştirmektir (Açıkalın ve Saltık, 2007: 8).

Kalkınmanın amacına ulaşabilmesi için öncelikle politik ve ideolojik tercihlerin amaca uygun seçilmesine dikkat etmek gerekir. Kaldı ki kalkınmanın amacı, başarı ve göstergeleri zamana, mekâna ve toplumsal tercihe göre değişmektedir. Kalkınmanın gelişmesindeki en büyük engel eğitimidir. Bireylerin kalkınma konusundaki yetersiz bilgiye sahip olması, kişiler ve gruplar arasındaki iletişimsizliğe ve güvensizliğe yol açmakta dolayısıyla birlikte hareket etmeyi engellemektedir (Açıkalın ve Saltık, 2007: 7).

Kalkınmadan söz edilebilmesi ve kalkınmanın ölçülebilmesi için, belirli bir gün ya da günlerden bahsetmek doğru değildir. Kalkınma, bir sürecin sonunda kendini gösterir (Kaypak, 2012: 14).

Kalkınma 1970’li yıllara kadar, gelişmekte olan yoksul ülkelerde GSHO, istihdam oranı, yabancı sermaye yatırım oranı gibi ölçüt ve göstergelerle değerlendirilmiştir. 1970’li yıllardan sonra ise kişi başına düşen milli gelir ne kadar fazla olursa olsun, ülkedeki eşitsizlik, işsizlikle mücadele etme oranı, yoksulluk gibi ölçütler ön plana çıkmıştır (Açıkalın ve Saltık, 2007: 7). Buradan hareketle kalkınma; insanların ekonomik, sosyo-kültürel, ulaşım, bütüncül yoksulluğa odaklanma, sağlık, yönetimlerde saydamlık ve toplumsal kapsayıcılık gibi hizmetlere sahip olmasıdır (Sinemillioğlu, 2009: 249).

Ekonomik kalkınma, nüfus oranıyla doğru orantıda artan mal ve hizmeti sağlayarak dünya üzerindeki dengeyi korumalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için sanayinin hızla gelişmesi amaçlanmaktadır. Ancak sanayinin gelişmesiyle birlikte, doğal kaynakların tükenmesinin, çevre kirliliğinin önüne geçilmesinin ve gelecek nesillere de gerekli olacak kaynakların, hızlı ve plansız tüketilmesinin önüne geçmek gerekir (Sarıkaya ve Kara, 2007: 222). Ekonomik kalkınmayı, gelişmekte olan ülkelerin sırasıyla, tarım toplumundan sanayi toplumuna ve sonrasında hizmet sektörünün yoğunlukta olduğu bir yapıya geçiş süreci olarak tanımlamak mümkündür (Gür, 2012: 88).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bağımsızlık kazanan pek çok ülke olmuştur. Bu ülkeler ekonomik ve sosyal kalkınmanın çaresinin sanayiye yapılan yatırımlarla gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir. Halbuki kalkınma sadece ekonomik anlamda olduğunda amaca ulaşılmış olmaz. Ekonomik kalkınmanın başarılı bir şekilde sağlanabilmesi için sosyal ve kültürel değerlerle desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, tarım, altyapı, sanayi gibi tüm üretim faktörlerinin bir bütün olarak incelenmesi şarttır (Tıraş, 2012: 59).

Kalkınmanın faydalarının yanında bir de zararlarından söz etmek mümkündür. Kalkınmanın çevre ve sosyal yapı üzerinde büyük olumsuz etkileri mevcuttur. Gelişmekte olan ülkelerde ormanların tahribi, su kaynaklarının kirlenmesi, çevre kirliliği ve bozulmaları, düzensiz ulaşım, balık ölümleri gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Eğer önlem alınmazsa bu faktörler ekosistemin yıkılmasına neden olacaktır. Modernleşmenin tek çaresi olarak görülen kalkınma, maddi anlamda büyük kazanımlar sağlarken bir yandan da aşırı kaynak tüketimine; hava ve çevre kirliliğine neden olmaktadır. Kalkınma kavramının gün geçtikçe önem kazanmasına karşın 21.yy'da zengin ve fakir ülkeler arasındaki fark hızla artmaktadır. Eğer dünya ülkelerinin 2050 yılında sabit nüfus ve tatmin edici milli gelire sahip olacakları düşünülürse, ekosistemin hayatta kalma süresinin artacağı söylenebilir (Harris, 2000: 5).

Klasik teoride, A.Smith, D.Ricardo, ekonomik gelişme konusunda düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Söz konusu iktisatçılar daha çok kendi dönemlerini yorumlamışlardır. Bu yüzden günümüze yönelik söylevleri yetersiz kalmaktadır. A. Smith; ekonomik kalkınmayı incelerken yeni iskan edilmiş, zengin tabii kaynaklara

sahip bir ülke varsayımından hareket etmiştir. Bu bağlamda sermaye birikimi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sermaye birikiminin ekonomik büyümenin olması için şart olduğunu savunmuştur. Buradan hareketle tasarrufa ve yatırıma büyük önem vermiştir. D.Ricardo ise; A.Smith’in Mutlak stnlk Teorisini geliştirerek Mukayeseli stnlkler Teorisini ortaya atmıştır. Ricardo, uluslararası ticarette mutlak değil karşılaştırılmalı maliyetin önemli olduğunu göstermiştir. Dünya ticareti serbestleşirse, üretim artacak ve sürdürülebilir kalkınma ve büyüme gerçekleşecektir (Yüksek, 2010: 8).

J.M.Keynes (2008: 148) ise, devlet müdahalesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Keynes, eksik istihdamda da ekonomi kendi kendine dengede kalır demiştir. Ancak durgunluktan kurtulmak için otonom yatırımların devlet eliyle yapılması gerekliliğini savunmuştur. Keynesyen teori az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır.

1980 ncesindeki ekonomik kalkınmanın yerini günümüzde doğal çevreye saygılı, toplumsal uzlaşmanın sağlandığı, dengeli kalkınma almıştır. Bir diğeri teknoloji transferidir. İleri teknolojinin yanında yereldeki geleneksel teknolojilere de önem verilmeye başlanmıştır. İdeal olarak çok merkezli katılımcılık ve denetlenebilir yatay örgütlenme, hiyerarşik örgütlenmenin yerini almıştır. Bu yeni yaklaşımlarla birlikte yerelliğin yerini, evrenselliğin aldığı düşünülmektedir (Aıkalcın ve Saltık, 2007: 9).

Bu erevede Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, yayınladığı İnsani Gelişme Raporu’nda ekonomik ve beşeri ihtiyaçların karşılanması gerekliliğini ortaya koymuştur (UNDP, 1994: 17-19). İnsani gelişmeye dayalı bu yeni kalkınma anlayışı doğrultusunda, kalkınmayı ölçen yeni indeksler hesaplanmaya başlanmıştır. ‘İnsani Gelişme İndeksi’, ‘ok Boyutlu Yoksulluk İndeksi’, ‘Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi’ gibi indekslerle ortalama yaşam beklentisi, okullaşma oranı, doğum oranı, anne ve ocuk ölümleri, beslenme, temiz içme suyu temini, yetişkin okur-yazarlığı, elektrik ve su kullanımı, ısınma amaçlı kullanılan yakıt türleri, televizyon ve buzdolabı gibi başlıca dayanıklı tüketim mallarına sahip olma, işgücüne katılım, parlamentoda temsil gibi hem ekonomik hem de beşeri kalkınmaya dair birçok değişken incelenerek bireylerin içinde bulunduğu yoksunluğun boyutları araştırlarak ülkelerin kalkınma süreci ve kalkınmanın sürdürülebilirliği ortaya konulmaktadır (UNDP, 2011: 167-172).

Kısacası kalkınma, toplum açısından sadece maddi olanakların istenilir düzeye çıkması değil aynı zamanda insanların kültür ürünlerini üretebilmesi için gereken bir süreçtir. Fakat bu sürecin maliyeti yüksektir (Han ve Kaya, 2002: 6).

1.2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik kavramının tam olarak ne zaman kullanıldığı kesin değildir. Ancak 1713 yılında Saksonya’da sürdürülebilir ormancılıktan bahsedilmiştir (Kılıç, 2006: 84).

Sürdürülebilirliğin sözlük anlamı Latince ‘sustinere’ kelimesinden türetilmiştir. Sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak anlamlarına gelmektedir (Tıraş, 2012: 59).

Sürdürülebilirlik farklı şekillerde algılanabilmektedir. Özünde sürdürülebilirlik, ekolojik sistemlerin fonksiyonlarını, gelecekte de devam ettirebilme yeteneğine denir. Bir başka deyişle, doğal kaynakların kendiliğinden yenilenebilme yeteneğidir. Sosyal açıdan sürdürülebilirlik ise, bugünkü neslin ihtiyaçlarını aksatmadan gelecekteki nesillerin ihtiyaçlarını düşünerek ekosistemden yararlanma eylemidir. Örneğin; ormanların sürdürülebilirliği, su kaynaklarının sürdürülebilirliği, sürdürülebilir kentler gibi yaklaşımlar sürdürülebilirliğin konusunu karmaşık bir hale getiriyor gibi görünse de konuyu kavramada yardımcı olmaktadır (Yavuz, 2010: 65).

Sürdürülebilirliğin birçok farklı alanda kendini göstermesinin nedeni, bu kavramın temel özelliği olan insanın geleceğini konu alması ve hangi alanda kullanılıyorsa o alandaki kaynakların korunmasını amaçlamış olmasıdır (Sarıkaya ve Kara, 2007: 2).

Sürdürülebilirlik, insanların yaşam kalitesini düşürmeden kişilerin dünyaya olan bakış açılarını değiştirmelerini gerektiren bir kavramı ortaya koymuştur. Bu değişikliğin özü, tüketim toplumu olmaktan vazgeçip bütün milletlerin el ele verip dayanışma içinde doğal kaynakları, çevresel faktörleri, etkin ve verimli bir şekilde yönetmektir. Ayrıca bireylere toplumsal sorumluluklar kazandırmak ve bireylerin ekonomik çözümler üretmelerini amaçlamaktır (Özmehmet, 2008: 3).

Sürdürülebilirliğin diğer bir boyutu ise, sosyal adalet, iktisat, çevre bilimi-yönetimi, işletme yönetimi-hukuku, hak ve demokrasidir (Wilson, 2003:1). Tüketimden kaynaklanan fayda ile refah maksimizasyonunu birlikte ele alan sürdürülebilirlik tanımı basitleştirilmiş olarak eleştirilse de tanım gerçekte; yiyecek, içecek, giyecek, eğitim, ulaşım, sağlık gibi insanı ilgilendiren önemli unsurları içinde barındırmaktadır (Tıraş, 2012: 59).

1992'deki Rio Konferansından sonra sürdürülebilirlik uluslararası platformda daha çok benimsenmiştir. Çünkü; 108'i devlet başkanı düzeyinde olmak üzere 179 ülke konferansa katılmış, hükümetler geleneksel kalkınma anlayışını değiştirmeyi amaçlayarak 3 önemli anlaşmaya imza atmışlardır. Bunlardan ilki olan Gündem 21, sürdürülebilir kalkınmanın her aşamasını kapsayan bir eylem planıdır. İkincisi Rio Deklarasyonu, devletin hak ve yükümlülüklerini bir dizi prensip şeklinde anlatır. Üçüncüsü ise Orman Prensipleri Raporudur. Raporda, tüm dünyada ormanların sürdürülebilir yönetimini amaçlayan bir dizi prensipler kabul edilmiştir. Böylece sürdürülebilirlik anlayışı tüm dünyanın amaçları arasında yerini almıştır (Demirkan, 2002: 36).

1.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

1.3.1. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Tanımı

Sürdürülebilir kalkınma kavramının teorik temellerinin nereye dayandığı ve ne zaman ortaya çıktığıyla ilgili net bir bilgi yoktur (Çalı, 2003: 5). Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu'nun 1987 yılında ilk kez yayınladığı 'Brundland Raporu' olarak da bilinen 'Ortak Geleceğimiz' adlı raporunda sürdürülebilir kalkınma kavramı ön plana çıkmıştır. Raporda 'Sürdürülebilir Kalkınma' bugünkü neslin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır (World Commission on Environment and Development, 1987: 43).

İnsanlar varoluşundan bu yana yaşamlarını devam ettirebilmek, nesillerinin devamını sağlamak için çalışmışlardır. İnsanlığa bu süreçte en büyük faydayı doğa sağlamıştır. İnsanlar temel ihtiyaçlarını doğayla mücadele ederek karşılamışlardır. Doğal kaynakları kullanırken kaynakların tükenebileceği ve kendini

yenileyemeyeceğini akıllarına getirmedikleri için, kaynakları cömertçe kullanmışlardır (Engin, 2010: 14).

Yapılan çeşitli çalışmalara göre dünya nüfusunun 2050 yılında 9 milyara ulaşması beklenmektedir. Artan nüfusla birlikte besine, barınağa, eğitime, iş olanaklarına ihtiyaç daha da artacaktır. Günümüzde bile, dünyada bir milyar insan yoksul ve açlık sınırında yaşamaya çalışırken büyük bir kısmı işsizlik sorunuyla mücadele etmektedir. Bu ve benzer problemlerin artması sürdürülebilir kalkınma kavramının doğmasına neden olmuştur (Engin, 2010: 14).

İnsan ve doğanın uyumunu konu alan araştırmalar uzun süredir tartışılmaktadır. İnsanlar varoluşundan bu yana yaşamlarını sürdürebilmek ve nesillerini devam ettirebilmek için çalışmışlardır. Fakat doğal kaynaklar bozulup azalmaya başladığında ekonomik ve sosyal gelişme olumsuz etkilenmiştir. Dolayısıyla endişeler artmış ve sonrasında sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır (Akıncı ve Akıncı, 2010: 194).

Sürdürülebilir kalkınma, çevre için uzun dönemde tüm kaynakların israf edilmeden kullanımını amaçlayan, ekonomi ve çevre arasında bir entegrasyon sağlamaya çalışan bir kalkınma modelidir (Çolak, 2012: 8).

Bojö ve diğerleri (1992: 15-16), sürdürülebilir kalkınmada ele alınması gereken birkaç sorun olduğunu ileri sürmüş ve şu sorulara yanıt aramıştır: Sürdürülebilir kalkınma gerçekten mümkün müdür?, Doğal kaynakların telafisi için nasıl yatırım yapılmalıdır?, Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için nasıl teşvikler tasarlanmalıdır? Sürdürülebilir kalkınmanın faiz oranlarına etkileri nelerdir? Sürdürülebilir gelişme için nasıl bir muhasebe sistemi izlemek gerekir? Tükenebilir kaynakları diğer kaynaklar ile değiştirmek mümkün değildir. Tükenebilir kaynaklar ile fiziki ve beşeri sermaye arasındaki düşük ikame olanakları gelecekteki üretim olanaklarının azalmasına neden olacağı gibi gelecek nesillerin refahlarının azalmasına da yol açacaktır. Ancak hiçbir firma ikame edilebilirlik derecesine ampirik bir kanıt bulamamıştır. Ekonomik büyüme süreçlerinde doğal kaynakların rolü üzerinde yapılan ilk ciddi ampirik çalışmada kaynak kıtlığının artmasının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma kavramının çeşitli tanımlarının yapılması, farklı disiplinlerin sınırları içerisinde değişik ögelere dayanarak algılanmasına ve ülkelerin ulusal düzeydeki şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sencar, 2007: 75).

1.3.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Özellikleri

Sürdürülebilir kalkınma, dünyada var olan sosyo-ekonomik süreçlerde değişim ve yenilenmeyi savunan geniş kapsamlı planlı ve bilinçli bir dönüşüm sürecidir. Yerel, ulusal ve küresel düzeyde insanlığın doğası ile uyumlu değişim ve dönüşüm çabalarının bilinçli bir biçimde planlanmasını ve uygulanmasını gerektirmektedir.

Mawhinney (2002: 2-15-22), sürdürülebilir kalkınmanın kilit sorular etrafında toplandığını savunmuştur. Bunlar: Sürdürülebilir kalkınmanın bir başlangıç noktası ya da bir sonuç noktası var mıdır? Sürdürülebilir kalkınma tutarlı bir teoriye sahip midir? Sürdürülebilir kalkınma pratikte uygulanabilir bir kavram mıdır? Sürdürülebilir kalkınma dengeli bir çözümün parçası mıdır?. Mawhinney, sürdürülebilir kalkınma kavramının temellerinin Brundland Raporuna dayandığını söylemektedir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın uygulanabilmesi için göstergelerle ölçülmesi ve değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Ancak, planlanan göstergelerdeki bilginin doğru, tarafsız ve kullanılabilir olmasına dikkat çekmektedir. Böylelikle sürdürülebilir kalkınma hayata geçirilecektir.

Sürdürülebilir kalkınma, bireyden başlayarak küresel örgütlere kadar tüm düzeylerdeki yönetim mekanizmalarında gönüllülük temeline dayalı katılımcı bir süreçtir. Sürdürülebilir kalkınma uzun, verimli ve devamlı bir süreçtir. Sürdürülebilir kalkınma politikaları, kısa ve orta vadedeki sonuçları ve uzun dönemdeki olası etkileri göz önünde bulundurularak geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Amaç, kendi kendini yenileyebilen, sorunlara kendi iç mekanizmalarında çözümler üretebilen bir yönetim kültürünün oluşturulmasıdır. Sürdürülebilir kalkınma yenilikçi bir süreçtir. Bu sebepten, bilimsel ve teknik gelişmenin destekçisidir. Sürdürülebilir kalkınma sosyo-ekonomik yaşamı bir sistem olarak kabul eder. Canlı ve cansız tüm varlıkları içine alarak örgütlenme ve yapılanmaları bir bütün olarak kabul eden ve bu ögeler arasında sıkı bir

etkileşim olduğuna inanan bir yaklaşım sergiler. Sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde insan faktörü vardır. İnsan sürdürülebilir gelişme düşüncesinin en önemli unsurudur. İnsan faktörünün yanında canlı ve cansız tüm varlıklar sosyo-ekonomik sistem içinde önemli bir yere sahiptir. Sürdürülebilir kalkınma, yenilenemeyen kaynakların geleceğe yönelik olarak ve gelecek nesillerin de ihtiyaçları düşünülerek mümkün olan en düşük tüketim hızına düşürülmesini sağlamalıdır (Sarıçoban, 2011: 63-64).

1.3.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Amaç ve Hedefleri

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için bazı hedefler konulmalı ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için çalışılmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan bugünkü neslin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır (Yaylalı, 2009: 166).

Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından 1987 yılında yayınlanan ‘Ortak Geleceğimiz Raporu’ sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerini; büyümeyi canlandırmak, büyümenin kalitesini değiştirmek, iş bulma, yiyecek, enerji, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak, sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garantiye almak, kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek, teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek, karar verme sürecinde çevre ile ekonomiyi birleştirmek olarak belirtmektedir (World Commission on Environment and Development, 1987: 49).

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için yoksulluk içinde yaşayan insanların ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Ayrıca yoksulluğun ortadan kaldırılması için dünyada kişi başına düşen gelirin artırılması gerekmektedir. Böylece dünya çapında büyüme sağlanacaktır. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için ekonomik büyümeden çok daha fazlası gerekmektedir. Tüm ülkelerde ekolojik sermayeyi korumak, dağılımını iyileştirmek gerekmektedir. İnsan ihtiyaçlarını karşılamak sürdürülebilir kalkınmanın merkezini oluşturmaktadır. Ancak insanların ihtiyaçlarını karşılarlarken mal ve hizmetler çok olsa bile bu taleplerin çevresel etkileri göz ardı edilmemelidir. Sürdürülebilir kalkınma nüfus artışına bağlıdır. Fakat sorun sadece küresel nüfus büyüklüğü değildir. Yoksul ülkede doğmuş bir çocuk ile zengin ülkede doğmuş bir çocuğun enerji kullanım seviyeleri aynı olmayacaktır. Nüfus büyüklüğü

ekosistemin üretken kapasitesi ile sınırlı tutulduğunda sürdürülebilir kalkınma daha kolay takip edilebilmektedir. İhtiyaçların sürdürülebilir karşılanabilmesi için dünyanın doğal kaynak tabanı korunmalı ve geliştirilmelidir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun artmasıyla tüketimde de artışlar yaşanacaktır. Fakat bu tüketimin asgari standartları geçmemesi beklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma için teknoloji, insan ve doğa arasındaki bağlantının sağlanması oldukça önemlidir. Teknolojik yenilikler için kapasitenin büyük ölçüde gelişmesi gerekmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için ekonomik ve ekolojik hususların ortak bir tema içerisinde entegre edilmesi gerekmektedir. Böylece kurumsal düzenlemelerin tutum ve hedeflerinde değişiklik gerekecektir (World Commission on Environment and Development, 1987: 49-64).

26 Ağustos- 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg'da BM tarafından sürdürülebilir kalkınma zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirveye Türkiye de katılmıştır. Zirveye katılan ülkelerin 2015 yılı için hedefleri şöyledir: Atık su uzaklaştırma konusunda hükümetler 2015 yılına kadar mevcut oranı yarıya indirmeyi hedeflemişlerdir. Enerji konusunda ülkeler, çağın modern imkanlarına ulaşamayan 2 milyar kişiye enerji olanaklarından daha fazla yararlanabilmeyi taahhüt etmişlerdir. Yenilenebilir enerji konusunda ortak bir karara varılamamıştır. Fakat ülkeler yeşil enerji konusunda hemfikirdirler. Sağlık konusunda ise AIDS'in yanı sıra su ile bulaşan hastalıkları, kirlilikten kaynaklanan hastalıkları azaltmak için 2020 itibari ile çevre ve insan sağlığına zararlı kimyasalların üretiminin ve kullanımının yasaklanacağı konusunda ortak karara varmışlardır. Çölleşme ile mücadele çabalarına kaynak sağlamak amacıyla küresel çevre olanağı benimsenmiş, tarımsal üretimin kuru alanlarda iyileştirilmesi kararını almışlardır. Biyo çeşitliliği korumak ve ekosistem yönetimini iyileştirmekle ilgili taahhütler kararlaştırılmıştır. Bunlardan birincisi 2010 yılına kadar biyo çeşitlilik kaybının azaltılması ikincisi 2012 yılına kadar denizle ilgili koruma alanlarının temsili bir ağının oluşturulması ve üçüncüsü ise 2015'e kadar balıkçılıkla ilgili kaynakların sürdürülebilir veriminin maksimum düzeye ulaştırılmasıdır (Uysal, 2003: 2).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programında, Eylül 2010 yılında hazırlanan Bin Yıllık Kalkınma Hedefleri Zirvesi'nde 2015 yılına kadar ki hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenler ana hatlarıyla hazırlanmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır: Aşırı

yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak, herkes için evrensel ilköğretim sağlamak, cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve kadının güçlendirilmesini sağlamak, çocuk ölümlerini azaltmak, anne sağlığını iyileştirmek, AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele etmek, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak ve kalkınma için küresel bir ortaklık kurmaktır (UNDP, 2014).

1.3.4. Sürdürülebilir Kalkınmanın İlkeleri

Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, çevre ve kalkınma ilişkisinin değerlendirilmesinde temel yaklaşım olarak alınır. Çevre sorunlarına olan bakışı sadece kirliliğin azaltılması olgusundan uzaklaştırmayı amaçlamaktadır (Sarıçoban, 2011: 43). Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği doğal kaynakların etkin kullanılmasına bağlıdır. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri; nesiler arası eşitlik, şeffaflık, katılım, yönetim ve biyolojik çeşitliliğe önem vererek, doğal kaynakların aşırı kullanılmasına izin vermemektir. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, Önceden önlem alma ilkesi, kaynağını önleme ilkesi, kirleten öder ilkesi, çevre politikalarını diğer politikalarla birleştirme ilkesi ve katılımcılık ilkesidir (Porsuk, 2009: 19).

1.3.4.1. Önceden Önlem Alma İlkesi (İhtiyat İlkesi)

Çevre kirliliğini gidermeye çalışmaktansa hiç kirletmemek alınacak tedbirlerin en önemlisidir. Bu ilke 1990'lı yıllarda AB'nin Çevre Mevzuatında önemli yere sahip olmuştur. İhtiyat ilkesine dayandırılmış çevre politikası uygulamaları ile zararlı atık ve emisyon oluşumuna katkıda bulunan üretim ve tüketim faaliyetlerinin kontrol altına alınmasının yanında, çevresel risk unsuru yüksek, tehlikeli maddelerin taşınmasının sınırlandırılması gibi düzenlemelere de başvurulabilmektedir (Sarıçoban, 2011: 43).

1.3.4.2. Kaynağını Önleme İlkesi

Çevre kirliliğinin en erken safhasında, yani çevre kirliliği fark edildiği anda mevzuatın belirlediği koşullar gereğince kirliliğin erken müdahale edilerek engellenmesi ya da önlenmesi söz konusudur (Yıldız, 2005: 169).

1.3.4.3. Kirliten Öder İlkesi

Kirliliğe kim ya da kimler sebep olduysa maliyetini onların üstleneceğini öngören ilkedir (Yıldız, 2005: 169).

1.3.4.4. Çevre Politikasını Diğer Politikalarla Birleştirme İlkesi

Bütünleştirme ilkesi, AB hukukuna özgü çevre politikalarının diğer AB politikalarına entegre edilmesini öngörmüştür. İlk olarak tarım ve ulaştırma politikaları hayata geçirilmiştir (Yıldız, 2005: 169).

1.3.4.5. Katılımcılık İlkesi

Katılımcılık, projeden etkilenen tüm tarafların projenin hazırlanma sürecinden, uygulanmasına ve izleme-değerlendirmesine kadar tüm aşamalarına katılımı olarak anlaşılmaktadır. Bu ilke tüm projelere uygulanmaktadır. Tarafların duyarlılığını oluşturarak, projelerin sosyal yapılabirliğini artırarak, projelerin maliyetini düşürerek ve yöre halkının dile getirdiği sorunlarını çözerek projelerin başarısını olumlu olarak etkilemektedir. Bu yöntem aynı zamanda toplumun demokratikleşmesine de katkı sağlamaktadır (<http://www.gap.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10.12.2013).

1.3.5. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu vardır. Bunlar, sosyal, çevresel ve ekonomik boyuttur. Bunlardan birincisi, katılım ve güçlü bir sivil toplumu; ikincisi insan gereksinimlerini karşılayan, doğal kaynakların korunmasını ve refah seviyesinin nasıl yükseltileceğini; üçüncüsü ise ekonomik sermayenin istikrarını konu almaktadır. Hepsi birbiriyle alakalı konulardır (Sarıçoban, 2011: 87). Fakat, çevre mi ekonomiyi kapsıyor, yoksa ekonomi mi çevrenin bir parçasıdır konusu tartışılmaktadır. Ekonomistler çevreyi ekonominin bir alt dalı gibi görürler. Buna karşın ekologlar ise ekonomiyi çevrenin bir alt dalı olarak görürler. Bu tartışmaların sonucunda, ekonomi ile dünyanın ekosistemleri arasındaki ilişki giderek gerilmeye başlamış ve ekonomik kayıplarda artış gözlenmiştir. Ekologlar, dünyadaki her bir canlının ekosistemde bir

yere sahip olduğu besin zincirindeki en ufak bir sapmanın bütün dengeyi bozacağını söylemektedirler. Ayrıca her ekonomik faaliyet, dünyadaki ekosisteme bağlı olan faaliyetlerde üretime yönelik tedbirler alınmasını öngörmektedir (<http://hydra.com.tr> Erişim Tarihi: 18.08.2013).

1.3.5.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal Boyutu

Sosyal olarak sürdürülebilirlik; eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin yeterliliğinin yanı sıra söz konusu hizmetlerin coğrafi, cinsiyet ve benzeri yönlerden adil dağılımının sağlanması içermektedir (Harris, 2000: 5, 6).

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunu büyük çoğunlukla yoksullukla mücadele alır. Bu nedenle yoksul insanların ihtiyaçlarını konu almayan bir kalkınma sürdürülebilir değildir (Sarıçoban, 2011: 92). 1970’li yıllardan sonra aşırı yoksulluğun, gelir dağılımındaki adaletsizliğin, bölgeler arasındaki uçurumun artmasıyla birlikte geleneksel kalkınma kavramının yerini, sürdürülebilir insani kalkınma kavramı almıştır. İnsani kalkınma kavramı, insanlara maddi gelirin artmasının yanında yaşam kalitesinin, eğitim düzeyinin, sağlıklı ve uzun bir yaşamın artışını da garanti eder. Aynı zamanda bireylerin sağlıklı bir ortamda doğup yaşayabilmelerine, eğitim yoluyla kendilerinin ve çevrelerinin gelişmesine katkıda bulunabilmelerine imkan tanımaktadır (Sencar, 2007: 83).

Bu amaca ulaşabilmek için gelişmekte olan ölkelerde, insanların en az kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yaşamaları, gelişmiş ölkelerde ise doğal kaynakların kullanımında kısıtlama getiren yönergelerin olması gerekmektedir (Engin, 2010: 16). Bununla birlikte, daha iyi yaşam yollarının teşvik edilmesi, nicel üretimin ve tüketimin yerine niteliksel gelişmeye olanak veren yeni değerlerin felsefelerin ve çevre bilincinin geliştirilmesi daha önemli olmaktadır (Alkış, 2007: 60).

Daha geniş çerçeveden bakılacak olursa, sosyal olarak sürdürülebilir bir sistemde, eşitliğin sağlanabilmesi için; sağlık ve eğitim hizmetleri, cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ile katılımı içeren noktalara önem verilmelidir (Özmete, 2010: 81). Nüfus, kültürel değerler, kurumsal süreçler, barınma olanakları, insan hakları, adaletli gelir dağılımı ve güvenlik gibi konularda istenilen hedeflere ulaşılması sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunu kapsamaktadır (Aydoğan, 2010: 32).

1.3.5.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Çevresel Boyutu

Sanayileşme alanında son yıllarda meydana gelen gelişmeler teknolojiye olan ihtiyacı artırmıştır. Ekonomik büyümenin bir sınırı olmadığı inancı yerleşmiş ve ekonomik büyümenin önüne geçebilmek için önlemler alınmaya başlanmıştır. Sanayi, çevreyi hem bir hammadde kaynağı hem de atık deposu olarak görmektedir. Bunun sonucunda da ulusal ve uluslararası düzeyde çevre sorunları ortaya çıkmış, tüm canlıları ve dünyayı tehdit eder boyuta ulaşmıştır (Sencar, 2007: 79).

Kalkınmanın sürdürülebilir olması için araştırmacılar; yoksulluk, nüfus ve çevre arasındaki ilişkiye dikkati çekmektedirler. Şüphesiz nüfus, kalkınma ve ekosistem arasında sıkı bir bağ vardır. Dünyadaki nüfus hızla artmaktadır. Bununla beraber, sosyal ve ekonomik refahın artmasıyla da ortalama yaşam süresinde artış söz konusudur (Yücel, 2003: 106). Nüfusun hızlı artışı yoksulluğu artırıp beraberinde çevresel bozulmaların başlamasına neden olacaktır. Bunun yanında insan ihtiyaçlarının da hızla artmasına ve çevresel faktörlerin tükenmesine neden olacaktır. Bu nedenle nüfus ve yoksulluk çevre duyarlılığını azaltmaktadır (Yapıcı, 2003: 227). Nüfus artışıyla beraber, sanayi, ulaşım, ısınma vb. faaliyetlerin artması hava kirliliğine neden olmaktadır. Hava kirliliğine sebep olan fosil yakıt kullanımı, sera gazı etkisini ön plana çıkararak ozon tabakasında telafisi mümkün olmayan tahribata sebep olmaktadır. Bu doğrultuda, küresel ısınma kaçınılmazdır. Güneşten gelen zararlı ışınlar insanlar üzerinde tedavisi olmayan hastalıklara neden olmaktadır (Aydoğan, 2010: 26).

Nüfusun hızlı artışı ile birlikte insanlar kendilerine yeni yaşam alanları yaratmış ve kentleşmenin önüne geçilememiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, çarpık kentleşme sürecinde, tarım alanları tahrip edilip oluşan boş arazilere binalar yapılmaktadır. Bununla beraber kıyı bölgelerde artan kentleşme oranıyla, denizler kirlenmekte, trafik tıkanıkları yaşanmakta, içilebilir su kaynakları azalmakta, doğal ve tarihi yapılar bozulmaktadır (Aydoğan, 2010: 28).

Bir başka sorun ise ekonomik ve sosyal faktörlerin yetersiz kaldığı kırsal kentlerden büyük kentlere göçün artmasıdır. Göçler büyük şehirlerdeki nüfusun ve çarpık kentleşmenin hızlanmasına neden olmaktadır (Tokuçoğlu, 1993: 19).

Çevre kirliliğinin yanında içme ve kullanma suyunun kıtlığı, gürültü kirliliği, asayiş bozukluğu, atık sorunu, trafik sıkışıklığı gibi pek çok problem de kentleşmeyle

beraber kendini göstermektedir. Bilinçsizce yeşil alanların katledilmesi, erozyona ve çölleşmeye neden olmaktadır (Aydoğan, 2010: 28).

Gelişmiş ülkelerde çevre ve kent ilişkisi denge içerisinde. Kentleşme devletin kontrolü altında olduğundan nüfusun belirli merkezlerde toplanmasına izin verilmemiş, böylece çarpık kentleşmenin ve çevre kirliliğinin önüne geçilmiştir (Güçlü, 2007: 59).

Nüfusun artması ve büyük bir kısmının büyük şehirlerde toplanmasıyla beraber, sanayi de gelişmiştir. Sanayinin çıkardığı zararlı gazlar, ısınmada kullanılan yöntemler, araba egzozlarından çıkan dumanlar, insanlara, bitkilere ve hayvanlara zarar vermekle kalmayıp dünyanın ekolojik dengesini de alt üst etmektedir. Aynı zamanda kıyılardaki kentleşmenin artmasıyla birlikte denizler kirlenmekte, denizde yaşayan canlıların ölümüne neden olmakta, kültürel değerler yok olmakta ve turizm sektörü de olumsuz etkilenmektedir (Güçlü, 2007: 59).

1.3.5.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomik Boyutu

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, çevre, toplum ve ekonomi arasındaki ilişkilerin ikili bir etik varsayımla yeniden gözden geçirilmesini öngörmektedir (Sencar, 2007: 81). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik açıdan değindiği konu, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını ellerinden almadan bugünkü kalkınmanın nasıl gerçekleşeceğidir (Aydoğan, 2010: 33). Bir anlamda sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu kıt olan kaynakların kullanımı ile ilgilidir. Mal ve hizmetlerin devamlılık esaslarına göre üretilebilen, tarım ve endüstri üretimine zarar veren sektörlerin, dengesizliklerinden çekinen, iç ve dış borçların yönetilebilirliğini sağlayan sürdürülebilir boyutudur (Tıraş, 2012: 61).

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutu ele alındığında, çevreyle uyumlu projeler üretilmesi için bazı anlayışların değiştirilmesi gerekmektedir. Örneğin; doğayla uyumlu hammadde çıktılarının üretilmesi, sosyal sorumluluk anlayışına sahip ekonomi politikalarının oluşturulması, işletmecilik anlayışları çerçevesinde gerektiğinde büyümeyi de sınırlandıracak yeni anlayışlar geliştirilmelidir. Bu sayede hem üretim hem de tüketim kalıpları değişecek ve çevre sorunları en aza indirgenecektir (Sencar, 2007: 81).

1.3.6. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gerçekleşmesi İçin Gerekli Koşullar

Sürdürülebilir Kalkınma; ekolojik denge ile ekonomik büyüme dengesini birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan, çevresel kaliteyi ön planda tutan, hem de gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlayan bir modeldir. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için ekolojik sürdürülebilirlik, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliğin aynı zamanda işlemesi gerekmektedir (Alagöz, 2007: 7). Dolayısıyla kuşaklar arası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir kalkınma olgusu; ekolojik tabanı korurken gelişmeye de önem vermelidir. Aynı zamanda teknik bilgiye kolay ulaşılabilecek, üretim fazlasını kendi çabasıyla sağlayabilecek bir ekonomik sistem oluşturulmalıdır. Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayacak insanların bu konudaki görüşlerini alıp konuya etkin katılımlarının sağlanması için uygun siyasal bir sistem sunulması gerekmektedir (Porsuk, 2009: 19). Bununla beraber, alınan kararlara ilişkin olarak ortaya çıkan aksaklıklar karşısında esnek ve hataları kendiliğinden düzeltebilen bir yapı oluşturulmalıdır (Sarıçoban, 2011: 67).

1.3.7. Sürdürülebilir Kalkınmanın Gerçekleşmesini Engelleyen Faktörler

Sürdürülebilir kalkınma politikasını uygulama söz konusu olduğunda birçok engelle karşılaşılmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kurumsal alt yapı ve politika uyum eksikliği, sermaye eksikliği, çevre hakkında bilgi ve deneyim eksikliği, siyasal güvensizlik, kaynak ve eşgüdüm yetersizliği gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Alagöz, 2007: 9).

Tükenen kaynaklar iklim değişikliğine, sel gibi doğal afetlere sebep olarak özellikle az gelişmiş ülkelerde birçok hastalığın başlıca nedeni haline gelmektedir. Toplumun tüketim ve üretimde kazandığı alışkanlıklarından zor vazgeçmesi, kazancın ülkeler arasındaki adaletsiz dağılımı, ulusal ekonomilerdeki yabancı sermayenin yetersizliği ve dış yardımların kullanılamaması gibi faktörler, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesini engellemektedir (Yaylalı, 2009: 169).

1.4. DÜNYA'DA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanoğlu tarih boyunca ekonomik ve sosyal faaliyetlerini, doğanın sınırsız kaynaklara sahip olduğunu düşünerek yaşamıştır (Aydoğan, 2010: 9). 1970'lerin başında sanayinin hızla gelişmesiyle birlikte çevre kirliliği, hava kirliliği ve gürültü kirliliğinin artmasıyla, sürdürülebilirlik tartışmaları hız kazanmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde Roma Kulübünün hazırladığı 'Sıfır Büyüme' adlı çalışmada kaynak sorununun gelecek kuşaklar için tehlike oluşturduğuna dikkat çekilmiştir (Kılıç, 2006: 85). 1972 yılında Birleşmiş Milletler Stockholm'de düzenlenen İnsani Çevre Konferansında, Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı kurularak çevre sorunlarına ortak bir bakış açısı geliştirilmiştir. Konferansta çevrenin taşıma kapasitesine dikkat çeken, kaynak kullanımında kuşaklararası adaleti gözetken, ekonomik ve sosyal anlamda, çevre ile bağlantısını ön plana çıkaran ilkelerden bahsedilmektedir (Yıkılmaz, 2011: 12).

Kalkınma ve çevre arasındaki dengeyi sağlama düşüncesi 'Sürdürülebilir Kalkınma' kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yapıcı, 2003: 224). Ancak bir süre sonra çevre sorunlarının hızla artmaya başlamasıyla, çevre üzerindeki tahribat daha da artmıştır. Bu gelişmenin sonrasında, 1980 yılında ilk kez Uluslararası Doğa Koruma Birliği öncülüğünde, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) için hazırlanan Dünya Koruma Stratejisinde, 'doğal kaynakları gelecek nesiller için nasıl kullanmalıyız ve doğal kaynak nasıl tasarruf edilir?' sorularına cevap aranmıştır (Yıkılmaz, 2011: 12). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez resmi olarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (The World Commission on Environment and Development) tarafından yayınlanan Brundland Raporu'nda diğer adıyla 'Ortak Geleceğimiz' adlı raporda kendini göstermiştir (Altun Ada, 2011: 1).

Brundland Konferansından sonra, 1992 yılında, BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Rio'da yapılmıştır. Rio'da alınan ve 40 konuyu kapsayan kararlara Gündem 21 denilmektedir. Gündem 21'in 40. başlığında ülkelerin, uluslararası kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin sürdürülebilir kalkınma göstergelerini ve ilkelerini benimsemesi, geliştirmesi ve kullanması tavsiye edilmektedir (Zoral, 2011: 7).

1.4.1. İktisadi Düşüncede Sürdürülebilir Kalkınma

Adam Smith (1776: 15), Merkantilistlerin savunduğu müdahaleciliğe karşı çıkmıştır. Smith, ekonominin sürdürülebilirliğinin iktisadi faaliyetlerin serbest bir ortamda cereyan etmesi ile mümkün olacağını söylemiştir. Başka bir ifadeyle, yaşadığı çağda siyasette savunulan serbestliğin iktisadi ve sosyal hayatta da var olması gerektiğini ileri sürmüştür. Çalışmalarında her zaman yaşanan hayattaki gerçek olayları örnek olarak vermiştir. İnsanların servet sahibi olma isteklerinin doğal bir istek olduğunu kabul etmiştir. Fakat serveti iktisadi sistemin temeli ve amacı olarak kabul etmemiştir. Smith, ‘Ulusların Zenginliği’ adlı eserinde kendi menfaatini maksimize etmek isteyen bireyi iktisadi sistemin merkezine oturtmuştur.

Smith'in (1776: 7) Ulusların Zenginliği adlı eserinde üzerinde durduğu bir başka konu iş bölümüdür. İş bölümü derken 2 şeyi kastetmektedir. Birincisi uzmanlaşma, ikicisi yararlı bir işte çalışmaktır. Uzmanlaşma ile emeğin becerisi artacak, böylece emek daha üretken hale gelecektir. Ancak iş bölümünden yararlanabilmenin yolu üretimin mübadele için yapılmasının şart olmasıdır. Smith, iş gücünün yararlı bir işte çalışanlar ile yararlı bir işte çalışmayanlar arasında bölündüğünü varsaymaktadır. Bu varsayım altında ancak ‘verimli emek’ kategorisi yani elle tutulur bir şey üreten emek, sermaye birikiminin artmasına ve ekonominin kalkınmasına hizmet edecektir.

Thomas Robert Maltus, Klasik kuramsal yapıyı yeniden gözden geçirmiştir. Maltus'un 1798'de yayınladığı ‘Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme’ eseri büyük ilgi görmüştür. Teorisi iki varsayıma dayanmaktadır. Birincisi, insanın varlığını devam ettirebilmesi için gıda ihtiyacının karşılanması zorunludur. İkincisi, kadın erkek arasındaki münasebetler sürekli aynı kalacaktır. Nüfus gıda maddeleri elverdiği ölçüde geometrik olarak artarken gıda maddeleri aritmetik olarak artar. Nüfus artışını engelleyecek denetimler etkisiz olursa, nüfus ancak gıda maddelerinin arzı sayesinde denetlenebilir. Malthus ekonominin sürdürülebilir olabilmesi için piyasanın kendi kendine düzenleyici özelliklerine sahip olduğu argümanına karşı çıkmıştır (Erim, 2007: 54).

David Ricardo, Smith ve Malthus gibi Klasik iktisat düşüncesini devam ettirmiştir. Ricardo, gelir bölüşümü konusunu iktisat teorisine kazandıran, onu iktisadın temel sorunlarından biri olarak nitelendiren bir iktisatçıdır. Onun yaşadığı dönemde

İngiltere tarım toplumundan sanayi toplumuna doğru değişim gösteriyordu. Ülkede yaratılan gelirin toprak sahipleri, işçiler ve kapitalistler arasında nasıl bölüşüleceği konusu, çözülme bekleyen bir problem olarak görünüyordu. Bu nedenle Ricardo, değer teorisini ele alarak başladığı kitabına bölüşüm teorisi ile devam etmiştir. Böylece Ricardo ekonominin sürdürülebilirliğini değer ve bölüşüm konusuyla açıklamıştır (Skousen, 2003: 112).

Karl Marx, Klasik iktisadın ileri sürdüğü denge anlayışına karşı çıkmıştır. Marx'ın en çok tartışılan kuramı emek- değer kuramı olmuştur. Marx değer analizinde Ricardo'cu emek girdisi yaklaşımının esaslarını benimsemiştir. Sermaye mallarını stoklanmış emek olarak görmüştür. Üretim faktörlerinden toprak ise, Marx'ın analizinde gözden kaybolmuştur. O toprakla ilgili, iktisadi açıdan önemli her şeyi emek girdisi olarak kabul etmiştir. Ancak Marx'ın Ricardo'dan ayrıldığı en önemli nokta şöyledir: Ricardo emeğin homojen olmadığını, bundan doğacak sorunun ücret farklılığı uygulanarak giderilebileceğini söylüyordu. Bunun karşılığında Marx emeğin değeri piyasa fiyatları ile ölçülebilirse, piyasadaki diğer malların değerini ölçmede neden yetersiz kalınsın sorusuna cevap aramıştır. Marx bireyler arası paylaşımı savunmuştur. Bu teoriye göre bireyler arası paylaşım kapitalizm içerisinde büyük fiyat farklılıkları ve yaşam standartlarında aşırı farklar oluşturacaktır (Erim, 2007: 91). Marx, Kominizmin Manifestosu'nda şunu belirtmiştir; bugüne kadarki toplulukların tarihini belirleyen konu sınıf savaşlarıdır. Dolayısıyla herkes fedakarlık yapmalı kalkınmaya destek vermelidir. Dengeli bir gelir dağılımı oluşturulmalı, çevreye verilen değer eşit miktarda her kesimde ortaya çıkarılmalıdır (Skousen, 2003: 171).

Arthur Cecil Pigou, eksik istihdam teorisinin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Pigou, toplumun sosyal sorunları üzerinde durmuş ve iktisat biliminin amacının toplumun refah düzeyini yükseltmek olduğunu ileri sürmüştür. Milli refahın yükseltilmesi için üretim artışıyla birlikte gelir dağılımının dengeli olmasının istikrarlı bir iktisadi yapının kurulması için gerekli olduğuna inanmıştır. Pigou'ya göre refah düzeyini üç ölçüt belirlemektedir. Birincisi milli gelir düzeyi, ikincisi bu gelirin toplumu oluşturan bireyler arasındaki dağılımı ve üçüncüsü ise, iktisadi istikrarın sağlanmasıdır. Pigou, devletin iktisadi hayatı düzenleyici olarak müdahalesini gerekli görmüş ve milli refahın yükseltilmesi için gelir dağılımındaki dengesizliklerin azaltılması gerektiğini savunmuştur (Ersoy, 2008: 524-525).

John Maynard Keynes (1959: 308), Klasik iktisadi yaklaşımlardan ayrılmış ve iktisadi olayları makro düzeyde tahlil etmiştir. Üzerinde durduğu konuların başında; istihdam ve ekonomik dalgalanmaların nedeni, milli geliri belirleyen faktörler, işsizlik, enflasyonun kontrol altına alınması gelmektedir. Keynes'e göre tasarruf ve yatırım kararları farklı kişiler tarafından ve farklı nedenlere göre verilmektedir. Bunun yanında faiz oranı, paraya olan talep miktarının bir fonksiyonudur. Reel ücretler istihdam hacmince belirlenmektedir. Geleceğe yönelik beklentilerde meydana gelecek değişimler, sadece üretim biçimini belirlemez aynı zamanda üretimin miktarını ve istihdamı da belirler. Keynes ekonominin sürdürülebilirliğini bu şekilde açıklarken çevrenin sürdürülebilirliği hakkında görüş belirtmemiştir.

Simon Kuznets, iktisat bilimine milli gelir ve büyümenin ölçülmesi konularında önemli katkılarda bulunmuştur. Nüfus artışı ve iktisadi büyüme ve gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Nüfus artışı Malthus'cu yaklaşımın aksine iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkide bulunmaktadır. Yaptığı araştırmalarda edindiği sonuçlara dayanarak nüfus artışının iktisadi büyümeye ortam hazırladığını ileri sürmüştür. Nüfus artışı daha fazla tüketim malının üretilmesini gerektirir. Tüketim malları talebindeki artış, yatırımların artırılmasına yol açar ve böylece şehirleşme süreci hızlanır. Aynı zamanda işgücü arzı artar. Ayrıca yeterli kaynakla desteklenirse, nüfus artışı iktisadi büyüme oranının artmasına ortam hazırlayabilir. Böylece ekonomik sürdürülebilirlik sağlanmış olur (Ersoy, 2008: 625).

John R. Hicks, modern mikro ekonomi teorisine önemli katkılarda bulunmuştur. Hicks'e göre sermaye oluşumu ile toplam talep arasında ilişki vardır. Toplam talepteki artışın yatırımları artırdığını ve yatırımların artmasıyla sanayileşme sürecinin hızlandığını savunmuştur. Ona göre nüfusun artışı sermaye oluşumu sürecine süreklilik kazandırmaktadır. Ayrıca Hicks'e göre gelir bir nevi sürdürülebilir tüketim niteliğindedir. Elde edilen gelirden daha fazla tüketim yapılır ise bu tüketim uzun dönemde sürdürülemez olacaktır (Ersoy, 2008: 628).

1.4.2. Uluslararası Platformda Sürdürülebilir Kalkınma

Dünyada, özellikle sanayileşmiş ülkelerde, karşılaşılan çevre sorunları gün geçtikçe artış göstermiş ve 1970'li yıllarda çevre hareketleri daha kapsayıcı bir

yaklaşımına dönüşmüştür. Bu düşüncelerin ışığında 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'da Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans ile çevre sorunları uluslararası gündemde ilk sıralarda yerini almıştır (Bozdoğan, 2005: 1015).

Konferansta 'İnsani Çevre Bildirgesi' kabul edilmiştir. Bildirgeye göre, çevrenin taşıma kapasitesi dikkate alınarak kaynak kullanımında kuşaklar arası adaletten bahsedilmiş, ekonomik ve sosyal kalkınmanın çevre ile arasındaki etkileşimini ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini konu alan ilkeler ortaya konulmuştur (Yılmaz, 2011: 17). Bildiride her ne kadar sürdürülebilir kalkınma kavramı kullanılmamışsa da çevre ve gelişim ilişkisi ile çevrenin korunmasının sadece bugün değil gelecek kuşaklar için de önemine yer verilmiş olması bu kavramın temellerinin Stockholm Konferansında atıldığını göstermektedir (Yüksek, 2010: 28).

Bildirgede ön plana çıkan bir diğer unsur ise insan merkezilik ve gelecek nesillerin kaynaklarının korunması konularının gündeme gelmiş olmasıdır (Alagöz, 2007: 6). Konferansın en belirgin özelliği, çok farklı siyasal grupların ve farklı kalkınma düzeylerindeki ülkelerin ortak amaçlar etrafında bir araya gelmeleridir (Güçlü, 2007: 68).

Konferansa, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 113 ülke katılmıştır. 119 maddelik bildirgede 'Eylem için Tavsiyeler' bölümünde 5 ana konu ön plana çıkmıştır. Bunlar: İnsanların yerleşmiş bulundukları yörelerin yönetimi, doğal kaynakların yönetimi, genel olarak kirlenme, denizlerin kirlenmesi, kirlenmenin eğitsel, bilgi edinme, sosyal ve kültürel yönleridir (Aydoğan, 2010: 13).

Alınan bu eylem planlarında, çevre sorunları konusundaki sorumluluk daima ortak ana fikir olmuştur. Ancak bu eylem planları hayata geçirilirken devletlerin egemenlik haklarına daima saygılı olması ve bu politikaların, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma planlarını olumsuz yönde etkilememesi konusu titizlikle netleştirilmiştir (Güçlü, 2007: 69).

Ancak 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansına rağmen, sürdürülebilirlik kavramı ulusal ya da uluslararası platformda istenilen seviyeye çıkamamıştır (Kılıç, 2006: 85).

Sürdürülebilir kalkınma çalışmalarını gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler birlikte hareket ederek gerçekleştirmeye çalışsalar da sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayanlar gelişmiş ülkelerdir. Başta Birleşmiş Milletler (BM) ve yan rgtleri, Birleşmiş Milletler evre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP) BM Kalkınma Programı (United Nations Industrial Development Organization-UNIDO), Gıda ve Tarım rgt (Food and Agriculture Organization-FAO), Nfus Fonu (United Nations Population Fund – UNFPA), Dünya Sağlık rgt (World Health Organization – WHO), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD), Dünya Bankası (World Bank ,WB), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization Economic Cooperation and Development OECD), Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wild Fund Nature, WWF), Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi (World Business Council on Sustainable Development, WBCSD), Dünya Ticaret rgt (World Trade Organization, WTO) gibi uluslararası kuruluşlar ve AB entegrasyonu bu alanda yoğun olarak çalışmaktadır (Yıkmaz, 2011: 16).

1972 yılında Roma Kulübü'nn yayınladığı 'Büyümenin Sınırları' (Limits to Growth) adlı rapor hazırlanmıştır (Tıraş, 2012: 62). Raporda, küresel çapta farklı analizler yapılarak kontrolsüz gelişmenin devam etmesiyle birlikte 21.yy'a gelindiğinde küresel sistemin çökeceği iddia edilmiştir. Roma Kulübünün raporunda nüfus, besin maddeleri endüstriyel tüketim, ham madde ve evre kirliliği olmak üzere 5 kriter belirlenmiş ve bunlar ayrı ayrı incelenerek çevrenin insanlığın geleceği için önemi vurgulanmıştır (Sarıçoban, 2011: 73).

1983 yılında Ortak Geleceğimiz bir başka adıyla Brundtland Raporu, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin isteği zerine Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland Başkanlığında, 20 ayrı ülkeden gelen katılımcılarla, 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulmuştur (World Commision on Environment and Development, 1987: 43). Brundtland Raporu, sürdürülebilir kalkınma konusunun hem ekonomik ve bilimsel hem de politik açıdan ön plana çıkmasına öncülük ettiği için önem taşımaktadır (Aydoğan, 2010: 17).

BM Dünya evre ve Kalkınma Komisyonu tarafından oluşturulan raporda sürdürülebilir kalkınma kavramının  içeriği üzerinde durulmuştur. Birincisi mevcut

büyümenin sürdürülebilirliğidir. İkicisi bugünün ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Üçüncüsü ise gelecek kuşakların yaşam ve refahlarının güvence altına alınması ve tüm bunlar yapılırken çevre üzerindeki baskının, uygarlığı tehdit etmeyecek bir seviyede tutulmasıdır (World Commission on Environment and Development, 1987: 44).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun aldığı kararlara göre çevre ve kalkınma kapsamında yönlendirilmesi için altı temel özellik belirlenmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır: Dünya barışının sürdürülmesi, büyümenin gözden geçirilmesi ve kalitesinin iyileştirilmesi, yoksulluk problemine ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasına çözüm aranması, kaynakların korunması ve zenginleştirilmesi, nüfus artış probleminin çözülmesi, teknolojiye yön verilmesi ve risklerin yönetimi, çevre ve ekonominin birleştirilerek karar alma süreçlerine entegrasyonu'dur (World Commission on Environment and Development, 1987: 49).

Brundtland Raporu'nda, sürdürülebilir kalkınmanın amaçlarının gerçekleşmesi için, çevre ve ekonomik kalkınmanın önemini vurgulamak amacıyla bölgesel ve uluslararası toplantılar düzenlenmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu bağlamda en kapsamlı Çevre ve Kalkınma Konferansı, geniş bir katılımı 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde bir çok temsilci, devlet başkanı, Birleşmiş Milletler Kuruluşlarının delegeleri ile toplam 178 ülkeden 12000 katılımcıyla toplanmıştır (Aydoğan, 2010: 17). Bu konferansta sürdürülebilir gelişmenin merkezinde insanın olduğu vurgulanmıştır. Her insanın doğa ile uyumlu, sağlıklı bir yaşam hakkı olduğu dile getirilmiştir. Rio Konferansı sonunda uluslararası düzeyde 5 temel belge ortaya çıkmıştır. Bu belgeler, Rio Bildirgesi, Gündem 21, iklim Değişikliği ve Çevre Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve Orman Varlığının Korunmasına ilişkin bildirilerdir (Bozdoğan, 2005: 1020).

Rio Konferansı'nda tartışmaya açılan konular 'Gündem 21' olarak sunulmuştur. Gündem 21 hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının ve bağımsız kesimlerin çevreyi ve ekonomiyi etkisi altına alan tüm alanlarda yapılması gereken etkinlikleri tanımlayan bir eylem planıdır. Gündem 21 4 temel bölümden oluşmaktadır. Bunlar Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetimi, Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi ve Uygulama Mekanizmalarıdır. Özellikle önem taşıyan konular ise; yoksullukla

mücadele, çevre eğitimi, kimyasal maddeler, finansman olanakları, çöp, enerji politikaları ve teknoloji ile çevre araştırmalarıdır (Sarıçoban, 2011: 78).

1976'da Vancouver'de Habitat adı altında yapılan konferansı takiben 1996 yılında 3-14 Haziran tarihleri arasında Habitat 2 yapılmıştır (Özmehmet, 2008: 9). Habitat 2 Raporunda, insanların gelecek 20 yıl içerisindeki barınacak yerler ile ilgili karşılaşacağı sorunlar vurgulanmıştır. Barınacak yerlerin gelişimi, uluslar arası topluluk tarafından, sürdürülebilir insan yerleşimleri ile ilgili çalışmalar yürütülmüştür. Bu doğrultuda hedefler ve ilkeler oluşturulmuştur (Aydoğan, 2010: 19). Konferansta özellikle sanayileşmiş ülkelerde sürdürülemez üretim ve tüketim alışkanlıkları, aşırı nüfus yığılmaları, yapı ve dağıtımdaki değişmelere önem verilerek evsizlik, nüfus değişimleri, işsizlik, sosyal dışlanma, aile dağılmaları yetersiz kaynaklar, temel alt yapı ve hizmet eksiklikleri, artan güvensizlik ve şiddet, çevresel bozulma ve afetler gibi konular üzerinde durulmuştur (Özmehmet, 2008: 9).

Rio+5 Forumu, 1992 yılında, Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan 5 yıl sonra 13-19 Mart 1997'de gerçekleşen bir forumdur (Bozdoğan, 2005: 1023). Rio+5 Zirvesinin amaçları kısaca şöyledir: İlki Brezilya'da düzenlenen Rio Zirvesi'nden beri sürdürülebilir kalkınma konusunda elde edilen gelişmeleri değerlendirmek, dünyada gerçekleştirilmiş, sürdürülebilir kalkınma çalışmalarını örnek göstererek uygulanabilirliğini ispatlamak, Rio'da uygulanamayan bazı hedeflerin sebeplerini ortaya koyarak düzeltici teklifler sunmak, finans, teknoloji transferi, üretim ve tüketim örnekleri, enerji kullanımı, temiz suların azlığı, ulaşım gibi konuları ön plana alarak, gelecek için öncelikleri belirlemek, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerine sıkı sıkıya bağlılığı koruyarak hükümetlere, uluslararası örgütlere ve sivil toplum kuruluşlarını yardıma davet etmektir. Bildirgede tüm dünyada adil ve kalıcı bir barış sağlanması kararlılığını koruyarak dünya üzerinde üstesinden gelinmesi gereken en önemli sorunun küreselleşmenin tüm insanlık için olumlu bir güce dönüştürülmesi olduğu vurgulanmıştır (Sencar, 2007: 103).

26 Ağustos ve 4 Eylül tarihleri arasında 2002 Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde düzenlenen BM Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi, 10 yıl önce 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesinin bir çıktısı olan Gündem 21 ve diğer Rio kararlarının devamı niteliğindedir. Bu kararların daha etkin uygulanması ve hedefe daha

iyi odaklanması için gerekli olan mekanizmalara yönelmiştir. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi 21.yüzyılın ilk küresel konferansıdır (Tatlıdil ve Ünal, 2010: 46). Johannesburg Bildirgesinin bazı ilkeleri ve ülkelere önerileri şu şekildedir: Ülkeler sürdürülebilir kalkınma için üretim ve tüketim kalıplarını değiştirmelidir, çevre üzerindeki olumsuz etkinin giderilmesi için uygun atık yönetimi kullanılıp çevre dostu depolama sistemleri geliştirilmelidir, kaynakların bozulması ya da israf edilmesinin önüne geçmek için sürdürülebilir üretim stratejileri geliştirilmelidir, üretim ve tüketimin çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri azaltılmalıdır, üretimde kullanılan ham maddelerin geri dönüşümlü, yeniden kullanılabilir olmasına özen gösterilmelidir, üretim ve tüketim konusundaki bilinçsiz bireylere eğitimler verilmelidir, çevre dostu teknolojiler desteklenmeli, yatırımları arttırılmalıdır, bunun dışında sürdürülebilir üretim ve tüketim stratejileri geliştirilerek hayata geçirilmelidir (Sencar, 2007: 82).

Birleşmiş Milletlerin başını çektiği sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin diğer toplantılar şu şekildedir: 1994 Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire), 1996 Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (İstanbul), Rio-5 Zirvesi (San Jose), 2002 I. Dünya Kentsel Forumu (Nairobi), 2004 II. Dünya Kentsel Forumu (Barselona), 2005 Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi (Newyork), 2006 III. Dünya Kentsel Forumu (Vancouver), 2008 IV. Dünya Kentsel Forumu (Nanjing), 2010 V. Dünya Kentsel Forumu (Rio de Janeiro) (Sipahi, 2010: 334).

1.5. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, 2000’li yıllardan sonra dünya gündeminde adı sıklıkla duyulmaya başlanan sürdürülebilir kalkınmanın tanımı yapıp uluslararası düzeyde geçmişten günümüze geçirdiği evreler araştırılmıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma kavramının amaçları, hedefleri, ilkeleri ve özelliklerine yer verilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramının birbirinden ayrı düşünülemeyen 3 boyutundan söz edilmiş, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için gerekli şartlar tartışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA STRATEJİLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA GÖSTERGELERİ ÇERÇEVESİNDE AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

AB'nin temelini oluşturan anlaşmalar incelendiğinde çevre politikalarına ve çevre korunmasına ilişkin doğrudan herhangi bir maddeye rastlanmamaktadır. 1956-1957 yıllarında Roma Anlaşması hazırlanırken, çevre kirlenmesi ciddi boyutlara ulaşmadığı için, çevre hakkında ortak bir politika oluşturma gereği duyulmamıştır. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde çevre kirlenmesinin artmasıyla birlikte, hukuki düzenlemelerin getirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Avrupa Topluluğu Çevre Politikası, 'Eylem Programı' olarak adlandırılan faaliyet planlarından oluşmaktadır. Bu planların her biri 4 ya da 5 yıl için hazırlanmıştır. Avrupa Topluluğu Çevre Politikası'nın oluşturulmaya başlandığı 1973 yılından günümüze kadar 7 Eylem Programı onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak ilk 3 Eylem Programında, sürdürülebilir kalkınma kavramına değinilmemiştir. Daha çok çevre koruma fikrinin sosyal ve ekonomi politikalarını temel almıştır. Bu politikalar ise önleyici niteliktedir (AB Bakanlığı, 2014).

Dördüncü Eylem Programı 1987-1992 yılları arasını kapsamaktadır. Bu program hazırlanırken çevrenin korunmasına ilişkin gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler 'Beyaz Kitap' ve 'Avrupa Tek Senedi'dir. Avrupa Tek Senedi'ne göre Avrupa Ekonomik Topluluğu, kurucu anlaşmasına 'çevre' başlığı eklenmesini istemiştir. Bu başlık altında çevrenin korunmasına ilişkin özel hükümlere yer verilmiştir. Dördüncü Çevre Eylem Programı, çevre politikası ile diğer AB Mevzuatının oluşturulması ilkesi benimsenmiştir. Bu program ile çevre koruması fikri tamamıyla AB'nin amaçları arasına girmiştir (Yüksek, 2010: 64-65).

Beşinci Çevre Eylem Planı Aralık 1991'de imzalanıp, 1 Kasım 1993'te yürürlüğe girmiştir. Maastrich Anlaşması; çevreye saygılı ve sürdürülebilir kalkınmayı temel amaç olarak benimsemiştir. AB'nin 1993-2000 dönemini kapsayan ve 'Sürdürülebilirliğe Doğru' alt başlığı olan Beşinci Çevre Eylem Programı, topluluğun büyümesini sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlamaktadır. AB'nin Beşinci Çevre Eylem Programı ilk kez sürdürülebilir kalkınma anlayışını dile getirdiği için önemli bir yere sahiptir (Sarıçoban, 2011: 83).

AB hazırlamış olduğu stratejileri hayata geçirebilmek için AB Altıncı Çevre Eylem Programı hazırlamıştır. Bu program 2002-2007 yıllarını kapsamaktadır. Programın ana başlıkları; ‘iklim değışikliği’, ‘doğa ve biyolojik çeşitlilik’, ‘insan sağlığı ve çevre’, ‘doğal kaynakların ve atıkların kullanımı’ gibi konulardan oluşmaktadır (<http://ec.europa.eu/>, erişim tarihi: 10.12.2013).

Altıncı Çevre Eylem Programı’nın sonrasında, Ekim 2007 yılında Yedinci Çevre Eylem Programı kabul edilmiştir. AB Yedinci Çevre Eylem Programı 2007-2013 yılları arasını kapsamaktadır. Yedinci Çevre Eylem Programı, AR-GE ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tasarlanmıştır (<http://ec.europa.eu/>, erişim tarihi 11.11.2013).

2.2.AVRUPA BİRLİĞİ’NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA STRATEJİLERİ

AB sürdürülebilir kalkınma stratejisi, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesini tehlikeye atmaksızın bugünkü neslin ihtiyaçlarının nasıl karşılanabileceğini gösteren tüm AB politikaları için kapsayıcı bir stratejidir (<http://europa.eu/>, erişim tarihi 15.11.2013).

1997 yılında Amsterdam Antlaşmasıyla sürdürülebilir kalkınma AB politikalarının temel hedefi olarak belirlenmiştir. AB politikalarının sürdürülebilir kalkınma stratejisi ilk kez Haziran 2001’de yapılan Göteborg Zirvesi’nde kabul edilmiştir (European Council, 2001: 1). Söz konusu strateji 2 ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm, sürdürülmesi mümkün olmayan konulara çözüm bulunmasını amaçlayan politika ve hedeflerden oluşmaktadır. Bunlar; iklim değışikliği ile mücadele, sürdürülebilir ulaşımın sağlanması, kimyasal maddelerin yol açtığı kirlenme, halk sağlığına yönelik tehditlerin ortadan kaldırılması, yoksullukla mücadele, doğal kaynakların daha sorumlu bir şekilde yönetilmesi, nüfusun yaşlanması ile ilgili sorunlardır. İkinci bölüm, AB’nin ekonomik, sosyal ve çevresel politikalarının güçlü bir yapıya ulaşması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu amaçla başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin bu sürece dahil edilmesi gerektiği belirtilmiştir. AB’nin sürdürülebilir kalkınma uygulamaları Avrupa Çevre Ajansının çalışma programı dahilinde yürütülmektedir. Avrupa Çevre Ajansı Altıncı Çevre Eylem Programının (2002-2012) ana tematik konuları olan, ‘iklim değışikliği’, ‘doğa ve biyolojik çeşitlilik’,

‘insan sağlığı ve çevre’, ‘doğal kaynakların ve atıkların kullanımı’ alanlarında sektörler arası etkileri de ilişkilendirerek, bir dizi değerlendirme yapmaktadır. Avrupa Çevre Ajansı tarafından Avrupa’nın çevre durumu ile ilgili kapsamlı senaryolar geliştirilmektedir (European Council, 2002: 4).

Avrupa Konseyi 2004 yılında kapsamlı bir inceleme başlatmıştır. İnceleme sonucunda Haziran 2006’da AB için Yenilenmiş Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi kabul edilmiştir. Bu strateji 2001 yılında kabul edilen stratejiyi temel almıştır. Yenilenen strateji, büyük ölçüde çevre ile ilgili yedi öncelikli konuda amaç ve hedefleri ortaya koymuştur. Bunlar; iklim değişikliği ve temiz enerji, sürdürülebilir ulaşım, sürdürülebilir tüketim ve üretim, halk sağlığı, sosyal içerme, demografik ve göç, doğal kaynakların korunması, küresel yoksullukla mücadeledir (European Union, 2006: 8).

Ekim 2007 yılında Yedinci Çevre Eylem Programı kabul edilmiştir. AB Yedinci Çevre Eylem Programı 2007-2013 yılları arasını kapsamaktadır. Yedinci Çevre Eylem Programı yenilenen stratejinin, AR-GE ihtiyaçlarını karşılayabilmek için tasarlanmıştır. 2007 yılında kabul edilen stratejinin hedefleri şu şekildedir: Sosyal eşitlik ve uyum, çevreyi koruma, ekonomik refah, temel hakların korunması, nesiler arası dayanışma, açık ve demokratik bir toplum, vatandaşların katılımı, politikada tutarlılık ve yönetim, mevcut en iyi bilgiyi kullanmak, ihtiyatlılık ve kirletenin ödemesidir. Böylece Avrupa toplumunun temel değerlerine bağlı kalınarak, yenilenen strateji ile hizmet etmek amaçlanmıştır. Yenilenen strateji 2001 stratejisinde belirlenen hedefleri devam ettirmiştir (Council of the European Union, 2007: 4).

AB Komisyonu Temmuz 2009 yılında, ‘AB Sürdürülebilir Kalkınma İnceleme Stratejisini’ kabul etmiştir. AB Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları çok çeşitli çalışmaları içine almıştır. Özellikle iklim değişikliği ile mücadele ve düşük karbon ekonomisine geçişte önemli yol kat etmiştir (European Union, 2009: 7).

Haziran 2010 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa 2020 Stratejisi, 2011 yılında yayınlanmıştır. Strateji daha önceki Lizbon Stratejisi’nden dersler çıkartılarak yeniden inşa edilmiştir. AB ülkeleri ekonomik ve sosyal açıdan büyük farkların olduğuna dikkat çekilmiştir. Yeni stratejide 2000 yılından bu yana AB’nin durum değişiklikleri gösterilmektedir. Stratejinin amacı AB’ye üye ülkelerin istihdamını, verimliliğini ve sosyal uyumunu yüksek düzeye çıkartarak, ekonomilerini

sürdürülebilir ve kapsayıcı bir hale getirmektir. AB, sürdürülebilir kalkınma stratejilerini tüm politika alanlarında uzun vadeli bir perspektif içinde incelemektedir. Açık ve tutarlı rehberlik sağlayarak, kısa ve orta vadeli stratejiler içinde çalışılması gerektiğini belirtmektedir. Sürdürülebilir kalkınma stratejisi yaşam kalitesinde kuşaklar arası eşitlik sağlayarak öncelikle sürdürülebilir bir topluma geçişi kolaylaştırmada ekonomik kalkınma rolünü ön plana almaktadır. AB 2020 stratejisinde, iklim ve enerji hedeflerinin yanı sıra yoksulluğun azaltılması ve eğitim konularında da hedefler konulmuştur (European Union, 2011: 371).

AB 2020 hedefleri şunlardır: Nüfusun 20-64 yaş arasındakilerin %75'i istihdam edilmelidir, AB'nin GSYİH'sının %3'ü AR-GE harcamalarına ayrılmalıdır, 1990 baz yılına göre sera gazı emisyonları %20 oranında azaltılmalıdır, brüt nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı %20 oranında artırılmalıdır, enerji verimliliğinde %20 artış sağlanmalıdır, okulu erken bırakma oranı %10'nun altında olmalıdır ve 30-34 yaş grubunun en az %40'ı yüksek öğretim eğitimi tamamlamış olmalıdır, yoksul insanların sayısında en az 20 milyon azalma olmalıdır. Bu hedeflere ulaşabilmek için sürdürülebilir kalkınma göstergeleri takip edilmektedir (European Union, 2011: 371).

AB Çevre Politikası'nın hedefleri; çevre kalitesini yükseltmek, çevreyi tüm zararlı maddelere karşı korumak, doğanın ve doğal kaynakların ekolojik dengeye zarar verecek şekilde işletilmelerinden sakınılması ve bunların akılcı bir şekilde temin edilmesidir. Kalkınmaya önem verip bunun kalite şartlarına uyum sağlamasına önem vermek gerekmektedir. Aynı zamanda, çalışma şartları ile yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve bunu yaparken de kent planlaması ile toprak kullanımına dikkat edilmelidir. Topluluğun dışındaki devletlerle özellikle uluslararası örgütlerle çevre problemlerine ortak çözümler aranmalıdır (Bayram ve diğerleri, 2011: 34).

AB Komisyonu sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için birtakım ilkeler benimsemiştir. Bunlar; bütünleyicilik ilkesi, kaynaktan önleme ilkesi, önleme ilkesi ve tedbirli olma ilkesidir. Bütünleyicilik ilkesi; çevrenin korunması ile ilgili politikaların diğer politikalar ile entegrasyonunu sağlamasıdır. Kaynakta önleme ilkesi; hizmette halka yakınlık ya da aşamalı sorumluluk olarak bilinen ilke hizmetlerin vatandaşlara arz edilmesinde en yakın birimlerin rol alması görüşünü benimsemektedir. Atığın üretildiği

yerin yakınında diskalifiye edilmesi gerekliliğini savunur. Çevre yönetiminde sorumluluğun üye devletler ve yerel yönetimlerin üzerinde bulunduğu anlatılmaktadır. Önleme ilkesi; çevreye verilen zararların meydana gelmesinden önce gerekli tedbirlerin alınmasını ifade eder. Tedbirli olma ilkesi, çevreye verilen olumsuz zararlar açısından sonuçları beklemeden önlem alınması ilkesidir (Yıkılmaz, 2011: 24).

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA GÖSTERGELERİ

Sürdürülebilir kalkınma gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılama yeteneği olarak tanımlanmıştır. Ancak günümüz şartlarında sürdürülebilir kalkınmanın amacı tanımlananın dışına çıkmış maksimum kar hedefi için kaynakların sürdürülebilirliği şekline dönüşmüştür. Bunun önüne geçebilmek için birçok uluslararası organizasyon, kuruluş ve entegrasyon sürdürülebilir kalkınma göstergelerini kendi oluşturma ve geliştirme çabası içerisinde. Bunlardan en çok dikkat çekenler şu şekildedir: Birleşmiş Milletler Göstergeleri, Dünya Bankası Ülke Refahları Ölçümü, Çevre Raporları, Avrupa Komisyonu Sürdürülebilirlik Göstergeleri, Ekolojik Ayak İzi, OECD Baskı- Durum- Cevap Çerçevesi'dir. Göstergelerin temel amacı, neyin ölçülmesi gerektiği, ölçümün sonucundan nelerin beklendiği ve ne çeşit gösterge kullanılacağı üzerinde odaklanmaya ve aydınlatmaya yardımcı olmaktır (Tatlıdil, 2010: 48).

100'den fazla göstergenin bulunduğu sistemde 10 adeti temel gösterge olarak alınmıştır. Bu göstergelerin amacı AB'de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ne kadar ulaşıldığını göstermektir. AB'de sürdürülebilir kalkınma göstergeleri; ekonomik, çevresel ve sosyal konuların hepsini kapsayan, şu ana konularda sınıflandırılmıştır: Sosyo-Ekonomik Kalkınma, Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim, Sosyal İçerme, Demografik Değişiklikler, Halk Sağlığı, İklim Değişikliği ve Enerji; Sürdürülebilir Ticaret, Doğal Kaynaklar, Küresel Ortaklık, İyi Yönetişim (<http://ec.europa.eu>, erişim tarihi 01.01.2014).

Çalışmada AB ülkelerinden 27 ülke değerlendirilmiştir. Çalışma son 10 yılın ortalama verilerini kapsamaktadır. Hırvatistan 2013 yılında AB'ye üye olduğu için değerlendirilmeye alınmamıştır. AB sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden 25 adet

gösterge tablolar yardımıyla incelenmiştir. En iyi değerlere sahip 5 ülke ile en kötü değerlere sahip 5 ülke değerlendirilmeye alınmış ve nedenleri tartışılmıştır. Ayrıca Türkiye ve AB ortalama verileri de tabloda yer almaktadır.

2.3.1. Sosyo Ekonomik Kalkınma

AB Sürdürülebilir Kalkınma stratejisinin temel ögesidir. Stratejinin temel amacı, AB'nin genelinde tam ve nitelikli istihdam sağlayan, yaşam standartları yüksek, bilgi açısından zengin, rekabetçi ve verimli ekonomiyi teşvik etmektir. Bu amaç doğrultusunda kişi başına düşen GSYİH'nın büyüme hızını, toplam istihdam oranını, işgücü verimliliğini incelemektedir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 10.02.2014).

2.3.1.1. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Büyüme Oranı

Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), bir ülke sınırları diliminde belli bir zaman içinde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeridir. Kişi başına GSYİH, GSYİH değerinin o ülkenin nüfusuna bölündüğünde elde edilen değerdir. Kişi başına düşen GSYİH'nın büyüme oranı, mevcut yıldaki kişi başına düşen GSYİH'nın bir önceki yıla göre artışını ya da azalışını diğer bir ifadeyle yüzdesel değişimini göstermektedir. Hacim cinsinden GSYİH büyüme hızının hesaplanabilmesi için, cari fiyatlarla GSYİH bir önceki yılın fiyatları ile değerlendirilir ve hesaplanan bu hacim değişiklikleri referans yılı seviyesinin üzerine konulmuş olur ve bu da zincir bağlantılı seri olarak adlandırılır. Böylece büyüme oranı fiyat hareketlerinden etkilenmez (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 11.02.2014).

Tablo 2.1: 2003-2012 Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Büyüme Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
Litvanya	11.2	5.1	5.74	İtalya	-0.8	-2.8	-0.69
Letonya	8.7	6.2	4.93	Yunanistan	5.6	-6.3	-0.29
Polonya	4	1.9	4.21	Portekiz	-1.6	-2.8	-0.22
Romanya	5.5	0.9	3.68	G.K.R.Yön	0.6	-3.9	0.04
Çek Cumh.	3.8	-1.1	2.69	İspanya	1.4	-1.7	0.15
AB (27)	1.1	-0.7	0.8	Türkiye	3.9	0.9	3.72

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.1'e göre kişi başına düşen GSYİH açısından AB ortalamasının üzerinde ve altında olan ülkeler mevcuttur. İtalya, Yunanistan, Portekiz, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İspanya AB ortalamasının çok altında kalmış iken; Litvanya, Letonya, Polonya, Romanya ise oldukça üzerindedir. Tabloda 2003-2012 yılları arasındaki 10 yılın ortalamaları da verilmiştir. Son 10 yıla bakılma nedenlerinden birisi sürdürülebilir kalkınma kavramının özellikle 2000'li yıllarla birlikte önem kazanmaya başlamasıdır. Diğer bir neden ise, tek bir yıla göre değerlendirme ve karşılaştırma yapmanın doğru olmamasıdır. Hırvatistan 2013 yılında AB'ye dahil olduğu için 27 AB ülkesinin ortalaması ele alınmıştır. 27 ülke için 2003-2012 yılı ortalamasına göre kişi başına düşen GSYİH'nın büyüme oranları açısından en yüksek ülke ile en düşük ülke arasındaki fark 8,31 kattır. Türkiye kalkınması hızla devam eden bir ülke olduğu için AB ortalamasının oldukça üzerinde kalmıştır.

2.3.1.2. AR-GE Harcamaları

AB ülkeleri halkın refahını artırmak, aynı zamanda küresel sorunlara bilimsel ve teknik çözümler sunabilmek için Araştırma ve Deneysel Geliştirme (AR-GE) yatırımları yapmaktadır. Gösterge, GSYİH içindeki AR-GE için yüzde payı olarak tanımlanır. AR-GE bilgi birikimini artırmak amacıyla sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmalardan oluşmaktadır. AR-GE yatırımları, bilgi ve tecrübe sağlayarak iyi

işleyen bir ekonomiye ürün, yöntem ve hizmet olarak katkı sağlamaktadır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 12.02.2014).

Tablo 2.2: 2003-2012 AR-GE Harcamalarının GSYİH İçindeki Pay ve Ortalamaları

En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke			
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
Finlandiya	3.44	3.55	3.62	Yunanistan	0.57	0.69	0.42
İsveç	3.8	3.41	3.55	G.K.R.Yön	0.35	0.47	0.43
Danimarka	2.58	2.99	2.75	Romanya	0.39	0.42	0.45
Almanya	2.54	2.92	2.67	Bulgaristan	0.48	0.64	0.51
Avusturya	2.24	2.84	2.56	Letonya	0.38	0.66	0.57
AB (27)	1,86	2,07	1.92	Türkiye	0.48	0.01	0.61

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2003 ve 2012 yılları arasında AR-GE harcamalarının GSYİH içindeki payları Tablo 2.2’de gösterilmektedir. Görüldüğü gibi AR-GE harcamalarına en büyük kaynağı Finlandiya ve bunun sonrasında de İsveç ayırmıştır. Türkiye ise AR-GE harcamalarına ayırdığı fonlarda yıllara göre artış sağlasa bile AB ortalamasının altında kalmıştır. Petrol ve doğalgaz rezervlerinin azlığı, finansman yetersizliği, teknolojik ve bilimsel alt yapının yetersizliği, AR-GE çalışmalarıyla ilgili kaynak ve teşviklerin yetersizliği Türkiye’nin AB ülkeleri arasında alt sıralarda yer almasına neden olmaktadır. Ancak Türkiye’nin AB ortalamasının altında kalmasına karşın Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Romanya’nın üzerinde bir paya sahip olduğu görülmektedir.

2.3.1.3. İstihdam Oranı

İstihdam oranı bir ülke ekonomisinde belirli bir dönemde istihdam edilen 20 ile 64 yaş arası nüfusun aynı yaş grubundaki toplam nüfusa bölünmesi ile elde edilir. Bu gösterge, işgücü anketi verilerine dayanmaktadır. Söz konusu anket okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane, hapishane, kışla ya da orduvinde ikamet edenler dışında kalan hane halkı ve nitelik teşkil eden yerlerde yaşayan nüfusu kapsar. İstihdamda olan nüfus, bir ücret veya elde edeceği kar karşılığında referans haftasında bir saat bile olsa herhangi bir işte çalışan veya bir işi olmakla beraber referans

haftasında çeşitli nedenlerle, geçici olarak bu işinde çalışmamış olan kişilerden oluşur (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 18.03.2014).

Tablo 2.3: 2003-2012 İstihdam Oran ve Ortalamaları

En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke			
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
İsveç	77.9	79.4	78.79	Malta	57.8	63.1	59.24
Danimarka	77.3	75.4	77.54	İtalya	60	61	61.64
G.K.R.Yön	75.4	70.2	74.77	Macaristan	62.4	62.1	61.75
İngiltere	74.7	74.2	74.58	Polonya	57.1	64.7	61.89
Finlandiya	72.2	74	73.62	Yunanistan	63.6	55.3	63.54
AB (27)	67	68.5	68.62	Türkiye	48.3	52.8	49.26

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.3'te 2003-2012 yılları arasında Eurostat verilerine göre istihdam oranı açısından AB ortalamasının üzerinde ve altında olan ülkeler gösterilmektedir. İsveç, Danimarka, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İngiltere ve Finlandiya AB ortalamasının üzerinde bir oran yakalamıştır. Malta, İtalya, Macaristan, Polonya ve Yunanistan ise AB ortalamasının altında kalmıştır. Görülmektedir ki istihdam oranı ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle doğru orantılıdır. En yüksek istihdam oranına sahip olan İsveç, Türkiye'den 2,26 kat daha fazla bir istihdam oranına sahiptir.

2.3.1.4. İşsizlik Oranı

İşsizlik oranı, işsizlerin sayısını işgücünün yüzdesi olarak ifade eder. İşgücü, istihdam edilen ve işsiz nüfusun toplamıdır. İşsiz nüfus, 15-74 yaş arası kişilerden oluşur. 15 yaşından büyük olup, son üç ay içinde iş arayan ve 15 gün içinde işbaşı yapmaya hazır olduğunu bildirenlerin toplam iş gücüne bölünmesiyle elde edilen rakamdır (TÜİK, 2007).

Tablo 2.4: 2003-2012 İşsizlik Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
İspanya	11.4	25	14.44	Hollanda	4.2	5.3	4.36
Slovakya	17.7	14	14.11	Avusturya	4.3	4.3	4.51
Letonya	10.7	15	11.93	Danimarka	5.4	7.5	5.55
Yunanistan	9.7	24.3	11.91	G.K.R.Yön	4.1	11.9	5.77
Litvanya	12.4	13.4	10.64	Finlandiya	9	7.7	7.93
AB (27)	<i>9.1</i>	<i>10.5</i>	<i>8.89</i>	Türkiye	<i>10.5</i>	<i>8.1</i>	<i>9.73</i>

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.4'e göre AB 2003-2012 yılları işsizlik oranı ortalaması %8,89'dur. Bu yıllar arasında en yüksek işsizlik ortalamasına sahip ülke İspanya, Slovakya, Letonya, Yunanistan ve Litvanya'dır. En düşük işsizlik oranı ortalamasına sahip ülke ise Hollanda, Avusturya, Danimarka, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Finlandiya'dır. Yaşanan krizler bu rakamları olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye ise AB'nin üzerinde bir oran izlemektedir. İşsizlik oranının 2003 ve 2012 yılları arasında en çok arttığı ülke Yunanistan'dır. Bunun en önemli nedeni Yunanistan'ın yaşadığı borç krizinin etkisi olabilir. 2011 Mart ayında yaşadığı finansal krizler cari açığı artırmış, ihracat gelirlerini azaltmış ve böylece işsizlik oranlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

2.3.2. Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim

Sürdürülebilir tüketim ve üretim stratejisi, doğal kaynaklara zarar veren kirleticiler ile atık deşarjlarının yaşam döngüsü perspektifi çerçevesinde azaltılarak gelecek kuşakların ihtiyaçlarının eksiksiz olarak sağlanabilmesine yönelik tüm çabaları kapsar (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 15.03.2014).

2.3.2.1. Hane Halkı Elektrik Tüketimi

Hane halkı tarafından tüketilen elektrik enerjisinin toplam miktarını temsil eder. Hane halkı tüketimi, ortam, su ısıtması ve elektrikli aletler için kullanılan tüm elektrik enerjisini kapsamaktadır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 16.03.2014).

Tablo 2.5: 2002-2011 Hane Halkı Elektrik Tüketimi Miktarları-1000 Ton Petrol Eşdeğeri

	En Yüksek Beş Ülke				En Düşük Beş Ülke		
	2002	2011	10 yıl ort		2002	2011	10 yıl ort
Fransa	11436	12778	12663.5	Malta	49	51	52
Almanya	11737	11745	12002.5	Lüksemburg	69	73	72
İngiltere	9848	9595	10352.4	G.K.R.Yön	99	1485	130.3
İsveç	3566	3133	3485.5	Letonya	113	152	146.5
İtalya	5413	6031	5790	Estonya	136	166	150.8
AB (27)	64216	69075	69012.8	Türkiye	2026	3807	2946.5

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.5’de AB ülkeleri ve Türkiye’de hane halkı elektrik tüketimi oranları gösterilmektedir. Hane halkı elektrik tüketiminin en fazla olduğu ülke Fransa iken en az olduğu ülke Malta’dır. Türkiye ise AB ortalamasının oldukça altındadır. En fazla elektrik kullanan ülke ile en az elektrik kullanan ülke arasındaki fark yaklaşık 244 kattır. Türkiye’de özellikle 1980’den sonra nüfusun ve sanayileşmenin artmasıyla enerji tüketimini hızla artmıştır. Ekonominin genel yapısındaki söz konusu değişim daha fazla enerji kullanımını gerektirdiği için özellikle petrol, doğalgaz ve kömür türü fosil yakıtlara olan talep yükselmiştir. Ekonominin gelişiminin temel yapı taşı olan enerji, böylece son dönemde daha fazla kullanılmaya başlanmıştır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 16.03.2014).

2.3.2.2. Nihai Enerji Tüketimi

Nihai enerji tüketimi, tüm enerji kullanımları için tüketiciye arz edilen toplam enerji miktarını ifade etmektedir. Sanayi, ulaştırma, hane halkı, hizmet, tarım, enerji dışı vb. alanlardaki enerji tüketiminin toplamıdır. Sanayide nihai enerji tüketimi, enerji sektörü hariç olmak üzere tüm sanayi sektörlerindeki kullanılan enerji tüketimini kapsamaktadır. Ulaştırmada nihai enerji tüketimi, demiryolu, karayolu, hava taşımacılığı ve iç sularda yapılan taşımacılık faaliyetlerindeki tüketimi kapsar (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 12.03.2014).

Tablo 2.6: 2003-2012 Nihai Enerji Tüketimi Miktarları-1000 Ton Petrol Eşdeğeri

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
Almanya	223465.3	213076.5	216355.1	Malta	396.5	461.2	432.2
Fransa	161659.4	150771.2	216355.1	G.K.R.Yön	1812.0	1757.8	1871.8
İngiltere	151288.1	150771.2	157717,7	Estonya	2751.2	2869.7	2886.16
İspanya	90434.6	83127.1	144410.3	Letonya	3797.3	40271	4061.55
Polonya	56080.7	63635.4	61244.12	Lüksemburg	3952.4	4177.3	4283.54
AB (27)	<i>1173678.</i>	<i>1104480</i>	<i>1156391</i>	Türkiye	<i>59126.7</i>	<i>84166.8</i>	<i>70438.64</i>

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.6’da nihai enerji tüketimi açısından Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya ve Polonya AB ortalamasının üzerinde iken, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Estonya, Letonya ve Lüksemburg oldukça altındadır. Tabloda 2003-2012 ve ilgili yılların ortalamaları verilmiştir. Sanayi sektöründe ve ulaşım sektöründe gelişen ülkelerin enerji ihtiyaçları daha fazladır. Bu nedenle Almanya, Fransa ve İngiltere’de enerjiye olan talep oldukça fazladır. Türkiye ise AB ortalamasının altında kalmıştır.

2.3.2.3. Bertaraf Yöntemine Göre Belediye Atık Miktarı

Atık miktarı, düzenli ya da düzensiz depolama yöntemleri ile bertaraf edilen belediye atık miktarını göstermektedir. Büyük bir kısmı hane halkından kaynaklanan atıklardır. Bunun yanında ticarethane, büro ve kamu kurumları gibi kaynaklardan gelen benzer atıkları da içermektedir. Düzenli ya da düzensiz depolama, atıkların toprak altında ya da üstünde depolanması olarak tanımlanmaktadır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 12.03.2014).

Tablo 2.7: 2002-2011 Bertaraf Yöntemine Göre Belediye Atık Miktarları-Kişi Başına Kg

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2002	2011	10 yıl ort		2002	2011	10 yıl ort
İrlanda	692	623	711.4	Çek Cumh.	279	320	297.3
G.K.R.Yön	654	658	683.1	Polonya	275	315	301.9
Lüksemburg	653	687	680.2	Slovakya	283	327	306.3
Danimarka	616	719	669.5	Letonya	339	350	337
Hollanda	620	596	615.5	Romanya	384	365	370.9
AB (27)	526	500	514.4	Türkiye	447	395	420.9

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.7'ye göre 2002-2011 ve ilgili yılların ortalama verileri gösterilmektedir. Bertaraf yöntemine göre belediye atık miktarı açısından AB ortalamasının üzerinde ve altında olan ülkeler mevcuttur. İrlanda, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lüksemburg, Danimarka ve Hollanda AB ortalamasının üzerinde iken Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Letonya ve Romanya oldukça altındadır. Türkiye AB ortalamasının altındadır. AB'ye aday birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de; belediyeler tarafından üretilen katı atıklar önemli bir çevre sorunu oluşturmaktadır. Atıkların çevreye zarar vermeden bertaraf edilmesi başta çevre ve insan sağlığı olmak üzere ekonomiyi yakından ilgilendirmektedir. Türkiye genelinde katı atık yönetimi ile ilgili mevzuatta öngörülen şekilde, Katı Atık Yönetim Sisteminin oluşturulması hedeflenmektedir. Bunun için düzenli depolama tesislerinin kurulması, katı atık miktarının azaltılması, geri kazanımın sağlanması, katı atık taşıma giderlerinin düşürülmesi ve gerektiğinde uygun teknolojiye sahip aktarma merkezlerinin kullanılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

2.3.3. Sosyal İçerme

Sosyal içerme kavramı, sosyal dışlanma riskinde olan kişilerin ekonomik, kültürel ve sosyal yaşama tam olarak katılmalarını ifade etmektedir. Ayrıca yaşadıkları toplumda refaha kavuşmaları ve her türlü fırsat ve kaynaklara ulaşmalarını sağlayan bir süreçtir (Altun Ada, 2012: 114).

2.3.3.1. Yaşam Boyu Öğrenme

Yaşam boyu öğrenme oranı, anketin yapıldığı tarihten önceki dört hafta içerisinde eğitim veya öğrenim aldıklarını belirten 25-64 yaş arası kişi sayısının, aynı yaş grubundaki toplam nüfusa bölümü ile oluşturulur. Pay ve payda ile ilgili veriler, işgücü araştırmasından alınmaktadır. Toplanan bilgi, cevap veren kişilerin şu anda sahip oldukları veya ileride edinecekleri olası işlerle ilgili olan veya olmayan tüm eğitim ve öğrenimleri kapsar (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 17.03.2014).

Tablo 2.8: 2003-2012 Yaşam Boyu Öğrenme Oran ve Ortalamaları

En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke			
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
Danimarka	24.2	31.6	29.29	Bulgaristan	1.3	1.5	1.33
Finlandiya	22.4	24.5	23.07	Romanya	1.1	1.4	1.41
İngiltere	27.2	15.8	22.15	Yunanistan	2.6	2.9	2.48
Hollanda	16.4	16.5	16.47	Macaristan	4.5	2.8	3.39
Slovakya	13.3	13.8	14.9	Slovakya	3.7	3.1	3.65
AB (27)	8.5	9	9.18	Türkiye	1.6	3.2	2.19

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.8'e göre 2003-2012 ve ilgili yılların ortalama verileri gösterilmektedir. Yaşam boyu öğrenme açısından AB ortalamasının üzerinde ülkeler; Danimarka, Finlandiya, İngiltere, Hollanda ve Slovakya iken Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Macaristan ve Slovakya ülkeleri ise AB ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye ise AB'nin çok altında bir orana sahiptir. Türkiye bu oranı artırmak için, AB eğitim ve gençlik programlarına tam üye olarak 1 Nisan 2004 tarihinde katılmıştır.

2.3.3.2. Göreli Medyan Yoksulluk Açığı

Görelî medyan yoksulluk açığı, yoksulluk riski sınırı altında bulunan kişileri konu almaktadır. Yoksulluk sınırının altında olan kişilerin toplam net eşdeğer kullanılabilir medyan gelirleri ile yoksulluk sınırı arasındaki fark alınarak hesaplanmaktadır. Eşdeğer medyan gelirin %60'ı içindeki oran olarak ifade edilmektedir (TÜİK, 2011).

Tablo 2.9: 2006-2012 Görelî Medyan Yoksulluk Açığı Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2006	2012	7 yıl ort		2006	2012	7 yıl ort
Bulgaristan	28.1	31.4	29.48	Lüksemburg	19.7	15	17.42
İspanya	26.4	31.4	28.6	Fransa	18.5	16.2	17.41
Romanya	34.8	30.9	27.48	Hollanda	16.9	17.3	16.32
Litvanya	29.1	22.6	29.92	Finlandiya	14.5	15	14.53
Portekiz	23.5	24.7	23.6	İrlanda	16.6	17.5	16.85
AB (27)	23.4	23.5	23	Türkiye	36.4	30.3	31.12

Kaynak: Eurostat ve TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.9’da 2006 ve 2012 yılları arasındaki görelî yoksulluk oranları ve ortalamaları verilmiştir. Bulgaristan, İspanya, Romanya, Litvanya ve Portekiz AB ortalamasının üzerinde iken, Lüksemburg, Fransa, Hollanda, Finlandiya ve İrlanda Birlik ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye %31,12 oranla AB ortalamasının üzerinde bir görelî yoksulluk oranına sahiptir. Tablodan da görüldüğü gibi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça görelî yoksulluk oranları azalmaktadır.

2.3.3.3. Eğitimi ve Öğretimi Erken Terk Edenler

Gösterge 18 ile 24 yaşları arasındaki kişiler arasında eğitimine erken ara verenlerin toplam nüfusa oranlanması ile bulunur. Düşük eğitim seviyesine sahip insanların oranını göstermektedir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 18.04.2014).

Tablo 2.10: 2006-2013 Eğitimi ve Öğretimi Erken Terk Edenlerin Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2006	2013	8 yıl ort		2006	2013	8 yıl ort
Portekiz	39.1	19.2	29.31	Slovenya	5.6	3.9	4.7
İspanya	30.5	23.5	28.48	Çek Cumh.	5.1	5.4	5.25
Malta	33.1	20.9	27.01	Polonya	5.4	5.6	5.37
İzlanda	26.6	20.5	22.17	Slovakya	6.6	6.4	5.68
İtalya	20.6	17	18.85	Litvanya	6.3	8.2	7.53
AB (27)	15.5	12	13.98	Türkiye	48.8	37.5	43.45

Kaynak: Eurostat ve TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.10’da 2006-2013 ve 8 yılın ortalama verileri gösterilmektedir. Eğitimi erken terk edenler açısından Portekiz, İspanya, Malta, İzlanda ve İtalya AB ortalamasının üzerinde iken; Litvanya, Slovakya, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya AB ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye ise AB ortalamasının oldukça üzerindedir.

2.3.4. Demografik Değişiklikler

Demografik değişiklikler stratejisi nesiller arasında güvenli ve kalıcı bireysel refahı sağlamayı, vatandaşların yaşam kalitesini artırmak için dayanışma içinde sosyal bir toplum yaratma amacını güder (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 15.04.2014).

2.3.4.1. Yaşlı Bağımlılık Oranı

Yaşlı bağımlılık oranı, 65 yaş ve üstü kişilerin toplam sayısının, çalışma çağındaki yani 15-64 yaş grubu arasındaki kişilerin toplam sayısına oranı olarak tanımlanmaktadır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 19.04.2014).

Tablo 2.11: 2003-2012 Yaşlı Bağımlılık Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
İtalya	27.9	31.6	32.89	İrlanda	16.5	17.9	18.13
Almanya	25.2	31.2	31.96	Slovakya	16.3	17.8	18.36
Yunanistan	25.3	29.9	30.25	G.K.R.Yön	17.4	18.1	19.46
İsveç	26.6	29.2	29.79	Malta	18.5	23.9	22.27
Belçika	25.8	26.4	28.64	Lüksemburg	20.8	20.3	22.7
AB (27)	23.8	26.7	27.68	Türkiye	8.4	10.9	9.66

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.11’de 2003-2012 ve ilgili yılların ortalama verileri gösterilmektedir. Yaşlı bağımlılık oranı en yüksek ülkeler İtalya, Almanya, İsveç, Yunanistan ve Belçika iken İrlanda, Slovakya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta ve Lüksemburg AB ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye’nin yaşlı bağımlılık oranı ise AB ortalamasından yaklaşık 3 kat daha azdır. AB ülkelerinde geç nüfus azalmakta aynı zamanda artan yaşam süresi yaşlı nüfusun geç nüfusa oranını yükseltmektedir. Ancak Türkiye’de nüfus artışı hızla devam ettiğinden ve genç nüfus oranı yüksek olduğundan yaşlı bağımlılık oranı AB’nin altında kalmaktadır.

2.3.4.2. Toplam Doğurganlık Hızı

Belirli bir dönemde, bir kadının doğurganlığının devam ettiği yıllar içinde doğurabileceği canlı çocuk sayısıdır. Toplam doğurganlık hızı, incelenen yıldaki kadınların doğurganlık hızlarının eklenerek hesaplanması ile varsayımsal bir neslin tamamlanmış doğurganlığıdır. Toplam doğurganlık hızı yenilenme düzeyinin belirlenmesinde de kullanılmaktadır. Bu oran gelişmiş ülkelerde ortalama 2.1 olarak saptanmıştır (TÜİK, 2011).

Tablo 2.12: 2003-2012 Toplam Doğurganlık Hızı Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
İzlanda	1.7	2.04	2.08	Macaristan	1.27	1.34	1.3
İrlanda	1.96	2.01	1.98	Slovakya	1.2	1.34	1.32
Fransa	1.89	2.01	1.97	İspanya	1.3	1.32	1.35
İngiltere	1.7	1.91	1.86	Portekiz	1.44	1.28	1.37
İsveç	1.7	1.91	1.86	Yunanistan	1.28	1.34	1.38
AB (27)	1.47	1.58	0.15	Türkiye	2.27	2.09	2.13

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.12’de 2003-2012 yılları ve ilgili yılların ortalama verilerin gösterilmektedir. Tabloya göre İzlanda, İrlanda, Fransa, İngiltere ve İsveç AB ülkeleri içerisinde doğurganlık hızı en yüksek ülkelerdir. Macaristan, Slovakya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan ise en düşük doğurganlık hızına sahip AB ülkeleridir. Türkiye ise AB ortalamasının üzerinde bir oran yakalamıştır. Ancak 2003 yılından 2012 yılına kadar doğurganlık hızında gerileme söz konusudur. Doğurganlık hızının azalması ülkelerin genç nüfusunun azalmasına yol açarak emek gücünde dışa bağımlılığı artırır.

2.3.5. Halk Sağlığı

Halk sağlığı stratejisi, eşit koşullarda yaşam ve sağlık sorunları tehditlerine karşı önlem almayı amaçlar (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 25.03.2014).

2.3.5.1. Ciddi İş Kazaları

Ciddi iş kazaları oranı yıl boyunca meydana gelen ve 3 günden fazla işe gidilememesi ile sonuçlanan iş kazalarının, istihdamda olan kişi sayısına bölünmesi ile elde edilir. İş kazası kişilere fiziksel veya ruhsal zararlar veren ve iş esnasında gerçekleşen durumlardır. İş kazaları üçüncü kişiler tarafından kaynaklanmış olduğu durumlarda bile, iş yerinin dışında yapılan iş sırasında oluşan kazaları ve akut zehirlenme durumlarını da içine almaktadır. Fakat, işe gitme veya işten dönme yolunda oluşan kazalar, yalnızca tıbbi kökenli olayları ve kazaları içerir, mesleki hastalıkları içermez (TÜİK, 2011).

Tablo 2.13: Ciddi İş Kazaları Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	1997	2006	10 yıl ort		1997	2006	10 yıl ort
Estonya	83	120	114.9	İrlanda	115	107	72.2
Romanya	106	94	103.3	Belçika	96	60	78.4
İngiltere	102	75	98.6	Slovakya	107	64	78.4
Lüksemburg	98	78	96.4	G.K.R.Yön	101	86	80.5
İsveç	81	82	96	Letonya	100	91	81
AB (27)	79.91	76	60.2	Türkiye	107	60.1	84.01

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.13’de 1997-2006 yılları ve ilgili yıllar arasındaki ortalama veriler gösterilmektedir. Söz konusu iş kazaları kapsamında AB ortalamasının üzerinde ve altında olan ülkeler vardır. Estonya, Romanya, İngiltere, Lüksemburg ve İsveç AB ortalamasının oldukça üzerindedir. Türkiye’de ise 1997 yılından 2006 yılına gelindiğinde iş kazalarının oranlarında düşüş izlenmiştir. Ancak yine de bu oran AB’nin üzerinde kalmıştır. Şüphesiz ki işçi ve işverenlerin iş güvenliği ve sağlığı konusunda yeterli derecede bilgi sahibi olmaması, çevresel etkenlerin yanında işçi ve işverenlerin kazaları önleyici tedbirlere gerekli önemi vermemesi, kişinin yaptığı işte karşılaşabileceği olumsuz durumlara karşı yeterli derecede bilgilendirilmemesi iş kazalarına neden olmaktadır.

2.3.5.2. Doğumda Yaşam Beklentisi

Doğumda yaşam beklentisi, insanların doğduğu andan itibaren sağlıklı koşullarda yaşaması beklenen yıl sayısıdır. Ayrıca ölüm ve hastalık oranı ile ilgili bilgileri birleştiren bir sağlık beklentisi göstergesidir. Gerekli olan bilgiler; sağlıklı ve sağlıksız koşullarda yaşayan nüfusun yaşa bağlı oranları ve yaşa bağlı ölüm bilgilerini içermektedir. Gösterge erkek ve kadınlarda ayrı ayrı hesaplanılmaktadır. Tabloda ise kadın ve erkek ortalama veriler kullanılmıştır. Bunların yanında, engelli haller olmaksızın yaşam beklentisi olarak tanımlanır (TÜİK, 2011).

Tablo 2.14: 2009-2012 Doğumdan Yaşam Beklentisi Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek Beş Ülke				En Düşük Beş Ülke		
	2009	2012	4 yıl ort		2009	2012	4 yıl ort
İspanya	81.9	82.5	82.32	Letonya	72.6	73.9	73.28
Fransa	81.5	82.05	81.87	Litvanya	72.9	74.0	73.46
İtalya	81.7	82.03	82.08	Bulgaristan	73.8	74.4	74.08
Almanya	79.9	80.95	80.53	Romanya	73.65	74.55	74.17
İrlanda	80.25	80.95	80.7	Macaristan	74.35	75.15	74.77
AB (27)	79.6	80.3	80.03	Türkiye	76.05	77.65	76.89

Kaynak: Eurostat verilerinden elde edilerek hazırlanmıştır.

Tablo 2.14’te 2009-2012 yılları arasında ki doğumda yaşam beklentisi oranları gösterilmektedir. Tablodaki verilere göre İspanya, Fransa, İtalya, Almanya ve İrlanda AB ortalamasının üzerinde bir oran izlerken, Bulgaristan, Romanya, Letonya, Macaristan ve Litvanya AB’nin altında kalmıştır. Türkiye ise %76,89 ile AB ortalamasının altındadır. Yaşam süresi ülkelerin halk sağlığı, tıbbi bakım ve diyetlere göre değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise salgın hastalıklar, beslenme düzeyinin yetersizliği ve savaşlar nedeniyle yaşam oranı düşüş göstermektedir. Türkiye’de her geçen yıl yaşam beklentisinin artma eğiliminde olduğu söylenebilir.

2.3.6. İklim Değişikliği ve Enerji

İklim değişikliği ve beraberinde getireceği maliyetlerin çevreye olumsuz etkilerinin kısıtlamasını amaçlayan bir stratejidir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu> erişim tarihi 25.03.2014).

2.3.6.1. Sera Gazı Emisyonları

Sera gazı emisyonu yoğunluğu göstergesi ‘Kyoto Sepeti’nde belirtilen insan kaynaklı sera gazı emisyonlarını göstermektedir. Kyoto Protokolü, sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik sorumluluklar ve uygulanabilecek olan

mekanizmaların belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Kyoto baz yılına göre yıllık toplam emisyonları göstermektedir. Genel olarak florlanmamış gazlar için baz yıl 1990 yılı, florlu gazlar için ise 1995 yılıdır. "Kyoto sepeti" sera gazı olarak: karbondioksit (CO_2), metan (CH_4), nitroz oksit (N_2O) ve F-gazları olarak adlandırılan hidroflorokarbon (HFC), perflorokarbon (PFC) ve sülfür heksaflorid (SF_6) gazlarını kapsamaktadır. Toplulaştırılan sera gazı emisyonları CO_2 eşdeğeri cinsinden ifade edilir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 25.03.2014).

Tablo 2.15: 2001-2009 Sera Gazı Emisyon Oran ve Ortalamaları (Baz Yılı= 100)

	En Yüksek Beş Ülke				En Düşük Beş Ülke		
	2001	2009	9 yıl ort		2002	2011	9 yıl ort
G.K.R.Yön	138.41	155.61	150.42	Letonya	40.58	42.18	42.74
İspanya	135	130.06	144.53	Estonya	43.25	40.25	45.55
Malta	133.48	147.25	144.48	Litvanya	42.34	41.77	46.44
Portekiz	137.87	124.31	136.43	Romanya	55.73	49.24	56.94
İzlanda	108.92	134.24	119.87	Bulgaristan	57.12	52.85	58.08
AB	92.66	83.74	91.56	Türkiye	148.7	197.64	176.74

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

Tablo 2.15’de 2001 ve 2009 yılları sera gazı emisyon oran ve ortalamaları incelenmiştir. Tablo 2.15’e göre Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İspanya, Malta, Portekiz ve İzlanda AB ortalamasının üzerinde bir orana sahip iken, Letonya, Estonya, Litvanya ve Bulgaristan AB ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye ise %176.74 oranla AB ortalamasının oldukça üzerindedir. Türkiye, 2004 yılı itibari ile tarihsel olarak küresel sera gazı emisyonlarının yüzde 0,4’ünden sorumludur ve bu konuda 31. sırada yer almaktadır. 2006 yılı verilerine göre, yıllık toplam sera gazı emisyonu 332 milyon ton CO_2 eşdeğerindedir. Türkiye’de kişi başı sera gazı emisyonu ise 2006 yılı için 4,6 ton CO_2 ’ye eşdeğerdir. 2006 yılına göre toplam sera gazı salınımlarının %8.18’i sanayi sektörüne aittir. Bu oran 1990 yılından 2006 yılına kadar %107.5 oranında artış göstermiştir. Türkiye’de enerji kullanımından kaynaklanan CO_2 emisyonu artmaktadır (TEMA, 2013). Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) Raporu, petrol, doğal gaz, kömür gibi yeryüzünde var olan fosil yakıtların yüzde 80’inin toprak altında tutulmasının geleceği tehdit ettiğini belirtmektedir. Dünya Bankasının Raporunda ise, mevcut olan ulusal

çıkarlar doğrultusunda hareket edilmeye devam edilirse küresel ısınmada 2 değil 4 derecelik artış yaşanabileceği vurgulanmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2012).

2.3.6.2. Enerji Bağımlılığı

Enerji bağımlılığı, bir ekonominin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla, enerji ihtiyacının ne ölçüde ithalata dayandığını gösterir. Gösterge net ithalatın toplam brüt yurtiçi enerji tüketimine bölünerek elde edilir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu> erişim tarihi 19.04.2014).

Tablo 2.16: 2002-2011 Enerji Bağımlılığı Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2002	2011	10 yıl ort		2002	2011	10 yıl ort
Malta	99.8	100.6	100.04	Danimarka	-42	-8.5	-30.03
G.K.R.Yön	100.5	92.4	97.79	İngiltere	-12.5	36	15.72
Lüksemburg	98.6	97.2	97.58	Polonya	11.3	33.7	22.98
İtalya	86	81.3	84.43	Estonya	29.5	11.7	23.21
Portekiz	84	77.5	82.35	Çek Cumh.	26.6	27.9	26.72
AB (27)	47.6	53.8	52.07	Türkiye	67.8	7.,1	71.09

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.16'ya göre 2002-2011 yılları ve ilgili yılların ortalama verileri gösterilmektedir. Enerji bağımlılığı konusunda Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lüksemburg, İtalya ve Portekiz en yüksek; Danimarka, İngiltere, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Estonya ise en düşük oranlara sahip AB ülkeleridir. Danimarka, İngiltere, Polonya enerji ihtiyacının küçük bir kısmını ithalatla sağlarken; Malta, Kıbrıs, Lüksemburg ise enerjide büyük oranda dışa bağımlıdır. Enerji kullanımındaki etken, çevre sorunlarıdır. Gelişmiş ülkeler kalkınmalarını, bol ve ucuz enerji ile gerçekleştirirken, kalkınma konusunda geciken gelişmekte olan ülkeler ise, aynı imkandan yoksun kalmışlardır. Türkiye enerji bağımlılığı konusunda AB ortalamasının çok üzerindedir. Türkiye, hızlı nüfus artışı, iç göç ve plansız kentleşme, dünya enerji pazarlarında yaşanan tekelleşme, birincil enerji arzında ithalat oranının yüksek olması, doğalgaz bağımlılığının artması, kişi başına enerji tüketiminin düşük ve enerji şiddetinin yüksek

olması gibi yapısal sorunları içinde barındırmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin genç ve yüksek nüfusu, hızla gelişen sanayisi ve artan şehirleşme hızı, enerji tüketiminin de hızla artmasına neden olmaktadır. Türkiye, birincil enerji kaynakları açısından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, bu potansiyel yeterli düzeyde kullanılmamaktadır. Belirtilen sorunlara karşın Türkiye'nin jeopolitik konumu, fosil kaynaklara ve büyüyen pazarlara yakınlığı, enerji köprüsü olma imkânı, yeni enerji kaynaklarına ilişkin potansiyelinin yüksek olması, yenilenebilir enerji teknolojilerine girme ve öncü olma olanağı enerji bağımlılığını azaltıcı avantajlar olarak değerlendirilebilir.

2.3.7. Sürdürülebilir Ulaştırma

Sürdürülebilir taşıma stratejisi, ekonomi, toplum ve çevre üzerinde istenmeyen etkileri minimize ederken taşıma sistemleri toplumun ekonomik, sosyal ve çevresel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlar (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 18.04.2014).

2.3.7.1. Ulaştırmada Enerji Tüketimi

Bu gösterge deniz yolu ve boru hatları hariç, tüm ulaştırma türlerinde kullanılan enerjinin GSYİH'ya oranı olarak tanımlanır. Gösterge 2000 yılını baz alır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 18.04.2014).

Tablo 2.17: 2002-2011 Ulaştırmada Enerji Tüketimi Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2002	2011	10 yıl ort		2002	2011	10 yıl ort
Slovakya	142.7	110.9	119.52	Malta	66	80.3	75.94
Polonya	94	118.5	112.01	İngiltere	95.2	83.7	88.85
Avusturya	111.8	103.9	111.66	Almanya	95.3	83.1	88.94
Lüksemburg	103.3	107.9	109.43	Fransa	98.3	87.5	91.92
Letonya	104.6	105.4	101.92	Litvanya	99.3	89	95.02
AB (27)	98.6	91.7	96.5	Türkiye	102.8	80.3	92.51

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.17'ye göre 2002-2011 yılları ve ilgili yılların ortalama verileri değerlendirilmiştir. Ulaştırma enerji tüketiminde AB içerisinde ilk beş ülke; Slovakya, Polonya, Avusturya, Lüksemburg ve Letonya'dır. En düşük enerji tüketimine sahip olan ülkeler ise Malta, İngiltere, Almanya, Fransa ve Litvanya'dır. Türkiye AB ortalamasına yakın bir orandadır. Türkiye'de son yıllarda nüfus artışına paralel olarak araç sayında da artış yaşanmıştır. Dolayısıyla ulaşımda kullanılan enerji talebinde artış izlenmiştir.

2.3.7.2. Km Başına Yük Taşıma

Km başına yük taşıma oranları toplam yurtiçi taşımacılıkta her taşımacılık türünün kapsadığı pay yüzdesi olarak tanımlanmaktadır. Gösterge kara yolu, demir yolu ve iç sularda su yolu ile ulaşım şekillerini kapsamaktadır. Kara yolu taşımacılığı, ülkede kayıtlı tüm araçların hareketlerine dayanır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 18.04.2014).

Tablo 2.18: 2003-2012 Kilometre Başına Yük Taşıma Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2003	2012	10 yıl ort		2003	2012	10 yıl ort
İrlanda	97.5	99.1	98.76	Letonya	27.5	35.8	34.56
Yunanistan	97.7	98.7	97.92	Estonya	29.1	53	42.5
Portekiz	93	93.2	94.12	Litvanya	50	62.3	57.24
Lüksemburg	92	93.2	92.65	Polonya	64.3	54.6	60.62
Danimarka	92.1	88	90.23	Hollanda	66.6	56.2	61.31
AB (27)	75.9	75.1	76.17	Türkiye	94.6	94.7	94.65

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.18'de 2003-2012 ve ilgili yılların ortalama verileri gösterilmektedir. İrlanda, Yunanistan, Portekiz, Lüksemburg ve Danimarka AB ortalamasının üzerinde bir oran izlerken, Letonya, Estonya, Polonya, Litvanya ve Hollanda AB ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye ise %94.95 ile AB ortalamasının üzerindedir.

2.3.8. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar stratejisi doğal kaynakların yönetimini geliştirmeyi, doğal kaynakların sömürüsünü önlemeyi ve ekosistemin değerini gözler önüne sermeyi amaçlar (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 19.04.2014).

2.3.8.1. Nehirlerde Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı

Biyokimyasal oksijen ihtiyacı, su örneklerinin asidik ortamda kuvvetli bir kimyasal oksitleyiciyle oksitlenebilen organik madde miktarının oksijen değeri cinsinden ifadesidir. Nehirlerdeki 1 litre su içerisindeki oksijen miktarını mg cinsinden ifade etmektedir. Biyokimyasal oksijen ihtiyacı maddelerin türleri arasında ayırım yapamadığı için kolektif bir parametredir. Ölçüm sonuçlarının teorik değerlere ne kadar yaklaşacağı, oksidasyonunun hangi oranda tamamlandığına bağlıdır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 20.04.2014).

Tablo 2.19: 2005-2008 Nehirlerde Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı Oran ve Ortalamaları (mgO₂/L)

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2005	2008	4 yıl ort		2005	2008	4 yıl ort
Romanya	4.57	4.53	4.54	İrlanda	1.01	1.09	1.08
Belçika	2.19	3.82	3.54	Slovenya	1.64	0.86	1.16
Çek Cumh.	3.18	2.87	3.06	Danimarka	1.48	1.16	1.36
İtalya	2.48	3.22	3.02	Fransa	1.96	1.38	1.65
Polonya	3.9	3.17	3.46	İngiltere	1.83	1.66	1.75
AB (27)	2.25	1.88	1.97	Türkiye	47.56	27.64	41.85

Kaynak: Eurostat ve TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.19’da 2005-2008 ve ilgili yılların ortalama verileri gösterilmektedir. Belçika, Romanya, Çek Cumhuriyeti, İtalya ve Polonya AB ortalamasının üzerinde bir oran izlerken, Danimarka, İrlanda, İngiltere, Fransa ve Slovenya AB ortalamasının altındadır. Türkiye ise AB ortalamasının oldukça üzerinde bir oran izlemektedir.

2.5.8.2. Orman Artışı

Orman artışı göstergesi yıllık net orman miktarlarındaki yüzdesel değişimi göstermektedir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 19.04.2014).

Tablo 2.20: 1990-2010 Orman Artış Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	1990	2010	4 yıl ort		1990	2010	4 yıl ort
Belçika	84.08	72.83	76.72	Slovenya	34.85	37.11	36.46
Portekiz	74.62	69.33	71.18	Bulgaristan	34.86	53.01	39.10
Litvanya	45.87	80	69.95	Danimarka	42.81	40.91	42.89
Letonya	32.12	67.75	69.59	İspanya	58.93	36.16	43.3
Macaristan	70.39	62.16	69.65	İtalya	48.01	39.19	44.28
AB (27)	56.38	62.93	61.45	Türkiye	57.83	63.29	62.08

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.20’de ilgili yılların ortalama verileri gösterilmektedir. Tabloya göre AB ortalamasının altında ve üzerinde oranlar mevcuttur. Belçika, Portekiz, Litvanya, Letonya ve Macaristan AB ortalamasının üzerinde bir seyir izlerken, İtalya, İspanya, Danimarka, Bulgaristan ve Slovenya AB ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye ise AB ortalamasına çok yakın bir oran izlemektedir. Orman artış miktarları 1990 yılına göre 2010 yılında artış göstermiştir.

2.3.9. Küresel Ortaklık

Küresel ortaklık stratejisi, sürdürülebilir kalkınmayı aktif olarak, dünya çapında teşvikler üzerine odaklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca AB’nin iç ve dış politikaları küresel sürdürülebilir kalkınma politikalarıyla tutarlı bir yol izlemeyi ve dünya çapında yoksulluğa çözüm bulmayı amaçlar (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 18.04.2014).

2.3.9.1. Kişi Başına Resmi Kalkınma Yardımları ve GSMH İçindeki Payı

Kişi başına resmi kalkınma yardımları göstergesi, resmi kalkınma yardımlarının GSMH içindeki payını ve yardımı yapan ülkeye göre kişi başına değerini göstermektedir. Resmi Kalkınma Yardımının amacı yardımı alan ülkelerin ekonomik kalkınma ve refahının sağlanmasını amaçlamaktır. Yapılan ödemeler, finansör tarafından karşılanmak suretiyle, mali kaynakların veya malların ya da hizmetlerin uluslararası düzeydeki aktarımını kayıt altına almaktadır (TÜİK, 2011).

Tablo 2.21: 2004-2012 Resmi Kalkınma Yardımları ve GSMH İçindeki Payı Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2004	2012	9 yıl ort		2004	2012	9 yıl ort
Lüksemburg	0.79	1.00	0.93	Letonya	0.06	0.08	0.06
Danimarka	0.80	0.84	0.84	Bulgaristan	0.06	0.08	0.07
Hollanda	0.73	0.71	0.78	Litvanya	0.04	0.13	0.09
Belçika	0.41	0.47	0.505	Macaristan	0.07	0.1	0.09
İrlanda	0.39	0.48	0.504	Estonya	0.05	0.11	0.9
AB (27)	0.34	0.39	0.4	Türkiye	0.11	0.33	0.15

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye sürdürülebilir kalkınma ile AB ülkelerine nazaran daha geç tanışmış ve bu nedenle sürdürülebilir kalkınmaya ayrılan fonlar resmi kurumların yardımı ve hibe kredileri çok yüksek oranlara henüz ulaşmamıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere 2004 ve 2012 yılları arasında en çok yardımı sırasıyla Lüksemburg, Danimarka ve Hollanda yapmıştır. Türkiye ise bütün yıllarda AB ortalamasının altında bir oran yakalamıştır. En az yardım yapan ülkeler Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya ve Macaristan'dır.

2.3.9.2. Gelişmekte Olan Ülke Finansmanı

Kalkınmaya ilişkin toplam finansman, Resmi Kalkınma Yardımı aktarmalarından, diğer resmi akımlardan ve özel sermaye akımlarından oluşur. Resmi kalkınma yardımı kamu sektörü tarafından üstlenilen kredi ve hibelerden oluşmaktadır. Temel amacı, alıcı ülkelerde ekonomik kalkınmanın ilerlemesi ve refahın sağlanmasıdır.

Özel sermaye akımları; özel ihracat kredileri, doğrudan yatırımları ve çok taraflı kurumlardan gelen finansmanları kapsar (TÜİK, 2011).

Tablo 2.22: 2002-2011 Gelişmekte Olan Ülke Finansmanları-Milyon Euro

En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke			
	2003	2011	9 yıl ort		2003	2011	9 yıl ort
İngiltere	16390.3	33657.3	23212.77	Çek Cumh.	80.00	171.7	107.72
Almanya	4618.1	40375.2	21362.89	Lüksemburg	177.3	299.4	246.53
Fransa	6131.1	24580.4	18947.48	Belçika	1079.4	851,5	424.68
İspanya	5893.9	14472	10685.74	Yunanistan	356.2	348.3	863.57
Hollanda	13433.3	15837.7	9799.4	Avusturya	1277.1	4383.0	4481.18
AB (27)	5897.6	151679	106823.3	Türkiye	95.0	1697.9	938.01

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.22’de göre 2003-2011 yılları ve incelenen yılların ortalama verileri gösterilmektedir. Türüne göre gelişmekte olan ülke finansmanı açısından AB ortalamasının altında ve üzerinde olan ülkeler mevcuttur. İngiltere, Almanya, Fransa, İspanya, ve Hollanda AB ortalamasının üzerindedir. Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Belçika, Yunanistan ve Avusturya ise AB içerisinde en düşük orana sahip 5 ülkedir. Türkiye ise AB ortalamasının oldukça altındadır.

2.3.9.3. İkili Resmi Kalkınma Yardımı

İkili resmi kalkınma yardımı göstergesi Kalkınma Yardımları Komitesi’ne bağlı ülkelerle yapılan ikili taahhütleri içerir. Aynı zamanda bu ülkelerdeki bölgesel bankalara yapılan taahhütlerin yardım kategorisi kapsamında piyasa fiyatları ile değerini ifade eder (TÜİK, 2011).

Tablo 2.23: 2002-2011 İkili Resmi Kalkınma Yardımları-Milyon Euro

	En Yüksek Beş Ülke				En Düşük Beş Ülke		
	2002	2011	10 yıl ort		2002	2011	10 yıl ort
Almanya	4861.2	8989.1	6958.75	Çek Cumh.	33.1	55.3	59.51
Fransa	5015.8	6915.2	6659.56	Lüksemburg	101.1	201.9	151.58
İngiltere	3820.7	6332.4	5491.81	Yunanistan	113.1	110.6	163.83
Hollanda	4712.8	2892.4	3950.24	Portekiz	196.8	370.1	279.84
İsveç	1337.4	2618.5	1992.61	İrlanda	282.5	433.7	442.02
AB (27)	25267	36355	33159.1	Türkiye	28.2	880.9	417.58

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.23’de 2002-2011 yılları ve ilgili yılların ortalama verileri değerlendirilmektedir. Söz konusu kategorilerine göre ikili kalkınma resmi kalkınma yardımı kapsamında AB ortalamasının çok altında ve çok üzerinde ülkeler mevcuttur. Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda ve İsveç AB ortalamasının üzerinde bir oran yakalamış iken Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda AB ortalamasının altında kalan ülkelerdir. Türkiye ise AB ortalamasının oldukça altında kalmış en düşük 6 ülke arasında yerini almıştır.

2.3.10. İyi Yönetişim

İyi yönetim, siyasi sistemdeki ilgili aktörlerin çabalarıyla elde ettikleri sonuçlardan oluşan yapı ya da düzen olarak tanımlanmaktadır (Özer, 2006: 50). İyi yönetim, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla yerel, bölgesel, ulusal ve küresel eylemler arasındaki tutarlılığı teşvik etmektedir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 21.04.2014).

2.3.10.1. Avrupa Parlamento’suna Vatandaşların Güven Düzeyi

Bu gösterge vatandaşların güven düzeyi göstergesi vatandaşların AB kurumlarına olan güven düzeylerini göstermektedir. Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve AB olarak ayrı ayrı incelenmektedir. Anket yılda 2 kez yapılmaktadır (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, erişim tarihi 21.04.2014).

Tablo 2.24: 2005-2012 Avrupa Parlamentosu'na Vatandaşların Güven Düzeyi Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2005	2012	8 yıl ort		2005	2012	8 yıl ort
Slovakya	65	54	66.87	İngiltere	27	24	24.25
Danimarka	58	67	63.87	İspanya	52	25	46.5
Romanya	68	55	63.5	Almanya	53	45	47.62
Lüksemburg	68	60	63.75	Fransa	49	47	48.25
Belçika	62	58	63.12	İtalya	61	43	52.5
AB (27)	51	44	49	Türkiye	36	21	22.25

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.24.'te 2005-2012 arasındaki yıllar ve ortalama verileri gösterilmektedir. Tabloda AB kurumlarına vatandaşların güven düzeyleri incelenmiştir. Güven düzeyi en yüksek ülkeler; Slovakya, Danimarka, Romanya, Lüksemburg ve Belçika'dır. Güven düzeyi en düşük ülkeler ise; İngiltere, İspanya, Almanya, Fransa ve İtalya'dır. Türkiye ise AB ortalamasının oldukça altındadır.

2.3.10.2. Bireylerin E-Devlet Kullanım Düzeyi

Bu gösterge, 16-74 yaş arasındaki bireylerin e-devlet kullanma oranlarını göstermektedir (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>). E-Devlet, devlet hizmetlerinin en kolay ve en etkin yoldan, kaliteli, hızlı, kesintisiz ve güvenli bir şekilde elektronik ortamda vatandaşlara ulaştırılması anlamına gelmektedir. E-devlet uygulaması, ticari sistemin devlet hizmetlerine olan ihtiyacının yanında devletin ticari hayatta düzenleyici ve denetleyici vazifesini daha rahat ve kolay bir şekilde yapılabilmesini sağlar. Dolayısıyla ekonomik gelişmeye ivme kazandırıcı etki yaratır (İstanbul Ticaret Odası, 2003: 24).

Tablo 2.25: 2004-2010 Bireylerin E-Devlet Kullanım Düzeyi Oran ve Ortalamaları

	En Yüksek 5 Ülke				En Düşük 5 Ülke		
	2004	2010	7 yıl ort		2004	2010	7 yıl ort
Danimarka	44	72	53.14	Bulgaristan	5	15	8.14
Finlandiya	45	58	50.42	Yunanistan	8	13	10.14
Hollanda	46	59	42.42	Çek Cumh.	7	17	14.28
Almanya	33	37	35.42	Polonya	13	21	15.57
Estonya	20	48	33.71	İtalya	14	17	15.71
AB (27)	23	32	27	Türkiye	6	8	7.14

Kaynak: Eurostat verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2.25’de 2004-2010 yılları arasında bireylerin e-devlet kullanma oranları gösterilmektedir. Tabloya göre AB ortalamasının üzerinde ve altında olan ülkeler mevcuttur. Finlandiya, Danimarka, Hollanda, Estonya ve Almanya AB ortalamasının üzerinde iken, Bulgaristan, Yunanistan, İtalya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti AB ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye ise e-devlet kullanım düzeyi olarak AB ortalamasının altında kalmıştır.

2.4. TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de kalkınma planları çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma kavramı ve sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmalar gündeme gelmiştir. AB’ye adaylık ve uyum süreci ile daha fazla ön plana çıkmıştır.

2.4.1. Türkiye’de Kalkınma Planları Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma

Türkiye 1963 yılında planlı kalkınma dönemine girmiştir. 1960 öncesindeki planlar, devletçi ve kısmi yapıdadır. 1960-1980 arası planlar karma ekonomi ve bütüncül özelliğe sahiptir. 1980-2000 yılları arasındaki planlar liberal ve stratejik olarak nitelendirilmektedir. 1980 öncesindeki sanayileşmede ‘ithalat ikamesi politikaları’, 1980 sonrasında ise ‘açık ekonomiye geçiş’ yönlendirici olmuştur (<http://www.dpt.gov.tr>, erişim tarihi 15.12.2013).

Gelişmiş ülkelerin çevre sorunları ile mücadelesi az gelişmiş ülkelere göre daha önce başlamıştır. Türkiye sanayi alanında geç yol kat ettiği için, 1960'lı yıllara kadar planlı kalkınma politikalarına sahip olmamıştır. Kalkınma politikalarından önce, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Türkiye Osmanlı'dan kalan sorunlarla ilgilenmiştir. 1960'lara kadar Umumi Hıfzıssıhha, Belediye Kanunu ve Köy Kanunu gibi temel hukuki düzenlemeler yapılarak, çevre kirlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Hayvanları koruma, çevreyi ağaçlandırma, kentlerin temizliği, sıtma, verem gibi hastalıklarla mücadele konuları 1923-1963 yılları arasında görev yapan 27 hükümetin programları arasında yer almıştır. 1945-1946 yıllarından sonra dernek kurma özgürlüğü getirilmiştir. Böylelikle Türk Tabiatını Koruma Derneği gibi dernekler açılmaya başlanınca çevre konusundaki duyarlılık daha da artmıştır (Sarıçoban, 2011: 118). 1950'li yıllarda, imar rantı ile spekülatif yapılaşmalar artmaya başlamıştır. Bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hızlı ve düzensiz bir gelişme söz konusu olmuştur. Bununla birlikte sürdürülebilir ihtiyaçları karşılayamayan, sağlık açısından elverişsiz çarpık kentleşmeler artmıştır. Hızlı yapılanma doğal kaynaklar üzerinde telafisi olmayan çevre sorunlarına neden olmaya başlamıştır (Özmehmet, 2007: 818). Bu sorunları ortadan kaldırmak için ise Orman Kanunu, İmar Kanunu gibi düzenlemeler getirilmiştir (Sarıçoban, 2011: 118).

1960'lara kadar özel sektör yatırımcıları daha fazla rant sağlayabilmek adına gelişmiş bölgelere özellikle de Marmara Bölgesi'ne yatırımlarını yapmışlardır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafi yapı, iklim, bitki örtüsü gibi değiştirilemez unsurlar kısa dönemde kalkınma adına yol alınamayacağını göstermiştir. Böylece bu dönem içinde kalkınma politikalarında herhangi bir iyileşme sağlanamamıştır (Eryılmaz, 2011: 31).

1960'larla birlikte kalkınma planları devreye girmiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planı 1963-1967 yıllarını kapsar. Planda öncelikle nüfusun dengeli dağılması ve bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi için geri kalmış bölgelerde hızla büyümeyi sağlamak adına büyüme noktaları yaratılmıştır. Böylece büyük kentlere göç engellenecek, nüfusun yeni alanlara kayması sağlanacaktır. Birinci beş yıllık kalkınma planında; sağlık hizmetlerinin sosyalleşmesi, mahrumiyet bölgesindeki çalışacak personelin ücretlerinin artırılması gibi tedbirler alınmıştır. Bunlarla beraber vergi indirimi gibi teşvik edici unsurlarda sunulmuştur. Planda hedef konular, temel altyapı

yatırımlarına, istihdam sorununa ve yeniden düzenleme konularına ağırlık verilmiştir (DPT, 1963)

İkinci beş yıllık kalkınma planında (1968-1972) sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmemiştir. Ancak toprak, su, çevre sağlığı, erozyonun önlenmesi gibi konulara değinilmiştir. Birinci ve ikinci kalkınma planlarında, bölgeler arası dengeli gelişmeyi sağlamak amacıyla sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerine uygun çabalar gösterilmiştir (DPT, 1968). Planda, bölgelerin gelişme sorunlarına değinilmiş az gelişmiş bölgelerde yatırımlar yoğunlaştırılmış ve çevresini etkileyecek gelişme noktalarının elde edilmesi çalışmalarına devam edilmiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planında hızlı kentleşmenin getirdiği sorunlara çözüm aranırken ikinci beş yıllık kalkınma planında geri kalmış bölgelerdeki belli illere hizmet götürülmesi ve bu illere geliştirilmesi için adım atılması amaçlanmıştır (Eryılmaz, 2011: 33).

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973-1977) birinci ve ikincisiyle kıyaslandığında daha yüzeysel kalmaktadır. Bunun ana nedeni, yöreler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını kısa sürede ortadan kaldırmaya çalışmak ekonomik yönden etkin olmayan kaynak dağılımına yol açacak, sermaye birikimi ve genel ekonomik kalkınma yavaşlayacaktır, görüşünün hakim olmasıdır (Özgür, 2010: 71). Bu dönemde yaşanan siyasal krizler alınan kararların uygulanmasını güçleştirmiştir. Üçüncü beş yıllık kalkınma planında çevre ile ilgili bir takım politikaların temelleri atılmıştır. Planda, çevre insan ilişkilerinin rasyonel bir dengede sürdürülebilecek bir toplum yapısına ulaşabilmenin yolunun sosyal ve ekonomik kalkınma ile mümkün olabileceği görüşüne varılmıştır. Çevre giderlerinin, kalkınmaya ayrılmış fonları olumsuz yönde etkilemesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Planda her ne kadar ‘Çevre’ bölümü adı altında çevreyle ilgili politikalar olsa da Stockholm Konferansı’nda olduğu gibi öncelikli olarak, ekonomik gelişmenin benimsendiği, sürdürülebilir gelişmenin gereği olan çevre ile ekonomik ve sosyal gelişme arasındaki dengeyi sağlayacak ilkelerin yer almadığı görülmektedir. Bu plan temel ilke olarak kalkınma ve sanayileşmeye zarar verecek politikaların benimsenmemesini öngörmektedir (Sarıçoban, 2011: 123).

Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979-1983) üçüncü beş yıllık kalkınma planının devamı niteliğindedir. Planda ekonomik gelişmenin sağlanması için iş bölümünün yapılması, hizmetlerin, sanayinin ve alt yapının ülke düzeyine dengeli

dağılması, uygulanmakta olan teşviklerin bölge kaynaklarını hayata geçirecek şekilde düzenlenmesi önerilmiştir (Özgür, 2010: 71). Bunun yanında çevre ile ilgili sorunlar üçüncü beş yıllık kalkınma planında ana politika olarak kabul edilmişken bu planda, kamuoyu bilinçlenmesi oluşmuş ve sorunlar etraflıca tanımlanmıştır. Planda Türkiye'nin en önemli sorunlarının; çevre kirliliği, çarpık kentleşme, kara kaynaklı suların kirlenmesi, yetersiz alt yapı tesisleri olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca sanayilerin atıklarını arıtmadan doğrudan çevre sularına bırakmaları da su kirliliğini önemli ölçüde artırmaktadır. Türkiye'de ileri toplumlarda rastlanan çevre kirliliği görülmekle birlikte, yaygın olan geleneksel kesimdeki su, kanalizasyon sorunu, gecekondu bölgelerindeki kötü barınma koşulları, toprak ve orman erozyonları üzerinde durulmuş, sorunlar belirlenip çözüm arayışı içine girilmiştir. 1983 yılında yürürlüğe giren 2872 sayılı çevre kanununun yayımlanması bu plan dönemine rastlamıştır (DPT, 1979).

Beşinci beş yıllık kalkınma planında (1985-1989), bölgelerde yapılacak, envanter çalışmalarına dayanılarak bazı sektörler için 'Bölge Gelişme Şemaları'ndan bahsedilse de hayata geçirilememiştir (Özgür, 2010: 72). Beşinci beş yıllık kalkınma politikaları döneminde belirlenen çevre ile ilgili ilke ve politikalar, ulusal düzeyde yeni oluşumları gerçekleştirmek ve bazı düzenlemeleri kabul etmek suretiyle uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Bu politikaların yanında 1986 yılında 'Özel Çevre Koruma Bölgeleri Kurumu Başkanlığı', 'Hava Kalitesi Koruma Yönetmeliği' ve 'Gürültü Kontrol Yönetmeliği' çıkarılarak yürürlüğü girmiştir (Sarıçoban, 2011: 127-128).

Altıncı beş yıllık kalkınma planında (1990-1994) ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir. Planının amacı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliğin önüne geçmek, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklılıklarını azaltmak olarak belirlenmiştir. (DPT, 1990). Altıncı beş yıllık kalkınma planı döneminde Türkiye'deki çevre politikalarının oluşumunu etkileyen birçok önemli gelişme olmuştur. Bunlardan bazıları Kıyı Kanunun yürürlüğe girmesi, ozon tabakasının korunması ile ilgili Viyana Sözleşmesi ve Çevre Bakanlığının kurulmasıdır. Türkiye, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansına katılmış ve Rio Deklarasyonu ile Biyolojik Çeşitlilik anlaşması imzalanmıştır. Gündem 21 benimsenmiştir. Karadeniz'in kirliliğe karşı korunması sözleşmesi imzalanmış, çevre

temizlik vergisi ve tıbbi atıkların kontrolü yönetmelikleri yürürlüğe girmiştir (Sarıçoban, 2011: 128).

Yedinci beş yıllık kalkınma planında (1996-2000) temel strateji sürdürülebilir kalkınmadır. Altıncı beş yıllık kalkınma planında sürdürülebilir kalkınma konusuna değinilmesine rağmen, sosyal ve ekonomik kararlarda çevre boyutu dikkate alınmamıştır. Çevre yönetimine destek verecek hukuksal ve örgütsel düzenlemeler yetersiz kalmıştır. Çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında hiyerarşi kurulamamıştır. Daha önceki kalkınma planlarında çevre politikaları, sadece ortaya çıkan kirliliği giderici amaçlar güderken yedinci beş yıllık kalkınma planında ise önleyici politikalar ve sürdürülebilir kalkınmaya uygun çevre ve ekonominin birlikteliğine önem veren politikalar gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirebilmek için ilgili yasalarda değişiklik yapılması, türlü politikalar arasında eşgüdüm sağlanması gereğinden söz edilmiştir. Bu plan döneminde Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmış ve yayınlanmıştır. İlk kez bu planda uluslararası çevre sorumlulukları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi bölümünde planın amacı, *‘sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak’* olarak açıklanmaktadır (DPT, 1996).

Sekizinci beş yıllık kalkınma planının amacı, (2001-2005) Türkiye’nin dünya hasılasından daha çok pay alabilmesi, AB üyeliği sürecinde dünya ile bütünleşmenin hızlandırılması ve toplumun yaşam kalitesinin artırılması olarak özetlenebilir. Ayrıca plan döneminde kesintisiz bir büyüme süreci hedeflenmiştir. Plan stratejisinde, rekabetçi bir ekonomik yapının geliştirilmesi yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. Planda çevreye ilişkin alınacak önlemlerin ilk kez ekonominin rekabet gücünün artırılması ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Ayrıca, çevre sorunlarını çözmek ve sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirebilmek için ‘Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı’ hazırlanmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen çevre yönetimi istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Hızlı kentleşme başta kıyı alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynakların tahribine yol açmaktadır. Bunların yanında eğitim, kararlara katılım ve yerelleşme konularındaki eksiklikler, sürdürülebilir

kalkınmanın sağlanmasında engel teşkil etmektedir. Alınan kararların uygulanmasında problem yaşamamak için, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakabilmek birincil hedef olarak belirlenmiştir (DPT, 2001).

Dokuzuncu kalkınma planının diğer planlardan farkı yedi yıllık hazırlanmasıdır. Bunun yanında izleme ve değerlendirme mekanizmasına sahiptir. Plan 2007-2013 dönemini kapsamaktadır ve amacı, istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye'dir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle, çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme sürecinin doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde önemli bir baskı unsuru olduğuna dikkat çekilmiştir. Dokuzuncu kalkınma planının sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çalışmalarının başında, doğal kaynakları koruma ve koşullarını belirleyerek, herkesin adil bir biçimde yararlanılması hedeflenmiştir. Sanayide çevre dostu tekniklerin uygulanmasıyla ham madde kullanımındaki etkinlik artırılarak daha verimli üretim gerçekleştirilecek ve atıklar azaltılacaktır. Gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek tarımsal bir yapı oluşturulacaktır (DPT, 2007)

Onuncu beş yıllık kalkınma planı 2014-2018 yılları arasını kapsamaktadır. Türkiye üst orta gelir grubu olan bir ülkedir. Onuncu beş yıllık kalkınma planının temel amacı ise Türkiye'yi yüksek gelir grubunda bir ülke haline getirmektir. Aynı zamanda artan nüfus ve hızla büyüyen sanayileşme ile doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz baskı artmaktadır. Bunun önüne geçmek için gıda, su ve doğal kaynakların etkin kullanımı sağlanmalıdır. Aynı zamanda enerjide dışa bağımlılığı en aza indirmek için alternatif politikalar üretilip, fosil yakıt kullanımının kısıtlanmasına yönelik tedbirler alınmalıdır. Tarımsal üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve verimliliğin artırılması ile dünya fiyatlarının üzerinde olan gıda fiyatlarının düşürülmesi amaçlanmaktadır (DPT, 2014).

2.4.2.Türkiye’de Yasalar Çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma

Türkiye’de çevre ve çevrenin korunmasına yönelik başta Anayasa olmak üzere, çok sayıda yasa, tüzük ve yönetmelik bulunmaktadır. 1982 Anayasa’sının kabulü ile

çevre kavramı ilk defa yürürlüğe girmiştir. Bu anayasada çevre sağlığı ve dengesinin öneminden bahsedilmiştir. Ancak ideal çevrenin nasıl olması gerektiğine ya da hangi unsurları barındırması gerektiğinden bahsedilmemektedir. Dolayısıyla 1982 Anayasa'sında 'Sürdürülebilir Kalkınma' ifadesine yer verilmemiştir (Özmehmet, 2008: 17). 1982 Anayasa'sında çevre hakkı ve çevrenin korunması ile doğrudan ilgili hükümler, sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması başlığı altında 56. maddede düzenlenmiştir. *'Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir'* hükmü yer almaktadır (Eryılmaz, 2011: 20). Öte yandan 1982 Anayasası'nda çevreyi dolaylı olarak ilgilendiren maddeler; 43. maddede kıyıların, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğunu gösterdikten sonra, *'Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir'* hükmünü koymaktadır (Sencar, 2007: 158).

1983 tarihinde kabul edilen 2872 sayılı yasa, çevre ile ilgili ilk kapsamlı yasadır. Yasanın amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır. 2872 Sayılı Çevre Kanunu, ana hatları değiştirilmeden 1986, 1987, 1988, 2001 ve 2006 yıllarında değişikliğe uğramıştır. 2006 yılında yapılan değişikliğe göre; Birinci bölümde; çevre, çevre koruması, çevre kirliliği, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma kavramları tanımlanmıştır (<http://www.mevzuat.gov.tr>, erişim tarihi 15.10.2013).

'Çevre; canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı ifade eder.'

'Çevrenin korunması; çevresel değerlerin ve ekolojik dengenin tahribini, bozulmasını ve yok olmasını önlemeye, mevcut bozulmaları gidermeye, çevreyi iyileştirmeye ve geliştirmeye, çevre kirliliğini önlemeye yönelik çalışmaların bütünü, konu alır.'

'Çevre kirliliği; çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkiyi, kapsamaktadır.'

‘Sürdürülebilir çevre; gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi sürecini, ifade eder.’

‘Sürdürülebilir kalkınma; bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi, konu almaktadır’

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 29. Madde’si çevre kirliliğinin önüne geçmek ve mevcut kirliliği gidermek için teşvik tedbirleri sunmaktadır. Arıtma tesisi kuran ve işleten kuruluşlara tesiste kullandıkları elektrik enerjisinde %50’ye kadar indirim uygulanmaktadır. Kanunun 17. ve 18. maddelerinde çevre korumaya yönelik faaliyetlerde kullanılmak üzere Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde çeşitli gelirlerden oluşan bir ödenek oluşturulmuştur. Bu ödenekten sanayi kuruluşları, atık su arıtma, katı atık su bertaraf etme gibi faaliyetlerde proje bedelinin %45’ine kadar 5 ile 10 yıl vadeli kredi kullanabilme şeklinde faydalanabilmektedir (TC. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010: 63).

Görülüyor ki, 1982 Anayasa’sından önceki yasalarda çevre korunması, çevresel kirlenme gibi konulara yer verilse de sürdürülebilir kalkınma kavramından bahsedilmemektedir. 1970’li yıllardan sonra özellikle büyük kentlerdeki sanayinin ve nüfusun artmasıyla çevre kirliliği hat safhaya çıkmıştır. Dünya’daki gelişmelerin doğrultusunda Türkiye’de çıkarılan kanunlar ise çevreyi korumak ve güvence altına almayı amaçlamaktadır.

2.5. TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA STRATEJİLERİ

Türkiye AB’ye aday bir ülke olarak üyelik sürecinde, AB’nin sürdürülebilir kalkınma stratejilerini benimsemek ve sektörlere uygulamak durumundadır. Bu nedenle beş yıllık kalkınma planlarında ve yasalar çerçevesinde sürdürülebilirlik stratejilerine yer verilmiştir (Yıkmaz, 2011: 37).

Türkiye’de çevre yönetim sistemi ve bunun temelini oluşturan çevre koruma politikaları 1972 Stokholm Çevre Konferansı sonrasında başlayan bir süreçtir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak çevre koruma stratejileri üçüncü beş yıllık kalkınma planında oluşturulmaya başlanmıştır. Planda sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinin yolunun, sosyal ve ekonomik kalkınmayla olacağından bahsedilmektedir. Buradan hareketle günümüze kadar 10 adet kalkınma planı hazırlanmıştır. Planlarda çevreyi korumak ve doğal yaşamı desteklemek için bir takım stratejiler geliştirilmiştir. Öncelikle iklim değişikliği ve küresel ısınmayla mücadele etmek için sera gazı azaltımı sağlanmalıdır. Doğal kaynaklar korunup atıklar bertaraf edilmelidir. Bu nedenle kirleten öder ilkesi benimsenmiştir. Sosyo-ekonomik gruplar ve bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğinin yol açtığı yoksulluk ile çevredeki bozulmanın hızlanmasının bağlantılı olduğu görülmektedir. İnsan sağlığını korumak ve yaşam süresini uzatmak için bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve çocukların dengeli beslenmesi konusunda adımlar atılmıştır. Böylece ortalama yaşam süresi artış göstermiştir (Yoğurtçuoğlu, 1999: 2-4).

Çevre sorunlarının tespiti ve çözüm önerilerine yönelik 1998 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) oluşturulmuştur. UÇEP, Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma bileşenlerinin dikkate alındığı ve çevre politikalarının sektörel politikalara entegrasyonu için stratejiler içermektedir. Politika ve eylem planları öneren kapsamlı bir politika belgesi niteliğindedir. Sekizinci beş yıllık kalkınma planına katkıda bulunmuştur (Yıkılmaz, 2011: 37). UÇEP’in formülasyonuna yön veren stratejik hedefler; kirliliğin önlenmesi, altyapı hizmetlerine erişimin kolaylaşması, kaynakların sürdürülebilir kullanımını teşvik edilmesi, sürdürülebilir uygulamaların desteklenmesi ve çevresel tehlikelerin asgari düzeye indirilmesidir. Bu hedeflere ulaşabilmek için; demokrasi ve katılımın sağlanması, uzmanlaşma ve sahiplenme, verimlilik ve ekonomik rasyonolite gibi konulara önem verilmiş önceliklerin koordinasyonunun sağlanması, yerel düzeyde çözümleme gibi stratejiler benimsenmiştir (Yoğurtçuoğlu, 1999: 7). UÇEP’in hazırladığı raporda orman kaynaklarının yönetimi, tarım ve mera arazilerinin yönetimi, tarımsal teknoloji, su kaynaklarının yönetimi, hava kalitesinin korunması, enerji ve sanayi sektöründen kaynaklanan hava kirliliği, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, nüfus ve çevre, katı atıkların ve tıbbi atıkların yönetimi, deniz kaynaklarının yönetimi ve kirlilik kontrolü, çevre ekonomisi ve finansman, yasal ve kurumsal düzenlemeler, arazi kullanımı ve kıyı alanlarının yönetimi, gürültü kirliliği ve eğitim

gibi konuların değerlendirilmesi ile yönetilmesi için 19 grup oluşturulmuştur (Arda, 2003: 40).

Çevre konusunda yapılan bir diğer çalışma Sanayi Stratejisi Belgesidir 2011-2014 dönemini kapsayan strateji, çevreye karşı artan küresel duyarlılık, sanayide çevre dostu ürünlerin üretilmesini çevreye duyarlı teknolojilerin geliştirilip kullanılmasını ve endüstriyel kirliliği azaltma yönünde tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır (TC. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010: 12).

2.6. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, AB sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden 25 adet gösterge tablolar yardımıyla incelenmiştir. AB ülkelerinden Hırvatistan'ın dışında kalan 27 ülke ve Türkiye ele alınmıştır. Türkiye kişi başına düşen GSYİH, işsizlik, göreceli yoksulluk, eğitim ve öğretimi erken terk edenler, doğurganlık hızı, iş kazaları, enerji bağımlılığı, km başına yük taşıma, nehirlerde biyokimyasal oksijen ihtiyacı, orman artışı, ikili resmi kalkınma yardımı oranlarında AB'nin üzerinde bir oran izlerken, AR-GE harcamaları, hane halkı elektrik tüketimi, istihdam, nihai enerji tüketimi, bertaraf yöntemine göre belediye atık miktarı, yaşam boyu öğrenme oranları, yaşlı bağımlılık oranları, doğumda yaşam beklentisi, sera gazı emisyon yoğunlukları, ulaşırmada enerji tüketimi, Avrupa Parlamento'suna vatandaşların güven düzeyi, bireylerin e-devlet kullanım düzeyleri oranlarında AB'nin altında kalmıştır. Ele alınan göstergeler çerçevesinde, ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile sürdürülebilir kalkınma düzeyleri arasında paralellik olduğu söylenebilir. Gelişme düzeyleri arttıkça sürdürülebilir kalkınma konusundaki bilincin ve bu doğrultudaki çalışmaların artış göstermesi bunun nedenlerinden biri olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ: TÜRKİYE’DE VE AB’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARI

3.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SÜRECİNDE BANKACILIK SEKTÖRÜ

Sürdürülebilir kalkınma sürecinde başta devletler olmak üzere, şirketlere, finans sektörüne, sivil toplum örgütlerine, özellikle bankalara önemli ölçüde görevler düşmektedir. Bankaların ekonomik sistemdeki rolü, genel olarak, müşterilerinden mevduat kabul edilmesi yoluyla fon temin edilmesi ve krediler yoluyla bu fonların ihtiyacı olan müşterilerine kullanılması, yani finansal aracılıktır. Bu açıdan bakıldığında, bankaların faaliyetlerinin çevre ile herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak bankacılık sektörü, ekonomik büyüme ve kalkınmanın lokomotifidir. Söz konusu finansal ürünlerin kullanıcıları, faaliyetleri ile çevreyi ya da insanları olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir (Kaya, 2010: 79). Dolayısıyla bankaların yaptığı yatırımlar, kullandığı krediler ve diğer finansal ürünler dolaylı olarak çevrenin ya da insanların etkilenmesine sebep olabilmektedir. Öte yandan çevresel ve sosyal farkındalığın finansal kuruluşun itibarına yapacağı katkı ve sürdürülebilir finansal ürünler aracılığıyla yeni pazarlara girme imkanı bankalar için önemli birer fırsat niteliğindedir. Söz konusu anlayış çerçevesinde, bankalar sundukları finansal hizmetlerin ekonomik sonuçları ile de ilgilenmek durumunda kalmıştır. Günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde pek çok banka çevresel ve sosyal hususları göz ardı etmeye devam etmeleri halinde itibar ve müşteri kaybetme riski ile karşı karşıya kalacaklarının bilincindedir. Dolayısıyla çok sayıda banka sürdürülebilir kalkınma sürecine dahil olmakta, sürdürülebilir yatırımları finanse etmekte, müşterilerini de bu konuda bilgilendirmekte ve yönlendirmektedir (TBB, 2014).

Çevresel konularda günümüzde kabul gören ve uygulamada olan yaklaşım ‘kirleten öder’ prensibidir. Dolayısıyla finansal kurum, oluşan bir çevresel problemin ortadan kaldırılmasının maddi sorumlusu değildir. Yatırım sahibi, oluşan çevresel kirlilikleri bertaraf etmekle sorumludur. Firma sebep olduğu çevresel kirlilik ve kazadan dolayı kirleten öder prensibiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda ödenecek tazminatın kredi ilişkisinde olduğu finansal kuruma olacak yansımaları; tazminatın büyüklüğünün firmanın bankaya karşı olan kredi anapara veya faiz ödemelerini tehlikeye düşürecek boyutta olması, yatırımın devreye alınma tarihinin gecikmesi ve finansal kuruma olan geri ödemelerde olası gecikmelerin yaşanmasıdır. Aksaklıklardan dolayı firmanın işine uzun süreli ara vermesiyle potansiyel kayıplar oluşmaktadır. Bu kayıplar, kreditorün nakit akımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle çevresel

konuların tamamlayıcısı olan sosyal perspektif dikkate alındığında iş ve işçi güvenliği ve emniyetini tehdit edecek unsurlarda gözetilmelidir (TBB, 2013).

Sürdürülebilirlik daimi olma yeteneğidir. Bu noktada dünyanın ve doğanın bir sonu vardır. Teknolojinin ve toplumsal büyümede izlenen yolların, kaynak akışındaki bu kısıtlamaların göz önüne alınması gerekir. Sürdürülebilirlik, toplumdaki tüm üretici ve tüketicilerin ortak hareket etmelerini gerektirmektedir. Bireylerin bilinçli bir şekilde kaynakları yönetebilmeleri ve sürdürülebilirliği sağlamaları için “3R” kuralından bahsedilmektedir. 3R kuralı; azaltmak (reducing), yeniden kullanma (reusing), geri dönüşüm (recycling) olarak açıklanmaktadır. Bu yaklaşım üretimde eko-verimliliği, tüketimde ise bilinçli, etik ve yeşil tüketimin kodlarını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım ile kaynakların bir yaşam döngüsünün olduğu kabul edilmektedir. Sürdürülebilir tüketim ve sürdürülebilir üretim, sürdürülebilir kalkınma paradigmasına bağlı olarak geliştirilmiştir (T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2012).

3.2. GELENEKSEL BANKACILIK

Geleneksel bankacılık sisteminde bankaların ekonomik sistemdeki rolü, müşterilerden mevduat kabul edilmesi yoluyla fon temin edilmesi ve krediler yoluyla bu fonların ihtiyacı olan müşterilere kullandırılması, yani finansal aracılıktır. Geleneksel bankacılık sisteminde bankalar sürdürülebilirlik anlayışlarını sadece sürdürülebilir karlılık ya da sürdürülebilir büyüme gibi finansal ölçütlere dayandırmaktadır. Çünkü geleneksel bankacılıkta amaç maksimum kara ulaşmaktır. Geleneksel bankacılıkta bankalar yüksek getirisi olan projeleri gerçekleştirmek ister. Ancak çevre ve enerji kapsamındaki projeler uzun vadeli ve getirisi nispeten az olabilmektedir. Dolayısıyla bankaların faaliyetlerinin sadece ekonomik sonuçlarıyla ilgilenmelerine geleneksel bankacılık anlayışı denir (Kaya, 2010: 81).

3.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK

Günümüzde doğal kaynakların tükenmeye yüz tutması, gelecek nesillerin yaşamlarını tehdit eder hale gelmesi birçok sektörde olduğu gibi bankacılık sektörünü de harekete geçirmiştir. Bankalar son yıllarda faaliyetlerinin yarattığı ekonomik

sonuçlarının yanında sosyal ve çevresel sonuçlarıyla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu anlamda bankaların finansal ürün ve hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde dizayn edilmesine sürdürülebilir bankacılık denir. Sürdürülebilir bankacılığın bir diğer adı etik bankacılıktır. Sürdürülebilir bankalar sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunan projeleri finans etmektedirler. Ayrıca yenilenebilir enerji, organik tarım, kadına yönelik iş imkanları, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler gibi faaliyetler sürdürülebilir bankacılığın amaçları arasındadır. Sürdürülebilir bankalarda şeffaflık ilkesi esastır. Bu tür bankaların müşterileri mevduatlarını hangi şirketlerin finansmanında ve ne tür projelerde kullanıldığını takip edebilmektedir (TBB Bankacılık Etik İlkeleri, 2010).

3.4. SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK AŞAMALARI

Sürdürülebilir bankacılığa ulaşma süreci 4 aşamada incelenmektedir. Bunlar; savunucu bankacılık, önleyici bankacılık, saldırgan bankacılık ve sürdürülebilir bankacılıktır.

Savunucu bankacılık aşamasında bankalar; büyüme, kalkınma, karlılık gibi düşüncelerle sürdürülebilir kalkınma sürecinde aktif rol oynamazlar. Çevresel sürdürülebilirliğin maliyetini üstlenmek istemezler. Önleyici bankacılık aşamasında bankalar; potansiyel maliyet tasarruflarını sürdürülebilir kalkınma ile yapabileceklerinin farkına varmaktadırlar. Bu sayede sadece içsel süreçlerde sürdürülebilirliğe dikkat etmektedirler. Saldırgan Bankacılık aşamasında bankalar; içsel süreçlerin yanında dışsal süreçlerde de sürdürülebilirliği göz önünde bulundurmaktadırlar. Böylece yeni sürdürülebilir finansal ürünler, yeni pazarlar gibi sürdürülebilir kalkınma sürecindeki fırsatları görmeye başlamaktadırlar. Sürdürülebilir bankacılık aşamasında ise; bankaların bütün faaliyetleri sürdürülebilir hale gelmekte, maksimum finansal getiri beklentisinin yerini çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik almaktadır (Kaya, 2010: 82).

3.5. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ÇEVRESEL VE SOSYAL KONULAR

Bankacılık sektöründe çevresel ve sosyal konular 2 ana başlık altında toplanmaktadır.

Birincisi; kurumlar çevresel ve sosyal konularda çevreye olumlu katkı sağlayacak ürün ve servislerin oluşturulması için çabalamaktadırlar. Ayrıca çevreye katkı sağlayacak olan yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği ile ilgili yatırımların finansmanını sağlamaktadırlar. Çevreye duyarlı fonlar, konut ve tüketici kredilerine çevre temalı farklılıklar yaratmaktadırlar (TBB, 2014).

İkincisi; proje finanse edilirken çevresel ve sosyal riskler ele alınmaktadır. Kredi karar verme sürecinde çevresel konular gözetilmektedir. Ayrıca sistematik bir yapı oluşturularak çevreye olumsuz etki yapacak yatırımlar gerekli önlem ve eylem planları alınmadan finanse edilmemektedir (TBB, 2014).

Bankacılık sektörü için çevresel risk, kredilendirilen projede ortaya çıkabilecek çevresel konularda gerekli önlemleri almaması sonucu yatırımcının karşı karşıya kalacağı maddi riskin finansör bankaya doğrudan veya dolaylı olarak yansımalarıdır. Finansal riskten daha da önemlisi, çevreye duyarlı olmayan yatırımların finanse edilmesinden dolayı bankanın da karşı karşıya geleceği itibar riskidir ve itibar riski maddi risklerden daha büyük önem taşımaktadır. Proje sahibinin finanse edilen yatırım ile ilgili çevresel önlemleri almadığı bir durumda, finansör banka tanımlanması ve ölçülmesi çok güç olan itibar riskine maruz kalmaktadır (TSKB, 2014).

3.6. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARI

AB, iklim değişikliğinin hafifletilmesi için sürdürülebilir üretim ve tüketim konusundaki yaklaşımları ciddiye almaktadır. AB, Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim ve Sürdürülebilir Sanayi Politikası Eylem Planı yayımlamıştır. Ayrıca AB sürdürülebilir kalkınma stratejisi'nin 4 ana hedefinden biri de çevrenin korunmasıdır. AB'deki sürdürülebilir kalkınma çalışmaları özel ve kamu kesiminde uzun yıllardır ciddiye alınmaktadır. Ayrıca bankacılık sektörü sürdürülebilir bankacılık faaliyetleri doğrultusunda sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamaktadır.

AB'deki bankaların paydaşları, müşterileri ve çalışanları bu konuda son derece bilinçli davranmaktadır. AB bankaları sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek adına projeler geliştirmektedir. Sürdürülebilir kalkınma projelerine finansal destekte bulunurken çevresel etki değerlendirmesi yapmaktadır. Bankalar; hidroelektrik santralleri, jeotermal projeleri, rüzgar çiftlikleri, binalarda yalıtım projeleri, okul projeleri, sağlık hizmetleri, enerji fon yönetimi gibi birçok projelere hibe yardımları yaptıkları gibi ilgili şirketlere düşük faizli kredi desteğinde de bulunmaktadırlar. AB bankaları çöp gazı geri kazanımı, organik atıkların sindirimi ve düşük karbon emisyonları ile çevre standartlarını korumaktadırlar. Ayrıca sürdürülebilirlik faaliyetlerini sadece kendi bölgelerinde değil gelişmemiş ülkelerde de gerçekleştirmektedirler. Böylelikle enerji kaynaklarının verimli ve etkin kullanılması, israfının önlenmesi, enerji maliyetlerinin ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi ve çevrenin korunması yönünde yoğun ve önemli çalışmalar yürütülmektedir (Council of Europe Development Bank, 2014).

AB'ye üye 28 adet ülke bulunmaktadır. Fakat sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir bankacılık konusunda hepsinin aynı duyarlılığa sahip olmadığı gözlenmiştir. Çalışmada Hollanda'da faaliyet gösteren Clean Energy Development Bank ve Triodos Bank, Almanya'da faaliyet gösteren GLS Bank, İtalya'da faaliyet gösteren Banca Etica ve Danimarka'da faaliyet gösteren Merkur Cooperative Bank incelenmiştir. Bu bankaların incelenme nedeni sürdürülebilir bankacılık konusunda lider olmalarıdır. Bu anlamda bu ülkelerdeki bankaların sürdürülebilirliğe ne zamandan beri destek verdiği, sürdürülebilir bankacılığa ne kadar fayda sağladığı ve hangi projeleri gerçekleştirdiği incelenmiştir. Söz konusu bankaların faaliyetlerinde sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili olarak saydamlık, toplumsal yararın gözetilmesi ve çevreye saygı ilkeleri yer almaktadır. Ayrıca bu bankalar etik bankacılık politikalarını uygulamaktadırlar. Bu politikalar; insan hakları, kurumsal sorumluluk, sosyal sorumluluk, ekoloji ve hayvan sağlığı gibi konuları içermektedir.

3.6.1. Clean Energy Development Bank: Hollanda

Clean Energy Development Bankası 2006 yılında Hollanda Kalkınma Bankası (FMO) ile bir ortaklık kurarak finansal sektöre atılmıştır. Banka, kurulduğu günden bu

yana bankacılığın konusu olan finansal aracılığın dışında sürdürülebilir bankacılık konusunda da çalışmalar yapmaktadır. 2010 yılından günümüze kadar sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak için hidroelektrik santralleri, enerji verimliliği, elektrikli araç üretimi, güneş enerjisi santralleri gibi pek çok projeye finansman desteği sağlamaktadır. Ayrıca bu projeleri gerçekleştirecek olan girişimcilere düşük faizli kredi imkanı sunmaktadır. Bankanın amaçları arasında, ülkenin önde gelen bankacıları ve enerji uzmanları ile bir araya gelerek ülkedeki hidroelektrik santrallerinin sayısını arttırmak vardır (CEDB, 2011-2012).

Banka kırsal alanlarda da (Phidim, Katari, Toplejung, Salleri gibi) şubelerini açmıştır. Ayrıca banka Nepal’de de faaliyetlerini sürdürmektedir. Nepal, hidroelektrik potansiyeli açısından zengin bir ülke olmasına rağmen elektrik açısından fakirdir. Nüfusunun üçte ikisi elektrik kullanabiliyorken üçte biri elektrikten yoksun kalmaktadır. Nepal’e yapılan hidroelektrik santrali ile 718.62MW elektrik üretimi gerçekleşmiştir. Banka, diğer bankalarla ödeme ağı geçişleri kurarak genişletilmiş servis ağı ile müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kapsamlı bankacılık hizmetleri sunmaktadır. Banka aynı zamanda kadın girişim kredisi, genç girişim kredisi, temiz ulaşım kredisi, mikro finansman kredisi gibi kredilerle sürdürülebilir kalkınmaya destek vermektedir. Enerji projeleri için durum tespiti ve finansal yönetim hizmetleri de sunmaktadır. Hidroelektrik projelerini desteklemek adına 2009 yılında CEDB hidro fonunu hayata geçirerek USAID yardımıyla hidroelektrik hesabını açmıştır. Banka sadece sermaye yatırımları için değil yeni projeler içinde finansal destek sağlamaktadır. Banka 2013 yılında %27 oranında enerji verimliliği kredisi, %15 oranında temiz ulaşım kredisi, %40 oranında hidroelektrik santralleri projelerine kredi imkanı sunmuştur. Banka sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşebilmesi için kamu bilincinin oluşması, paydaşların katılımının sağlanması ve uluslararası bağlantıların gerçekleşmesinin gerekliliğini savunmaktadır. Banka 2010 yılında International Finance Corporation ile bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmanın amacı yenilebilir ve sürdürülebilir enerji alanındaki projeleri belirleyip bu tür projelere yatırımları teşvik etmektir. Bankanın bu konudaki kredi portföyü 430 milyon euroya ulaşmıştır. Ayrıca banka 2012 yılında 10 binden fazla ağaç fidanını paydaşlarına dağıtmıştır. Aynı yıl kan bağışı programı düzenlemiştir. Banka birçok yerde hidroelektrik projelerini gerçekleştirmeye devam

etmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır. Siuri Khola'da 5 MW kapasiteli hidroelektrik projesi, Lower Modi'de 10MW kapasiteli hidroelektrik projesi, Tadi Khola'da 5 MW kapasiteli hidroelektrik santralleridir (CEDB, 2011-2012).

Banka ülke refahının sadece reel ekonomiye yönelik olumlu katkılar ile mümkün olacağına inanmaktadır. Kırsal alanlardaki kötü hizmet ekonomisini desteklemek adına temiz köy ulaşımı için yan şirket kurmuştur. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmaya destek veren firmalara enerji ve çevre tasarımı liderlik sertifikası vermektedir (CEDB, 2013).

3.6.2. GLS Bank: Almanya

GLS Bank 1974 yılında Almanya'nın Berlin şehrinde kurulmuştur. Almanya'da kurulan ilk sosyal ve ekolojik kalkınmaya destek veren banka özelliği taşımaktadır. Bankanın misyonu profesyonel bankalar gibi finansal aracılık yapma, kredi politikası geliştirmek, parasal akım sağlamaktır. Ancak bunun yanında sürdürülebilir kalkınmaya da büyük oranda destek vermektedir. 2009 yılında sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaya başlamıştır (GLS Bank, 2013).

GLS Bank, ekonomik faaliyetlerinin yüksek ve performanslarının verimli olabilmesi için katılımcılarının sosyal ve ekolojik anlamdaki ihtiyaçlarına cevap verilmesi gerektiği görüşüyle hareket etmektedir. İlk kurulduğu yıllarda okullar açarak ve bir dizi çiftlikler kurarak, birçok toplumsal yaşam faaliyetlerine imza atmıştır. 1986 yılından sonra yenilenebilir enerji projeleri başlatmıştır. 1989 yılında ilk rüzgar enerji fonu projesini hayata geçirmiştir. 2003 yılında ise ÖkoBank'ı devralarak büyümesini genişletmeye devam etmiştir. Banka toplumdaki sorunlara yaratıcı çözümler bulabilmek için sosyal ve ekolojik projelerin finansmanına katkıda bulunmaktadır. Ürün yelpazesini oldukça geniş tutmaktadır. Cari hesaplar, varlık yönetimi, finansman, hisse senedi ve vakıf danışmanlık hizmetleri için yatırımlar yapmaktadır. Ayrıca geliştirilen projeleri; kredi şirketlerine, organik tarım yapan şirketlere, organik tarım ürünleri satan mağazalara, bağımsız okullara ve anaokullarına sunmaktadır. Banka yenilenebilir enerjiye de destek vermektedir. Güneş enerjisinden faydalanarak santraller kurmaktadır. 2010 yılında %10,2 oranında elektrik üretimini gerçekleştirmiştir. Bu oran bir sonraki yıl 2 katına çıkmıştır. 2030 yılı için hedeflerini tüm enerji ihtiyaçlarını buradan

sağlamak olarak belirlemişlerdir. Fosil ve nükleer enerji santrallerinin enerji dönüşümünde hızlı olmadığını aynı zamanda bunların çevreye zararlarının oldukça fazla olduğundan bahsetmektedir. Banka Chernobyl faciasından sonra bölge halkına güçlü bir finansman sağlamıştır. Bunun yanında 2013 yılında rüzgar enerjisinden yararlanılarak elektrik enerjisi üreten yeni bir proje hazırlamıştır. Bu proje için toplamda 32 bin euro bağış fonundan kaynak ayrılmıştır. GLS Bank günümüze kadar 23.318 projenin finansmanını sağlamıştır. Bu projelerin %33,90'ı enerji, %18,04'ü eğitim, %18,00'i konut, %13,19'u beslenme ve %16,83'ü sosyal projelerdir. 2011 yılında 317 yenilenebilir enerji projelerine ve 7 adet rüzgar enerji santrallerine 175 milyon euro tutarında finansman sağlamıştır. Ayrıca 2011 yılında 32 milyon euro tutarında 4876 mikro kredi vermiştir (GLS Bank, 2012).

GLS Bank şubelerinde içsel süreçlerde de tasarrufa yönelik çalışmalar yapmaktadır. Banka 2010 yılında 20,86 ton CO₂ eşdeğerinde olan kağıt tüketimini 2011 yılında 13,4 ton CO₂'e eşdeğerinde kağıt tüketimine düşürmüştür. Bankanın 2010 yılında atık miktarı 93,2 ton CO₂ eşdeğerinde iken 2011 yılında 62,8 ton CO₂'e gerilemiştir (GLS Bank, 2012).

GLS Bank sera gazı emisyonlarını telafi edebilmek için Uganda'da iklim koruma projesini başlatmıştır. Uganda'nın %95'i ısınma ve ocakta, fosil yakıt tüketirken bankanın başlatmış olduğu proje ile bu oran %50 oranında azalmıştır. GLS Bank, bu faaliyetlerin karşılığında birçok ödül kazanmıştır. Almanya'da 2012 yılında çalışmaları ve başarılarından dolayı en sürdürülebilir şirket ünvanı almıştır. 2013 yılında Financial Times ve International Finance Corporation tarafından Avrupa'nın en sürdürülebilir bankası ödülünü almıştır (GLS Bank, 2013).

3.6.3. Merkür Cooperative Bank: Danimarka

Merkür Cooperative Bank 1982 yılında Danimarka'da kurulmuştur. Banka bankacılık faaliyetlerinin yanında sürdürülebilir kalkınmaya da destek veren projelere imza atmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma çalışmaları 2009 yılından sonra hız kazanmıştır. 2004 yılından günümüze her yıl faaliyet raporlarını yayımlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili projeleri faaliyet raporlarında yer almaktadır (Merkür Bank, 2014).

Banka, bireylerin özgürce kendi beceri ve yeteneklerini geliştirmelerini sağlamak amacıyla serbest okul ve özel eğitim kurumlarına mali desteklerde bulunmaktadır. Sınırlı doğal kaynakları olan dünyanın bu kaynakların kullanımını bilinçlendirmek ve bireylerin çevre eğitimi almalarına dikkat çekmek için tüketicilerin taleplerini karşılamak adına ticaret stratejileri geliştirmektedir. Banka, CO₂ ve sülfür gibi çevreye ve insan sağlığına zararlı gazların miktarında azalma sağlayabilmek amacı ile yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için yeni ekolojik tasarımları desteklemeyi amaçlamaktadır. Bunların yanında ekolojik tarıma verdiği destekle, doğanın geleceğini koruduğunu dolayısıyla gelecek nesillerinde üzerinde olumlu katkılar olacağını söylemektedir. Geleneksel tarım yerine daha güncel ve sürdürülebilir gıda üretim yöntemleri geliştirilmesini savunmaktadır (Merkür Bank, 2011).

Merkür Bank konut sağlama, alternatif enerji üretme, yeşil teknolojiye destek verme, ücretsiz okul sağlama, kreş eğitimi verme, finansman kredisi sağlama gibi projelerle sürdürülebilir kalkınmaya destek vermektedir. Banka, iklim değişikliğinin önüne geçebilmek için bir takım önerilerde bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Konutlarda ızalasyon artırılır ise daha az enerji ile ısınmak mümkün olacaktır. Güneş enerjisi kullanılarak fosil yakıtların kullanımı kısıtlanmalıdır, jeotermal enerji kullanılarak fosil yakıtların kullanımı kısıtlanmalıdır, bu amaçla banka çevre ile dost evler yapmak ya da satın almak isteyen müşterilerine daha düşük faizle kredi imkanı sunmaktadır (Merkür Bank, 2012).

Merkür Bank 2013 yılında sosyo kültürel alanda %30, yenilenebilir enerji ve çevre ile ilgili projelerde %40 oranında kredi kullandırmıştır. 2012 yılında ise sosyo kültürel alanda %29, enerji ve çevre ile ilgili projelerde %39 oranında kredi kullandırmıştır. 2013 yılında 1105 projeye düşük faizli kredi imkanı sağlamıştır. Banka şubelerinde elektrik kullanımında tasarrufa yönelmiştir. 2012 yılında elektrik kullanımı 78.970kwt iken 2013 yılında bu rakam 76.688kwt'a düşmüştür (Merkür Bank, 2013).

3.6.4. Triodos Bank: Hollanda

1980 yılında Hollanda'da hizmete girmiştir. 1993'ten bu yana Hollanda'dan sonra sırasıyla İspanya, Belçika, İngiltere ve Almanya'da şubelerini açmıştır. Banka, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmalarını faaliyet raporlarında ve web sitesinde

çevre raporu adı altında yayımlamaktadır. Triodos Bank parayı etkin kullanmayı, bu konuda yeni yollar aramayı kendine ilke edinmiştir. Triodos Bank, uluslararası faaliyetler ile danışmanlık, yatırım yönetimi ve fon yönetimi hizmetlerini sağlayarak dünya çapında gelişen bir ticari bankadır. Banka, 1994'ten bu yana sürdürülebilir bankacılık faaliyetlerini devam ettirmektedir. Triodos Bank özellikle yenilenebilir enerji, organik tarım, eğitim, sağlık, sanat, kültür projelerine yatırım yapmayı ya da bu kapsamdaki projeleri kredilendirmeyi tercih etmektedir. Banka, hangi projelerin finanse edildiği ve finanse edilen projelerin amacı, süresi, miktarı ile ilgili tüm bilgileri müşterileri ile paylaşmaktan kaçınmayan şeffaflık özelliği taşıyan bir bankadır (Triodos Bank, 2009).

Banka sürdürülebilirlik faaliyetlerine ofis binalarını yeniden inşa etmekle başlamıştır. Binalarda enerji tasarruflu aydınlatma, ısıtma ve soğutma teknolojilerini kullanmaktadır. Baskılı kağıt tüketiminde, enerji tüketiminde ve iş seyahatlerinde kullanılan fosil yakıt tüketiminde tasarrufa yönelmektedir. 2012 yılında baskılı kağıt kullanımı %32 iken 2013 yılında bu oran %29'a gerilemiştir. 2009 yılında kağıt tüketimi 600 bin CO₂ eşdeğerinde iken 2013 yılında 265 bin CO₂ eşdeğerindedir. Ayrıca CO₂ emisyonunun azaltılması için iş seyahatlerinde ve personel servislerinde toplu taşıma araçlarının kullanılmasına özen göstermektedir. 2009 yılında toplu taşıma araçlarında 80 bin kg CO₂ eşdeğerinde enerji tüketimi gerçekleşmiş iken 2013 yılında bu rakam 224 bin CO₂ eşdeğerine yükselmiştir. Bireysel araç kullanımı 2012'de %42 iken 2013 yılında %37'ye düşmüştür. Tren kullanımında ise %13 oranında artış görülmektedir. Banka elektrik tasarrufunda da önemli yol kat etmiştir. 2009 yılında 138 bin kg eşdeğerinde olan elektrik tüketimi 2013 yılına gelindiğinde şube sayılarında artış yaşanmasına rağmen 96 bin kg CO₂ eşdeğerindedir. Aynı zamanda ısınmada kullanılan enerji miktarında da düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında 130 bin kg CO₂ eşdeğerinde olan tüketim 2013 yılında büyümeye karşın 130 bin kg CO₂ eşdeğerindedir. Banka ayrıca ofis binalarını değiştirdiğinde ya da ofis mobilyalarını değiştirdiğinde mobilyalarını geri dönüşümde kullanılmak üzere atık merkezlerine göndermektedir (Triodos Bank, 2012-2013).

Banka 2013 yılında 376 enerji ve iklim projesini finanse etmiştir. Projeler kapsamında 1.48 milyon euro gelir elde etmiştir. Ayrıca yaklaşık 30 bin hektar çiftlik arazisine organik tarım yapılması için 188 milyon euro finansman sağlamıştır. Bankanın

2013 yılında kullandığı kredilerin %49'u çevre, %29'u sosyal projeler ve sağlık hizmetleri, %15'i kültür, sanat ve eğitim projeleri ve %7'si ise özel kredi kapsamındadır (Triodos Bank, 2013).

Triodos Bank, 2008 yılında İskoçya'da rüzgar enerji tribünleri projesini gerçekleştirerek ilk yılında 120 bin euro gelir elde etmiştir. Banka günümüze kadar Avrupa'da 300'e yakın projeye finansal destekte bulunmuştur. Ayrıca, 175 rüzgar çiftliği, 85 güneş santrali ile yılda 2,25 milyar kwh üretim yapan sektörlerin finansmanını sağlamaktadır. Bu yeşil güç yılda 800 bin ton CO₂ emisyonunu önlemektedir (Triodos Bank, 2011).

Triodos Bank'ın amacı 2020 yılına kadar 1 milyar kişinin yaşamına temas etmektir. Bankaların, sürdürülebilirlik politikalarını daha iyi gerçekleştirebilmek, önemli başarılarla imza atmak ve insanlara muazzam bir potansiyel hizmet sunabilmek için sermayelerini arttırmaları gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda Shorebank Corporation, Brak Bankası gibi bankalarla ortaklıklar kurarak sermaye artırımına gitmiştir (Triodos Bank, 2013).

3.6.5. Banca Etica: İtalya

1999 yılında İtalya'da kurulmuştur. Banca Etica diğer ticari bankalar gibi finansal kaynakların dağıtımında rol almaktadır. Bankanın 17 adet şubesi 230 adet personeli vardır. 2004 yılından günümüze kadar sürdürülebilir bankacılık faaliyetlerine devam etmekte aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma raporlarını yayımlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek adına birçok projeye imza atmıştır. Bunlardan CO₂ salınımını azaltıp hava kalitesini yükseltmek için yenilenebilir enerji projelerine verdiği destek en önemlileri arasındadır (Banca Etica, 2011).

Banka Etica'nın enerji yaklaşımı 3 ana hat üzerine kurulmuştur. Bunlar; tüketimi azaltmak, çevre koruma ve sosyal değerlerin geliştirilmesidir. İlki; tüketimde bilinçlenilirse, enerji kullanımı büyük ölçüde düşecek ve böylece fosil atıkların oranı azalacaktır. İkincisi; yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirilirse, çevre daha az kirlenmiş olacaktır. Üçüncüsü ise; kişilerin ve toplulukların bilinci artırıldığında sürdürülebilir kalkınma kendiliğinden gerçekleşecektir. Bankanın aileler, bireyler, kuruluşlar ve işletmeler için enerji finans ürünleri mevcuttur. Bireylere ev kredisi

verirken; evlerin enerji rejenerasyonunun yeniden yapılanmasına katkı sağlamakta ya da yüksek enerji verimliliğine sahip evlerin satın alınması için mikro enerji kredisi kullandırmaktadır. Bunların yanında enerji verimliliğini artırmak için yenileme tesisleri kurmaktadır (Banka Etica, 2012).

Banca Etica enerji verimliliğine destek vermek için Avrupa Sürdürülebilir Enerji Toplulukları ve Inneco Ecoenergia Solidale gibi projelere katılmıştır. Avrupa Sürdürülebilir Enerji Toplulukları 2008 yılında başlayan ve 2011 yılında sona eren bir projedir. Avrupa Komisyonu tarafında finanse edilmektedir. Proje'nin amacı yerel yönetimlerin bölgedeki yönetim rolünü güçlendirmek ve karar vericileri sürdürülebilir enerji noktasında harekete geçirmektir. Inneco Ecoenergia Solidale; 2007 yılında enerji dayanışması adı altında kurulmuştur. Dünya enerji verimliliği alanında çalışmak ve sosyal işbirliği kurmak için oluşturulan bir girişimdir. Şirketin enerji alanında uzmanlaşmış bir kadrosu vardır. Şirket kar amacı gütmeyen, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması konusunda sosyal ve çevresel alanda bir sorumluluk üstlenmektedir (Banka Etica, 2012).

Banka, içsel süreçlerinde sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için şubelerinde kağıt tasarrufuna yönelmektedir. Ayrıca iş seyahatlerinde ve personel servislerinde toplu taşıma araçlarını kullanmaya başlamışlardır. Bunun dışında fosil yakıt tüketimini azaltmak için bisiklet kullanımını teşvik etmektedir. Roma'da 3000m²'lik ağaçlandırma projesini gerçekleştirmiştir. Bankanın bir diğer sürdürülebilir çalışması çöp krizini engellemektir. Mobilya, kıyafet, dekorasyon ürünleri, cam eşyalar gibi çöplerin yeniden üretilip satışa sunulmasını sağlamaktadır. Banka sosyal dışlanmanın önüne geçebilmek için engelli insanlara iş imkanı sunmaktadır. 4000m²'lik bir alan üzerine ahşap parke fabrikası inşa etmiştir. Bu fabrikada 27 adet engelli personel görev yapmaktadır. Fabrikada çevreye dost ve personelin sağlığı için zararlı olmayan ham madde kullanılmaktadır. Banka bu faaliyeti ile topluma ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda sürdürülebilirlik sağlamaktadır. Ayrıca, yağmur suyunu depolamak için 4500 lt ve 6000 lt kapasiteli depolama sistemi kurmuştur. Banka 2005 yılından günümüze kadar 212 sosyal yardım kredisi kullandırarak 3.816 bin euro finansal destekte bulunmuştur. 724 adet mikro kredi kullandırarak 3.440 bin euro finansal destekte bulunmuştur. 2012 yılında 1,3milyar dolar kredi kullandırmıştır (Banka Etica, 2013).

3.7. TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARI

Küresel ısınma ve iklim değişikliği, çevresel ve sosyal farkındalığın dünya çapında artmasına neden olmuştur. Türkiye’de 1970’li yıllara kadar sürdürülebilir kalkınma, sadece ekonomik sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir büyüme olarak algılanmıştır. Ancak 1970’lerden sonra doğal kaynakların yok olmasıyla çevresel sürdürülebilirlik için de çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Türkiye ekonomisi ve sanayisi hızla büyümektedir. Buna paralel olarak da enerji ihtiyacı artmaktadır. Bu doğrultuda kamu otoritesi tarafından belirlenen ve en başta sektörün liberalizasyonunu hedefleyen enerji politikaları, bankaların bu sektöre yönelik finansman politikalarını ve çalışmalarını önemli oranda yönlendirmektedir. Özellikle 2000-2012 döneminde, enerji tüketimi hızla artmıştır. Bu nedenle orta vadede gerçekleşmesi düşünülen enerji arz açığını karşılayabilmek için kömür ve doğalgaz projelerine ağırlık verimleştirebilir. Fakat enerjide dışa bağımlılık ve cari açık üzerindeki olumsuz etki giderek yerli enerji kaynaklarının talep artışına neden olmuştur. Bu noktada, emisyonu azaltan temiz enerji üretim şekli ve kaynak zenginliğiyle öne çıkan hidroelektrik seçeneği, kısa süre içerisinde çok sayıda yatırımcının bu projelere dikkatini vermesine yol açmıştır. Ancak, temiz ve yerel enerji kaynağı olarak öne çıkan bu projeleri tüm çevresel ve sosyal boyutlarını kapsayacak şekilde ele alan altyapının gerçek manasıyla olgunlaşmamış olması nedeniyle, yatırım sürecindeki pek çok proje kamuoyu tepkisi ile karşılaşmış ve bazıları idari karar ile durdurulmuş ya da iptal edilmiştir. Bankalar tarafından finansal destek sağlanmasına karar verilen projelerin öncelikli olarak mevzuata tam uyumlu olması şartı aranmaktadır. Yerel ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak karbon emisyonuna yol açmadan elektrik üretebilen rüzgar, jeotermal ve hidroelektrik projeleri, sürdürülebilir makroekonomik kalkınma stratejisi açısından önem taşımakla birlikte, söz konusu projelerin yol açacağı sosyal ve çevresel etkilerin titizlikle ve bölgesel bazda ele alınması gerekmektedir (Türkiye İş Bankası, 2013).

Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların sürdürülebilir kalkınma konusundaki çalışmaları son yıllarda artış göstermektedir. Türkiye Bankalar Birliği tarafından 2006 yılında belirlenen 5411 sayılı ‘Bankacılık Etik İlkeleri’ sektörde yer alan tüm bankalar tarafından uygulanmaktadır. Bankalar ekonomik karlılığın yanında, sosyal ve çevresel faydayı amaçlar, ekonomik sosyal ve çevresel katma değer yaratan projelerin finansmanını sağlar, finanse edilen projelerin amacı, süresi miktarı ile ilgili bilgileri

şeffaflaştırırlar. Türkiye’de faaliyet gösteren 49 adet banka bulunmaktadır. Bu bankaların 3’ü devlet, 12’si özel, 17’si yabancı, 13’ü yatırım ve 4’ü katılım bankasıdır. Çalışmada, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, Türkiye İş Bankası, Garanti Bankası, Şekerbank ve Yapı Kredi bankaları incelenmiştir. Bu bankaların incelenme nedeni Türkiye’de faaliyet gösteren diğer bankalara kıyasla sürdürülebilir bankacılık faaliyetleri konusunda lider olmalarıdır. Ayrıca Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların pek çoğu sürdürülebilirliğin ekonomik sonuçlarıyla ilgilenmektedir. Fakat söz konusu bankalar sürdürülebilirliğin çevresel ve sosyal sonuçları ile de ilgilenmektedir. Bu bankaları sürdürülebilirliğe iten nedenlerin başında TBB’nin oluşturmuş olduğu bankacılık etik ilkeleri gelmektedir. Bunun yanında söz konusu bankalar sürdürülebilirlik konusunda yaptıkları çalışmaların itibarlarına da olumlu katkılarının olacağını düşünmektedirler (TBB, 2014).

3.7.1. Türkiye İş Bankası

Türkiye İş Bankası 1924 yılından günümüze kadar Türkiye’de faaliyet gösteren ticari bir bankadır. Banka 2000 yılında sürdürülebilir bankacılık faaliyetlerine başlamıştır (Türkiye İş Bankası, 2001). 2012 yılında sürdürülebilirlik raporunu yayımlamaya başlamıştır. 2005 yılında 143 bin adet KOBİ’ye finansman kaynağı sağlamıştır. Ayrıca Toprak Mahsulleri Ofisi ile yaptığı anlaşma çerçevesinde çiftçilere ilave bir finansman kaynağı yaratmıştır. Bunun yanında eğitime destek vermek adına Çağdaş Yaşamı Destekleme Vakfı’na 137 bin kitap bağışında bulunmuştur. Ayrıca 2005 yılında başlattığı Türkiye Satranç Federasyonu’nun ana sponsorluğunu üstlenmiştir (Türkiye İş Bankası, 2005). Bunun yanında eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak adına Türkiye’nin önde gelen sivil toplum yapılanmalarından olan Darüşşafaka ile 81 ilden 81 öğrenci projesini uygulamaya koymuştur. Bankanın bir diğer projesi 2008 yılında en büyük kitap kampanyalarından biri olan karneni göster kitabını al projesi, 2009 yılında da sürdürülmüş ve proje kapsamında toplam 2 milyon çocuk 2 milyon kitapla buluşturulmuştur. Bunun yanında çevre dostu evler satın almak isteyen müşterilerine düşük faizli kredi imkanı sağlamıştır. Türkiye’nin ilk sosyal sorumluluk fonu olan çevre yatırım fonunu piyasaya sürmüştür (Türkiye İş Bankası, 2008).

Banka 2009 yılında 32 ilde 600 bin hektar alana 950 bin fidan dikmiştir (Türkiye İş Bankası, 2009). Bankanın 2012 yıl sonu itibariyle diktiği fidan sayısı 2,2 milyona ulaşmıştır. Bu projeyle Türkiye'nin sera gazı azaltımında 26 milyon ton azalma amaçlanmıştır. 2011 yılında yenilenebilir kaynaklı enerji üretim santrali projelerinin finansmanlarına ağırlık vermiş ve bu dönemde enerji sektörüne yaklaşık 2,1 milyar dolar tutarında yeni finansman sağlanmıştır (Türkiye İş Bankası, 2011). Banka 2013 yılında TEMA Vakfı ile atık kağıtların ekonomiye yeniden kazandırılması amacıyla 100 kg atık kağıt için 1 fidan kampanyası başlatmıştır (Türkiye İş Bankası, 2013). Banka, 2009'da Eren Çatalağzı Termik Santrali Projesine, MMK Atakaş Demir-Çelik Projesine yaklaşık 500 milyon dolar uzun vadeli kredi imkanı sunmuştur (Türkiye İş Bankası, 2013). Türkiye İş Bankası tarafından finanse edilen yenilenebilir enerji projeleri devreye girdiğinde, Türkiye'nin toplam CO₂ salınımında 3,5 milyon tona varan azalmanın meydana gelmesi beklenmektedir. 2001-2012 döneminde enerji sektöründe 121 projeye finansman desteği sağlamış ve finanse ettiği yenilenebilir enerji projeleri, Türkiye'nin mevcut fosil yakıt ağırlıklı yapısından yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişini hızlandırmaktadır. Enerjiden sağlanan faydayı maksimize etmek için Enerji Verimliliği ve Çevre Paketi ile yatırım yapmak isteyen firmalara destek olmaktadır. Enerji Verimliliği ve Çevre Paketi içerisinde Etüt Proje Kredisi, Enerji Verimliliği Geliştirme Kredisi ve Çevreci Taşıt Kredisi ürünleri yer almaktadır. Ayrıca banka kaynak aktaracağı projeleri yatırımın gerçekleşeceği bölgenin jeopolitik konumuna ve yerel halkın günlük yaşamına olası etkilerini göz önünde bulundurarak değerlendirmelerini yapmaktadır. Bu kapsamda küçük ölçekli hidroelektrik santral projelerini, gerek kamuoyu tepkisi gerekse projelerin çevre etki değerlendirmesi kapsamı dışında bırakılması nedeniyle, değerlendirme sürecine almamış ve finanse etmemiştir (Türkiye İş Bankası, 2013).

Banka, jeotermal santrallerine de destek vermektedir. Aydın ili Germencik ilçesinde gerçekleştirilen 47MW kurulu güce sahip Gürmat Jeotermal Santrali Projesi'ne finansman sağlamıştır. Ayrıca enerji sektörüne kendi kaynaklarının yanı sıra uluslararası finans kuruluşları ile geliştirdiği işbirliği kapsamında sağladığı uzun vadeli ve uygun maliyetli kredi kaynaklarını da aktarmaktadır. Bu çerçevede 2012 yılında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD)'ndan ve Avrupa Yatırım Bankası (EIB)'ndan, Türkiye Orta Ölçekli Sürdürülebilir Enerji Finansmanı Programı

kapsamında ve Japon Uluslararası İşbirliği Bankası (JBIC)'nden yenilenebilir enerji projeleri ile ilgili olarak yaklaşık 256 milyon dolar uzun vadeli kaynak sağlamıştır (Türkiye İş Bankası, 2013).

3.7.2. Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası

Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası (TSKB), 1950 yılından bu yana hizmet veren Türkiye'nin ilk özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankasıdır. Banka, 1980'lerden bu yana sürdürülebilirlik çalışmalarına devam etmektedir. Ayrıca 2008 yılından günümüze kadar 3 adet sürdürülebilirlik raporu yayımlamıştır. Sürdürülebilirlik raporları 2 yılı kapsamaktadır (TSKB, 2014).

TSKB 2006'da karbon ayak izini hesaplamaya başlamış, 2008 yılından günümüze kadar ise karbon ayak izini silmek için faaliyetlerde bulunmaktadır. Banka 2009 yılında hidroelektrik santralleri, rüzgar enerjisi santralleri, çöp gazı arıtma tesislerine 1.260 milyon dolar finansman sağlamıştır. Ayrıca doğal gaz dağıtım projesi için 17 bölgede 180 milyon dolar yatırım yapmıştır. Bu yatırım Türkiye'nin toplam yenilenebilir enerji kurulu gücünün %15'ine denk gelmektedir. Ayrıca projelerin tamamı bittiğinde Türkiye'deki CO₂ salınımlarında 4 milyon tonun üzerinde azalma olacağı düşünülmektedir. Bunların yanında, Bandırma'da 2006 yılında devreye giren 30 MW kurulu güce sahip rüzgar enerjisi santralının, Denizli'de 2008 yılında faaliyete başlayan 6,8 MW kurulu güce sahip jeotermal santralının, 1999'dan bu yana faaliyetleri devam eden Bilfen Okullarının eğitim projelerinin finansmanını sağlamıştır (TSKB, 2009).

Banka şubelerinde sürdürülebilirliğe yönelmektedir. 2006 yılında kullanılan elektrik miktarı 1282,371 kwh iken 2012 yılında 1076.01 kwh olarak ölçülmüştür. Aynı şekilde 2006 yılında kullanılan su miktarı 11.983 m³ iken 2012 yılında 8.095 m³'e gerilemiştir. 2006 yılındaki doğal gaz tüketimi 125.701 m³ iken 2012 yılında bu rakam 75.218 m³ olarak ölçülmüştür. Kağıt kullanımı 2006 yılında 12.160 kg iken 2012 yılında 7.195 kg'na gerilemiştir. TSKB 2009 yılından günümüze şubelerinde hidroelektrik santral kaynaklı temiz enerji kullanmaktadır (TSKB, 2009).

2010 yılında Karbon Saydamlık Projesi'ne taraf olmuştur. Ayrıca, Küresel İlkeler Sözleşmesi'ni imzalamıştır. 2011'de, Su Saydamlık Projesine imza atmıştır.

TSKB, enerji verimliliği web sitesini 2011’de paydaşlarının kullanımına açmıştır. Çevre yönetim sistemi, sürdürülebilirlik yönetim sistemine dönüştürülmüştür. Banka, paydaşları ile sürekli bir iletişim içindedir. Paydaşlarla kurulan iletişim, TSKB’nin beklenti ve hassasiyetleri anlamasına ve aynı zamanda strateji, politika ile hedeflerini revize etmesine olanak sunmaktadır (TSKB, 2010).

Banka, 2012 yılsonu itibariyle; 97 yenilenebilir enerji projesine kredi imkanı sağlamıştır. Finansman sağladığı enerji projelerinde öngörülen toplam kurulu güç 3.460 MW’tır. Finansman sağlanan enerji projelerinin 70 adedi tamamlanarak üretime geçmiştir. 27 firmaya, toplam 55 adet proje için enerji verimliliği kredisi tahsis etmiş ve 25 adet kredi kullanırmıştır. Enerji verimliliği projelerine 315,8 milyon dolar kredi tahsis etmiş ve 263,2 milyon dolar kredi kullanırmıştır. Desteklenen bu projeler yıllık yaklaşık 2 milyon ton CO₂ eşdeğeri sera gazı azaltımı ve 200 bin kcal enerji tasarrufu sağlamaktadır. Bu tasarruf, yıllık 187 bin konutun ısınması için kullandığı enerjiye eşdeğerdir. TSKB, iklim değişikliğinin önlenmesine katkıda bulunan ürünlerle yatırım projelerine destek sağlarken çevresel ve sosyal konuları da gözetken ve etkileri kaynağında azaltan bir yaklaşım izlemektedir (TSKB, 2012).

3.7.3. Şekerbank

Şekerbank 1953 yılından günümüze kadar faaliyetlerini sürdüren ticari bir bankadır. Bankanın sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmaları faaliyet raporlarında yayımlanmakta ayrıca sürdürülebilirlik raporu yayımlanmamaktadır. Bankanın sürdürülebilir kalkınmaya desteği eğitime katkılarıyla başlamıştır. 1982 yılında Şeker Çocuk Dergisi’ni çıkartmıştır. 1984 yıl sonu itibariyle yaptırdığı okul sayısı 21’e yükselmiştir. 2003 yılında ODTÜ Teknokent içerisine Dissaster Merkezi açmıştır. Böylece herhangi bir felaket döneminde müşterilerine kesintisiz hizmet sağlayabilecektir (Şekerbank, 2003). Banka 2007 yılında esnafa ve çiftçiye mikro kredi uygulamasını başlatmıştır. Bu kapsamda kullanılan kredi miktarı 2008 yıl sonu itibariyle 154 milyon TL’dir. Ayrıca banka şubelerine ulaşamayan çiftçilere köy ziyaretleri düzenleyerek yerinde hizmet vermeye başlamıştır (Şekerbank, 2008). 2013 yılında ise 7 bin 800 köyü ziyaret ederek 235 bin çiftçiye ulaşmıştır (Şekerbank, 2013).

Şekerbank'ın Anadolu Bankacılığı misyonu doğrultusunda tüm faaliyetlerinin ana eksenini, sürdürülebilir kalkınma anlayışı oluşturmaktadır. Bu anlayış ile hem enerji verimliliğini destekleyerek çevresel kaynakları korumayı hem de toplumsal ve ekonomik gelişimi desteklemeyi ilke edinmektedir. Bankanın sürdürülebilirlik stratejisi, enerji verimliliği konusunda tabana uygun bir yöntem geliştirip bu alandaki yatırımları uygun koşullarda finanse etmek, iklim değişikliği ile ilgili mücadele platformlarında yer almak ve üretimi desteklemektir (Şekerbank, 2013).

Türkiye'nin enerji ihtiyacının %70'ini ithal eden bir ülke olduğu gerçeği ile hareket eden banka enerji verimliliği bilincinin gelişmesine destek olmaktadır. Bu alanda 2009 yılında yatırımların uygun koşullarda finansmanına yönelik Eko Kredi projesini geliştirmiştir. Eko Kredi ile 68 bin konutun yalıtım sistemi yapılmış bu sayede 120 milyon m³ doğalgaz tasarrufu sağlanmıştır. Ayrıca banka günümüze kadar 410 milyon TL'nin üzerinde kaynak kullanarak bu sayede 34 bininin üzerinde kişinin enerji tasarrufu ile tanışmasına öncülük etmiştir. Böylece 2,5 milyon ton CO₂ salınımının engellenmesini sağlamıştır. Bu uygulama, Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda Türkiye'yi temsil etmek üzere seçilen en iyi uygulamalardan biri olmuştur. Bankanın, sürdürülebilir kalkınmaya olan bir diğer katkısı ise çiftçilere özel ilk ticari kart ürünü olan Hasat Kart uygulamasıdır. Bu kartla çiftçiler ekim zamanı nakit sıkıntısı çekmeden ihtiyaçlarını uygun ödeme koşullarıyla karşılama, ödemesini ise hasat zamanı yapabilme imkanı bulmaktadır. Banka, sahip olduğu bilgi birikimi sayesinde, uluslararası finans kuruluşları aracılığı ile hedef kitlesine uzun vadeli, sürdürülebilir kaynak sağlayarak kırsal kalkınmaya destek vermektedir. Bu kapsamda Uluslararası Finans Kurumu, Fransız Kalkınma Ajansı (AFD), Hollanda Kalkınma Bankası (EBRD) gibi önde gelen uluslararası finans kuruluşlarından sağlanan fonları, tarımsal ve ticari işletmelerin kullanımına sunmaktadır. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu ile Şekerbank arasında AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Programının (IPARD) desteklenmesi amacıyla protokol imzalanmıştır. Şekerbank çiftçilerin bir diğer ihtiyacı olan sulama tekniklerine de eko kredi ile cevap vermektedir (Şekerbank, 2012).

Şekerbank sürdürülebilir kalkınma vizyonu çerçevesinde; 1980'li yıllarda ilk sanat galerisini açmıştır. Banka, 'Açıkekran' ile görsel sanatları, toplumun farklı

kesimleriyle buluşturmayı, sanat sevgisinin yaygınlaşmasına katkı sağlamayı hedefleri arasında belirlemiştir (Şekerbank, 2012).

3.7.4. Garanti Bankası

Garanti bankası 1946 yılından bu yana Türkiye’de faaliyetlerini sürdürmektedir. Sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaya 2010 yılında başlamıştır. Banka sürdürülebilir kalkınmayı, artan dünya nüfusunun çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan refahının sağlanabilmesi, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını ve ekolojik dengeyi tehlikeye atmadan artırılması olarak ifade etmektedir. Bu kapsamda eğitim, çevre ve sosyal projelere finansal destekte bulunmakta ayrıca KOBİ’lere düşük faizli kredi imkanı sunmaktadır. Bu kapsamda 1998 yılında ilköğretim okulu açarak 1130 öğrencinin eğitim finansmanının sağlamıştır (Garanti Bankası, 2002). Banka 2006 yılında birçok kurulu gücü yaklaşık 200 MW olan rüzgar enerji santrallerine 15 milyon avro finansman sağlamıştır (Garanti Bankası, 2006). Garanti bankası 2007 yılında, çiftçilere destek olmak için Toprak Mahsulleri Ofisi ile protokol imzalamıştır. Bu protokol kapsamında düzenlenecek makbuz senedi ile çiftçilere kredilendirme çalışmaları başlatmıştır. Bunun yanında enerji sektörüne sağlanan toplam finansman desteği 2006 yılına göre %64 oranında artarak, toplam 864 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye’de faaliyette olan rüzgar enerjisi santrallerindeki payını %40’a ulaştırmıştır (Garanti Bankası, 2007).

Banka, sürdürülebilir kalkınmanın bankacılık sektörünün karar verme mekanizmalarında ve iş süreçlerinde içselleştirilmesi gereğine inanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye çapında hizmet noktalarında kaynak tasarrufuna yönelik çok sayıda önlemleri hayata geçirmiş bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: 2006 yılında Türkiye’de kağıtsız bankacılık sistemini kurmuştur. Kimlik tarama uygulamasıyla dünyada bir ilki gerçekleştirmiştir. Banka, 2007’de ekolojik bir ürün olan Çevreci Bonus Kartı kullanıma sunmuştur. 2009’da ilk kez sera gazı emisyonlarını hesaplamaya başlamıştır. Sera gazı emisyonlarını ve iklim değişikliği stratejisini ilk kez Karbon Saydamlık Projesi’nde açıklamıştır. Sürdürülebilirlik Komitesi’ni kurmuştur. Bankanın yeni açılan ve yenilenen şubelerinde R22 gazı yerine ozon tabakasına daha az zarar veren R410 gazı kullanan soğutma sistemlerine geçilmiştir. Yeni açılan ve yenilenen

şubelerde elektrik tüketimi daha az olan ısı geri kazanım cihazlarının kullanımına başlanmıştır. 2011 yılında, 50 hizmet noktasında toplam 1.521 klima yenilenmiş, yıllık yaklaşık 32.240 kWh enerji tasarrufu sağlanmıştır. Garanti Bankası 2012 yılında kuru gücü yaklaşık 3 bin MW olan rüzgar enerji santrallerine ve jeotermal santrallerine 100 milyon dolar civarında finansman sağlamıştır. Bu projelerin tamamı bittiğinde yaklaşık 7 milyon CO₂ eşdeğerinde sera gazı azaltımının sağlanması hedeflenmektedir (Garanti Bankası, 2012). 2013 yılında LED armatür kullanımına geçilmiştir. Bankanın İstanbul'daki personel servislerinin yakıt tüketimini azaltmayı öngören Rotaban projesi uygulanmaya başlamıştır. Bankanın tüm ATM ve şubelerinin dış cephe aydınlatmalarında, güneşin doğuşuna ve batışına göre ayarlanabilen astronomik zaman saatleri kullanılmaktadır (Garanti Bankası, 2011).

2011 yılında yönetim kurulu tarafından kabul edilen çevresel ve sosyal kredi politikaları, herhangi bir limit olmaksızın tüm kredilere uygulanmaktadır. Banka desteklediği projelerin çevresel ve sosyal açıdan sürdürülebilir olup olmadığını denetlemektedir. Bu sebepten projenin her aşamasını takip ederek tüm yasal düzenlemelere uyumlu olmasını sağlamaktadır (Garanti Bankası, 2013).

3.7.5. Yapı Kredi Bankası

Yapı Kredi bankası 1944 yılında kurulan ticari bir bankadır. 2010 yılında bu yana her yıl sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaktadır. Banka finansal aracılığın dışında dünyaya sorumluluğu kapsamında sürdürülebilir bankacılık çalışmalarına da başlamıştır. Bu kapsamda 2011 yılında gerçekleştirilen tasarruf ile 36.525 ağacın kesilmesini önlemiştir. Aynı yıl içinde genel müdürlük binalarında yazıcı sistemi yatırımlarıyla yılda 2.4 milyon sayfa kağıdın tüketilmesi önlenmiştir. Ayrıca banka müşterileri için TEMA Vakfı aracılığı ile 150 bin fidanlık orman oluşturmuştur. Türk Kızılayı'na Türkiye çapındaki Yapı Kredi çalışanları tarafından 607 ünite kan bağışlanmıştır (Yapı Kredi, 2010). 2008 yılında başlattığı Engelsiz Bankacılık projesi çerçevesinde engelsiz ATM'lerin sayısı 2011 yıl sonu itibarıyla 150'ye ulaşmıştır. 2011 ve 2012 yıl sonu itibarıyla 266 farklı enerji projesine, yaklaşık 7 milyar dolar finansman sağlanmıştır. Bu projelerin %75'i yenilenebilir enerji projelerine yönelik olmuştur (Yapı Kredi, 2011-2012).

Yapı Kredi, 2011 yılında International Finance Corporation ve Alman Yatırım ve Kalkınma Kuruluşu ile 2011 tarihinde yapılan kredi kapsamında sağlanan fonlar için bünyesinde çevresel ve sosyal risk yönetim sistemi kurmuştur. Kurulan bu sistem 2012 yılında da devam etmiştir. İşletme finansmanı ve yatırım amacıyla hayata geçirilen bu kredi, asıl faaliyeti tarımsal üretim veya yiyecek içecek işletmeciliği olan firmaların finans ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca Sosyal Risk Yönetim Sistemi kapsamında alınan bu krediler doğal yaşam alanlarına zarar veren, sürdürülebilir orman alanları dışında odun ve orman ürünleri üretimi ve ticareti yapan, çevre kirliliğine veya orada yaşayan yerel halkın göç etmesine sebep olabilecek olan projeleri yasaklı olarak belirlemiştir. Bu kapsamda doğal kaynaklara ve çevreye zarar verebilecek bütün unsurlar değerlendirilerek yasaklı sektörlerde yer alan projelere finansal destekte bulunmamaktadır (Yapı Kredi, 2011).

Banka, Genel Müdürlük ve bölge binalarına yerleştirdiği kağıt, plastik, cam ve metal atık kutularıyla toplanan tüm atıkları belediye ve diğer atık merkezlerine göndermektedir. Ayrıca, 2011 ve 2012 yıllarında yaklaşık 2 bin kg kağıt atığın geri dönüşümünü sağlayarak yaklaşık 67 bin ton sera gazının atmosfere yayılmasını, 28 bin ağacın kesilmesini, 50 bin m³ suyun harcanmasının önüne geçmiştir. Yapı Kredi enerji verimliliğini arttırmak için dış aydınlatmalarında kullandıkları aydınlatmaları güneş ışığına duyarlı olanları ile değiştirerek daha az enerji kullanılmasını sağlamıştır (Yapı Kredi, 2012).

3.8. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

1970’li yıllardan bu yana sürdürülebilir kalkınma ile ilgili atılan adımlarda, konu hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri ilgilendirmektedir. Ancak sürdürülebilir kalkınma verileri incelendiğinde kalkınmanın gelişmiş ülkeler önderliğinde gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanı sıra sürdürülebilir kalkınma ile ilgili alınan kararların, yapılan plan, program ve çalışmaların, özellikle uygulama aşamasında halen yetersiz kaldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları arasında halen ekonomik kalkınmanın ön planda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren ve sürdürülebilir bankacılık konusunda lider olan 5 banka ile AB’de faaliyet gösteren ve sürdürülebilirlik konusunda lider olan 5 banka seçilmiştir. Karşılaştırma bu bankaların faaliyet raporlarında yayınlanan verilere göre yapılmıştır. AB’deki bankaların sürdürülebilirlik faaliyetleri 1990’lı yıllardan sonra hız kazanmaya başlamış, Türkiye’deki bankalar ise 2000’li yıllarda sürdürülebilirlik konusunda çalışmalarına başlamıştır. Türkiye’deki bankalar 2006 yılında 5411 sayılı yasayla ‘Bankacılık Etik İlkeleri’ni kabul etmiş ve bu doğrultuda sürdürülebilirlik faaliyetlerine başlamıştır.

Türkiye’deki ve AB’deki bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerine içsel süreçlerinde tasarrufa yönelerek başladıkları görülmektedir. Bankalar şubelerinde kullandıkları elektrik, doğalgaz, su ve kağıt tüketimlerini en aza indirmeyi hedefleyen politikalar doğrultusunda çalışmaktadır. Bu kapsamda AB’de faaliyet gösteren Triodos Bank’ın 2009 yılında kağıt tüketimi 600 bin CO₂ eşdeğerinde iken 2013 yılında bu rakam 265 bin CO₂ eşdeğerine gerilemiştir. Aynı şekilde elektrik tüketimi 2009 yılında 138 bin CO₂ eşdeğerinde iken 2013 yılında şube sayılarında artış yaşanmasına rağmen 96 bin CO₂ eşdeğerine düşmüştür. Türkiye’de faaliyetlerine devam eden TSKB’nin de aynı doğrultuda tasarruf eğiliminde olduğu incelenmiştir. 2006 yılında bankanın kullandığı kağıt miktarı 12.160 kg iken 2012 yılında 7.195 kg dır. Banka 2006 yılında 1282,37 kwh elektrik enerjisi tüketiyor iken 2012 yılında bu rakam 1076.01 kwh düşmüştür. Yapı Kredi Bankası ise 2011 ve 2012 yıllarında 26 bin kg kağıtın geri dönüşümünü sağlayarak 67 bin ton sera gazını, 28 bin ağacı, 50 bin m³ suyun tüketilmesinin önüne geçmiştir.

İncelenen bankaların içsel süreçlerinin yanında dışsal süreçlerde de sürdürülebilir kalkınma için çalıştıkları izlenmiştir. CEDB 2012 yılında kan bağışı projesini hayata geçirmiştir (CEDB, 2012). Yapı Kredi bankası ise 2010 yılında 617 ünite kan bağışı yaparak sağlık hizmetleri konusunda duyarsız kalmadıklarını göstermektedir (Yapı Kredi, 2010). Sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için bankaların izlediği bir diğer politika eğitime verdikleri destektir. Triodos Bank, 2013 yılında kullandığı kredilerin %15’i eğitim hizmetleri içindir (Triodos Bank, 2013). Türkiye İş Bankası ise her yıl 1 milyon çocuğa kitap dağıtmaktadır (Türkiye İş Bankası, 2012). Ayrıca Şekerbank 1980’li yıllardan bu yana Şeker Çocuk Dergisini çıkartmış günümüze kadar 21 adet okul yaptırmıştır (Şeker bank, 2003). Bankalar yenilenebilir

enerji sektörüne de oldukça büyük yatırımlar yapmaktadır. Triodos Bank, Merkür Cooperative Bank, CEDB birçok rüzgar enerji santralleri, hidroelektrik santralleri, jeotermal santrallerinin finansmanını sağlamış, aynı zamanda bu tesisleri yapacak olan firmalara düşük faizli kredi imkanı sunmuştur. Triodos Bank günümüze kadar 85 güneş santrali ile 2,25 milyar kwh üretim yapan sektörlerin finansmanını sağlamaktadır. Bu ise yılda 800 bin ton CO₂ emisyonunu önlemektedir. Banka 2012’de 189 milyon euro, 2013 yılında 274 milyon euro sürdürülebilir kalkınmaya fon ayırmıştır (Triodos Bank, 2012). Buna karşılık Garanti Bankası kurulu gücü 2.068MW olacak rüzgar santrali projelerine 1.453 milyon dolar yatırım yapmıştır (Garanti Bankası, 2013). TSKB günümüze kadar 97 yenilenebilir enerji projesine kredi imkanı sağlamış ve enerji verimliliği projelerine 315.8 milyon dolar kredi tahsis etmiştir (TSKB, 2013). Türkiye İş Bankası 2001-2012 döneminde enerji sektörüne 121 projeye finansman desteğinde bulunmuştur (Türkiye İş Bankası, 2012). CEDB 2012 yılında paydaşlarına 10 binden fazla ağaç fidanı dağıtmıştır (CEDB, 2012). Türkiye İş Bankası ise 2013 yılına kadar 2,2 milyon ağaç fidan dikmiştir (Türkiye İş Bankası, 2012). Bunun yanında Yapı Kredi Bankası 150 bin fidanlık orman oluşturmuştur (Yapı Kredi, 2012). AB’nin bir diğer etik bankası olarak anılan Merkür Bank, konutların ızalasyonu artırılırsa daha az enerji ile ısınmanın mümkün olacağını savunmuştur. Bu tarz evler yapmak ya da almak isteyen müşterilerine düşük faizle kredi imkanı sunmaktadır (Merkür Bank, 2012). Türkiye İş Bankası’nın enerji verimliliği ve çevre paketi içerisindeki etüt proje kredisi, enerji verimliliği geliştirme kredisi ve çevreci taşıt kredisi ürünleri Merkür Bank’ın stratejisine benzemektedir (Türkiye İş Bankası, 2012). Türkiye’deki bankalar AB’deki bankalar gibi sürdürülebilir kalkınmaya destek vermeye başlamışlardır. Ancak sürdürülebilir kalkınmaya ayrılan fonlar, kullanılan krediler kapsamında AB’nin altında bir oran izlenmektedir.

1970’li yıllar ile birlikte çevresel farkındalık oluşmaya başlasa da, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bölümünün şirketlerin sosyal ve çevresel sorumlulukları üzerine odaklandığı görülmektedir. Ancak 1990’lı yıllarda, finans sektörünün ve özellikle de bankaların faaliyetlerinin sürdürülebilir kalkınma sürecinde oldukça önemli olduğu fark edilmeye başlanmıştır. Türkiye’de bankacılık sektöründe çevresel ve sosyal konulara ilişkin farkındalık, diğer sektörlerle kıyasla çok daha yavaş gelişme kaydetmiştir. Bunun nedenlerinin başında finans

sektörünün kendisini çevreyle dost sektör olarak görmesi ve dolayısıyla herhangi bir sorumluluk üstlenmemesi gelmektedir. Fakat AB ülkelerine bakıldığında bankacılık sektöründe birçok bankanın sürdürülebilir kalkınmaya uzun yıllardan beri destek verdiği görülmektedir. Türkiye'deki ticari bankaların kuruluş amacı ekonomik karlılıktır. Fakat AB'deki bankaların birçoğunun kuruluş amaçları ekonomik karlılığın yanında sosyal ve çevresel faydadır. AB'deki bankalar 1970'lerden sonra çevre, sosyal işbirliği, kültür, sivil toplum içerikli projelere finansal destekte bulunurken, Türkiye'deki bankalar çevresel projelere destekte bulunmaya 2000'li yıllardan sonra başlamıştır.

Şeffaflık ve hesap verilebilirlik açısından, Türkiye son yıllarda AB'ye uyum sürecine girdiği için kredilerin hangi projelerin finansmanında kullanıldığı ile ilgili bilgiler müşteriler ile paylaşılmaktadır. Bunun yanında AB ülkelerindeki bankaların sürdürülebilir kalkınmaya ayırdığı fonlarla, kullandığı kredilerle, desteklediği projelerle, paydaşlarının bu konudaki hassasiyetiyle, müşterilerinin bilinçli olması ile Türkiye'den çok daha istekli oldukları rakamlarla görülmektedir. Geleneksel finansal anlayış çerçevesinde hissedarın karını maksimize etmek isteği ön plana çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik anlayışı ise sadece sürdürülebilir büyüme, sürdürülebilir karlılık gibi finansal ölçütlere dayandırılmaktadır. Bu doğrultuda bankalar kısa dönemli ve yüksek getirili yatırımları tercih etmek isteyeceklerdir. Çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği göz önünde bulunduran yatırımlar genellikle uzun vade gerektirmekte ve düşük getirili olabilmektedir. Dolayısıyla bankalar faaliyetlerinin ekonomik sonuçlarını ön planda tuttukları için sosyal istikrar, ekolojik denge gibi uzun dönemli sürdürülebilirlik hedeflerini göz ardı etmeleri beklenmektedir. Bu şekilde işleyen bir finansal sistemde, sürdürülebilir kalkınmanın önemi kamu sektörü, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör tarafından benimsenir ise bu konudaki yatırımlar fon bulabilecektir.

Bankaları, sürdürülebilir kalkınma sürecinde rol almaya iten bazı içsel ve dışsal itici güçler bulunmaktadır. İçsel itici güçler; çalışanların, hissedarların, yönetim kurulunun sürdürülebilir kalkınma ile ilgili farkındalığından kaynaklanmaktadır. Dışsal itici güçler arasında rakiplerin faaliyetleri, yasal düzenlemeler, müşterilerin bankadan talepleri ve sivil toplum kuruluşlarının bankalar üzerindeki talepleri ile ilgilidir (Kaya, 2010: 81).

Günümüzde insanların bilinçlenmesi, kurumların hesap verebilirliğini ve güvenilirliğini sorgular hale gelmesi, bankaların da çevresel ve sosyal konulara daha duyarlı olmalarını sağlayacaktır. Bunların dışında bankaların çevresel ve sosyal farkındalığı kuruluşun itibarına da katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda bankalar yeni pazarlara girme imkanı da bulacaklardır.

3.9. TÜRKİYE'DEKİ BANKALARA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KONUSUNDA ÖNERİLER

Günümüzde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili farkındalığın önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Söz konusu durumun nedenlerinin başında, eğitim ve yayın organları vasıtasıyla özellikle çevresel koruma konusunda insanların bilinçlenmesi gelmektedir. Ayrıca Türkiye'de geçmişe nazaran hem kamu hem özel sektör işletmelerinin, insana ve çevreye zarar veren uygulamalarına tepkiler artmaktadır. Bu gelişmeler ışığında Türkiye'deki bankalarda sürdürülebilir kalkınma konusunda çalışmalarını artırmışlardır. 2009'da Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası 500 milyon ABD doları tutarında bir fon sağlamıştır. Bu fon Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş tarafından gerçekleştirilecek yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği projelerinin finansmanı için kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye'deki ticari bankaların enerji verimliliği ve yenilenebilir enerjiye yönelik projelere, çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik projelere, sera gazı emisyonunun azaltılması amaçlanan projelere verdiği krediler son yıllarda artış göstermektedir. Ancak KOBİ'lerde yönetim becerilerinin yetersizliği, nitelikli eleman temininde yaşanan güçlükler, sermaye yetersizliği nedeniyle yeni yatırımların yapılmasında ve ileri teknoloji temininde zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu engellerin aşılması için KOBİ'lere yönelik destek programları uygulanmaktadır. Bölgesel ve sektörel ihtiyaçların karşılanması, AR-GE bilincinin yaygınlaştırılması, enerji verimliliği ve girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması gibi konularda krediler ve hibeler verilmektedir. Fakat KOBİ kredilerinde yaşanan bu olumlu gelişmelere rağmen KOBİ'lerin büyük kısmı krediye erişimde sorun yaşamaktadırlar. Özellikle az gelişmiş bölgelerdeki mikro ve küçük işletmeler için banka kredilerine erişim daha kısıtlı kalmakta, faiz oranlarının yüksekliği ve teminat gösterme yükümlülüğü krediye

erişimin önündeki başlıca engelleri oluşturmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için bankaların şubelerini kırsal alanlarda da faaliyete geçirmeleri önerilebilir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Türkiye fosil enerji kaynaklarına göre daha avantajlı olan jeotermal enerji kaynağını son yıllarda kullanmaya başlamıştır. Türkiye jeotermal yataklar bakımından dünyada yedinci sıradadır. Jeotermal kapasitesinin tamamı kullanıldığında Türkiye'deki ısınma ihtiyacının %30'u karşılanabilmektedir. Fakat mevcut potansiyelin sadece %4'ünü kullanmaktadır. Jeotermal enerji diğer enerji türlerine göre oldukça az risk taşımaktadır. Doğada var olan sıcak su kaynağı ile elektrik enerjisi üretilmesine imkan sunan ve sürdürülebilir bir kaynak olan jeotermal, bulunduğu bölge için önemli bir istihdam kaynağı da yaratmaktadır. Jeotermal enerji üretiminin gelişmemesinin en önemli sebebi yeterli finans ve proje eksikliğidir. Bankalar bu konudaki finans desteğini sağladığı takdirde önemli ölçüde enerji üretilmesine öncülük etmiş olacaktırlar (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2012).

AB'ye uyum sürecinde, incelenen Türkiye bankalarında politika oluşturma açısından bakıldığında sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin bütünleştirilmesi açısından ilerleme kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Ancak uygulama düzeyine inildiğinde, uygulamayı gerçekleştirmeye yardımcı olacak araçlar ve mekanizmalar, finansman, kurumsal kapasite veya nitelikli insan gücünün eksiklikleri görülmektedir. Türkiye'deki işletmelerin, sivil toplum örgütlerinin ve toplumun genelinin sürdürülebilir bankacılık konusunda tam olarak bilinç düzeyi istenen seviyede değildir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için ilk önce toplumun en küçük parçası olan ailenin eğitiminden başlanmalıdır. Devamında okullarda bu konuda eğitim ve dersler verilmesi bilinç düzeyini olumlu olarak etkileyecektir. Sosyal içermeyi sağlamak açısından, önemli bir istihdam kaynağı olan bankalar engelli personel sayısını arttırmaları önem kazanmaktadır. Aynı strateji kapsamında sosyal dışlanmayı azaltmak için yaşlı, bakıma muhtaç insanlara, huzur evlerine, çocuk esirgeme kurumlarına finansal destekte bulunarak katkıda bulunmaları önem arz eder. Özel sağlık sigortasının kapsamlarının genişletilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanabilir. Yenilenebilir enerji üretimi yapmak isteyen kuruluşlara düşük faizli kredi imkanı sunulabilir. Ayrıca kırsal kentlere yapılan yatırımların sayıları artırılabilir. Yasal yaptırımların fazla olması ve bu doğrultuda yasaların düzenlenmesi gerekmektedir. Böylece sürdürülebilir kalkınmaya destek olmak

bir insani görev olarak görülüp gönülden yapılarak sürdürülebilir kalkınmada daha çok başarı sağlanabilir.

3.10. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın bu bölümünde, AB’de ve Türkiye’de sürdürülebilir bankacılık uygulamaları araştırılmıştır. Çalışmada AB’ye üye olan 4 ülkeden faaliyette olan 5 banka ile Türkiye’deki sürdürülebilir bankacılık konusunda lider olan 5 banka seçilmiştir. Seçilen bankalar kapsamında sürdürülebilirlik faaliyetleri incelenmiş bu bankaların AB ve Türkiye karşılaştırmaları yapılmıştır. Yapılan bu karşılaştırmalar bankaların faaliyet raporları ve sürdürülebilirlik raporları çerçevesinde ele alınmıştır. İncelenen bankaların karşılaştırılmaları sonucunda Türkiye’nin AB’ye göre sürdürülebilir bankacılık konusunda eksik yönleri üzerinde durulmuş bu konuda Türkiye’deki bankalara önerilerde bulunulmuştur. Türkiye’de incelenen bankalar ışığında sürdürülebilir bankacılığın, AB’deki bankalara göre sürdürülebilir kalkınma çalışmalarına daha geç başladığı ve bu konuda kullandığı kredilerin ve hibe yardımlarının AB’nin gerisinde kaldığı görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sürdürülebilir bankacılık anlayışının günümüzde özellikle AB ülkelerinde çok sayıda banka tarafından benimsendiği ve bu konuda önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda finans sektörünün sürdürülebilir kalkınma ile ilgili farkındalığının artması ve finans kuruluşlarının faaliyetlerinin çevresel ve sosyal etkileri konusunda daha fazla sorumluluk üstlenmesi beklenmektedir.

Çalışmada, Türkiye’de faaliyet gösteren 5 banka ile AB’ye üye ülkelerde faaliyet gösteren 5 banka incelenerek, sürdürülebilir kalkınmaya verilen destekler, geliştirilen projeler ve bankaların bu konudaki farkındalığı incelenmiştir. Görülüyor ki bankalar asıl görevleri olan finansal aracılığın yanı sıra çevreye duyarlılıklarını da ilke ve politikalarına eklemişlerdir. Türkiye, AB’ye üyelik sürecinde sürdürülebilir kalkınma politikalarını onuncu beş yıllık kalkınma planında yeniden gözden geçirmiş, bu anlamda bankacılık ve finans sektöründe önemli adımlar atmaya karar vermiştir. Alınan kararlar ve politikalar ışığında bankaların yenilenebilir enerjiye ayırdıkları fonlar ve kullandırılan kredilerde artış sağlanmıştır. Bankalar bunların yanında çevreyi koruyan ve iklim değişikliğinin etkisini azaltacak yatırımlara finansman desteği sağlamaktadırlar. Bankalar AB’ye uyumu gerçekleştirebilmek için müşteri işlemlerinde kanunlara ve mevzuata bağlı kalmalı ve şeffaflıktan ödün vermemelidirler.

Çalışmanın birinci bölümünde, sürdürülebilir kalkınmanın tanımı ve gelişimi incelenmiştir. Sürdürülebilir kalkınma bugünkü neslin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır. AB üyesi ülkelerde sürdürülebilir kalkınma anlayışının Türkiye’ye kıyasla daha önce benimsendiği ve bu doğrultuda çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, AB ülkeleri ile Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma göstergeleri çevresinde karşılaştırmaları yapılmıştır. Rakamlarla incelendiği üzere AB ülkeleri sürdürülebilir kalkınma konusunda ileri seviyelere ulaşmıştır. Özellikle ekonomik anlamda ileri olan ülkeler sürdürülebilir kalkınma konusunda da ön sıralarda yer almışlardır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, AB ülkeleri ve Türkiye’de sürdürülebilir bankacılık konusu ele alınmış ve sürdürülebilir bankacılık anlayışı karşılaştırılmıştır. Bankalar, faaliyetlerinin yarattığı ekonomik sonuçlar yanında sosyal ve çevresel

sonuçlara da önem vermeye başlamışlardır. Bu anlamda bankaların finansal ürün ve hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde dizayn edilmesine sürdürülebilir bankacılık denmektedir. Türkiye’de sürdürülebilir bankacılığın gelişiminin neden geri kaldığı ve nasıl geliştirilebileceği sorularına cevap aranmıştır. Sürdürülebilir bankacılığın gerçekleşebilmesi için etik müşteri bilincinin yerleşmesi gerekmektedir. Böylelikle etik bankacılık faaliyetlerinde de artışlar gözlenebilecektir.

Türkiye’deki bankaların sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için, bir takım politikalarının olduğu söylenebilir. Bunlar arasında en dikkat çekici olanları, kağıt tasarrufu, enerji tasarrufu, tarıma verilen destek, doğal kaynakların korunması gibi önlemlerdir. Türkiye’deki sürdürülebilir bankacılık anlayışının, önleyici bankacılık aşamasındadır. Önleyici bankacılık, bankaların içsel süreçlerinde sürdürülebilirliğe dikkat etmeleridir. Fakat bankaların, kredi kullandırma süreçlerinde istekli olmaları ve sürdürülebilir finansal ürünleri piyasaya sunmaları açısından bakıldığında, saldırgan bankacılığa doğru bir yönelim olduğu söylenebilir. Türkiye’deki tasarruf sahiplerinin bir bankaya fonlarını teslim ederken, hangi projelerde bu paranın değerlendirileceğini sorgulama eğilimleri düşük seviyededir. Müşterilerin sadece alacakları faize ya da kar payına önem vermeleri bankaları sürdürülebilir kalkınma açısından etik olmayan davranışlara yaklaştırmaktadır.

Sürdürülebilir bankacılık AB’ye üye ülkeler açısından değerlendirilecek olursa; incelenen bankalar açısından AB’deki bankaların faaliyetlerinin, çevresel ve sosyal konulara daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Bu durumun sebepleri arasında sosyal çevrenin, kurumların ve kamunun bu konuda bilinç düzeyinin yüksek olması yatmaktadır. Bilinçli tüketicinin, bankaları etik bankacılığa iten önemli bir güç olduğu söylenebilir. AB’deki bankalar çok sayıda, sosyal ve çevresel projeleri finanse etmektedir. Gelişmiş ülkelerde, toplumun farkındalığı ve sürdürülebilirlik ile ilgili beklentileri sürdürülebilir bankacılık anlayışının artmasını sağlamaktadır. AB’ye üye ülkeler sürdürülebilir bankacılık aşamasındadır. Bankacılık sektöründe sürdürülebilir kalkınma bilincinin artmasının en temel şartı etik müşterilerdir.

Tüketici bankadan neyi nasıl talep ederse banka bu doğrultuda hareket edecektir. Bu açıdan etik tüketicilerin ve etik müşterilerin olması önem taşımaktadır. Tüketiciler ve üreticiler bilinçlenir ise, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi

kolaylaşacaktır. Bilinçli tüketim ise aile ve okulda alınacak eğitimle sağlanabilir. Eğitim ve iletişim araçlarının doğru kullanılmasıyla birlikte toplumsal sürdürülebilirlik hakkındaki farkındalık artacak, böylelikle çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik sağlanacaktır. Bankalara ve finans kuruluşlarına uygulanan yasal düzenlemeler bankaları çevresel ve sosyal anlamdaki projeleri finanse etme konusunda yönlendirecektir. Bu doğrultuda TBB'nin 5411 sayılı Bankacılık Etik İlkeleri bankaları sürdürülebilir kalkınma konusunda bir takım çalışmalara yönlendirmektedir. Ancak bu doğrultudaki çalışmaların devamlı olması ve sayılarının gün geçtikçe artması için bankalara zorunluluk uygulaması getirilebilir. Bankaların bir yıl içerisindeki bütçelerine göre belirli oranlarda sürdürülebilir kalkınma çalışmalarına katılmaları sağlanabilir. Bu konuda çalışma yapmayan bankalara maddi ceza uygulaması yapılabilir. Ayrıca sürdürülebilir bankacılık konusunda istekli çalışan bankalar ödüllendirilerek teşvikler sağlanabilir. Devletin bankalara yaptırım uygulayabilmesi için öncelikle devlet bankalarının sürdürülebilir bankacılık konusunda öncü olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla AB katılım sürecinde bankaların organik tarımı teşvik, yenilenebilir enerji projelerine katkı sağlaması, eğitim ve sosyal dışlanma konusundaki projeleri gerçekleştirmesi devlet eliyle yasal zorunluluk olacağından sürdürülebilirlik çalışmalarında artış sağlanabilir. Bankacılık sektöründe sürdürülebilir kalkınma bilincinin daha fazla artması; sivil toplum kuruluşlarının, kamu ve özel sektörün, üniversitelerin işbirliği içinde olmaları ile mümkün olacaktır. Böylelikle toplumun her kesimi sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine katkıda bulunmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- AÇIKALIN, O. ve A. SALTİK, (2007), “Kalkınmada Yeni Kavram ve Stratejiler”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, ss.1-23, Ankara.
- AKINCI, S. ve M. AKINCI, (2010), “Sürdürülebilir Kalkınmaya Katkı Bağlamında Örgütlerin Çevresel Performansları ve Performans Değerlendirme Teknikleri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:24, S:1, ss. 193-207, Erzurum.
- ALAGÖZ, M., (2007), “Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Faktörü: Teorik Bir Bakış”, **Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi**, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi-Türk Dünyası Kırgız- Türk ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, S:11, ss:1-12, Kırgızistan.
- ALKIŞ, S., (2007), “Coğrafya Eğitiminde Yükselen Paradigma Sürdürülebilir Bir Dünya”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S:15, ss57-67, İstanbul.
- ALTUN ADA, A. (2011), “Kümeleme Analizi ile AB Ülkeleri ve Türkiye’nin Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:29, Kütahya.
- ALTUN ADA, A. (2012), “The Problem of Social Exclusion in the European Union: A Study for Member States”, **European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences**, EuroJournals, Inc, S:46, pp. 112-129.
- ARDA, S.S., (2003), ‘Türkiye’de Doğa Koruma Alanı Uygulamaları ve AB Mevzuatı ile Karşılaştırılması,’ **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası**, (2014), <http://www.coebank.org/Content.asp?arbo=156&theme=2>, (15.01.2014).
- AYDOĞAN, A., (2010), “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sürdürülebilir Kalkınma Konusuyla İlgili Kazanımların Öğretimine İlişkin Görüşleri”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Niğde.
- Banca Etica**, (2011), <http://bilanciasociale.bancaetica.it/bilancio-sociale-2011/>, (15.06.2014).

- Banca Etica**, (2012), <http://bilanciasociale.bancaetica.it/bilancio-sociale-2012/>, (16.06.2014).
- Banca Etica**, (2013), <http://www.bancaetica.it/progetti-speciali/progetto-energia>, (01.02.2014).
- BAYRAM TURAN,T., ALTIKAT A. ve TORUN EKMEKYAPAR F.,(2011), ‘Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları’, Iğdır Üniversitesi, **Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, S:1, ss33-38, Iğdır.
- BOJÖ, Jan; Karl-Göran MÄLER; Lena UNEMO, (1992), **Environment and Development: An Economic Approach**, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- BOZLOĞAN, R., (2005), “Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S:50, ss. 1011-1028, İstanbul.
- Clean Energy Development Bank**, (2013), **Annual Report 2011-2012**, (Erişim Tarihi 16.06.2014).
- Clean Energy Development Bank**, (2014), <http://www.cedbl.com/Contents/energy-development-solutions.html&id=14>, (05.05.2014).
- ÇALI, H. H., (2003), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Türkiye’deki Gelişimi”, Aksaray Polis Meslek Yüksek Okulu, **Çağın Polisi Dergisi**, S:21. Aksaray.
- ÇOLAK, C., (2012), “İlköğretim, Lise Öğretmen ve Öğrencilerinin Sürdürülebilir Kalkınma İle Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Çalışma”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, Trabzon.
- DEMİRKAN, O., (2002), “Dünya Çevre Günü Rio Zirvesi ve Rio+10 Johannesburg Zirvesine Doğru”, **Çevre Dergisi**, Türkiye Eczacılar Birliği, Ocak-Şubat, İstanbul.
- ENGİN, H., (2010), “Coğrafya Eğitiminde Sürdürülebilir Kalkınma Sürdürülebilirlik Eğitimi ve Çevre Eğitimi Konularının Kazandırılması”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, İstanbul.
- ERİM, N., (2007), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Palme Yayıncılık, Ankara.

- ERSOY, A., (2008), **İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi**, Nobel Yayınevi, Ankara.
- ERYILMAZ, T., (2011), “Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Başkent Üniversitesi Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü**, Ankara.
- European Council, (2001), “Presidency Conclusions”, **Göteborg European Council**, 15-16 June.
- European Council, (2002), “Presidency Conclusions”, **Barcelona European Council**, 15-16 March.
- European Union, (2006), **Measuring Progress Towards a More Sustainable Europe**.
- European Union, (2007), “Presidency Conclusions”, **Brussels European Council**, 8-9 March .
- European Union, (2009), “Presidency Conclusions”, **Brussels European Council**, 18-19 June.
- European Union, (2011), “Sustainable Development in the European Union”, **2011 Monitoring Report of the European Sustainable Development Strategy**.
- Garanti Bankası, (2002), **Faaliyet Raporu**, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (17.06.2014).
- Garanti Bankası, (2006), **Faaliyet Raporu**, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (18.06.2014).
- Garanti Bankası, (2007), **Faaliyet Raporu**, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (19.06.2014).
- Garanti Bankası, (2009), **Faaliyet Raporu**, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (07.01.2014).

- Garanti Bankası, (2011), **Faaliyet Raporu**, Garanti Bankası, (2009), **Faaliyet Raporu**, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.pagehttp://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (08.01.2014).
- Garanti Bankası, (2012), **Faaliyet Raporu**, <http://rapor2012.garanti.com.tr/tr/>, (18.06.2014).
- Garanti Bankası, (2013), **Faaliyet Raporu**, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkinda/yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (10.03.2014).
- GLS Bank, (2012), **Annual Report 2011**, <https://www.gls.de/privatkunden/english-portrait/>, (11.06.2014).
- GLS Bank, (2013), **Annual Report 2012**, <http://www.triodos.com/downloads/about-triodos-bank/annual-reports/annual-report-2012.pdf>, (14.06. 2014).
- GÜÇLÜ, A., (2007), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’nin Çevre Politikaları”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- GÜR, B., (2012), “Sürdürülebilir Kalkınma, Kuramsal Sosyal Sorumluluk ve Türkiye’de Mikro Finansman Uygulamaları”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:11, S:21, ss. 87-106, İstanbul.
- HAN, E. ve A. A., KAYA, (2002), **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Eskişehir.
- HARRIS, M. Jonathan, (2000), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri**, Özmete Emine (çev), Tufts University, USA
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators>, (10.12.2013).
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme1>, (10.12.2013).
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme2>, (10.12.2013).
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme3>, (10.12.2013).
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme4>, (10.12.2013).

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme5>, (12.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme6>, (12.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme7>, (12.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme8>, (12.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme9>, (12.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/indicators/theme10>, (15.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdec320>, (15.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdcc120>, (16.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdcc100>, (17.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdcc110>, (17.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdgp100>, (18.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdgp310>, (19.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdpc210>, (13.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdnr310>, (10.12.2013).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/web/table/description.jsp>, (04.04.2014).
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/web/table/description.jsp>, (03.04.2014).
<http://www.gabv.org/our-banks/clean-energy-development-bank>, (11.12.2013).
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.doc>, (16.01.2014).
<http://www.undp.org/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=248>, (02.01.2014).

<https://www.gls.de/privatkunden/finanzierte-projekteunternehmen/wohnen/achatschleifmuehle/>, (08.08.2013).

<https://www.merkur.dk/>, (08.08.2013).

https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/1374/Etik_Ilkeler_29.09.2010.pdf, (05.08.2013).

İktisadi Kalkınma Vakfı, (2012), **Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı-Doha**, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/doha_yazisi.pdf, (17.10.2013).

KAYA, E., (2010), “Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bankaların Rolü ve Türkiye’de Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları”, **Gazi Üniversitesi, İşletme Araştırmaları Dergisi**, C:2, S:3, ss:75-94, Ankara.

KAYPAK., Ş. (2012), “Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma”, **Mustafa Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C:14, S:22, ss. 11-29, Hatay.

KEYNES, J. M., (2008), **Genel Teori: İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Kalkedon Yayıncılık, Çev: Uğur Selçuk Akalın, İstanbul.

KEYNES., J.M. (1959), “Genel Teori 1: Çalışma Faiz ve Para Teorisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Çev: Prof. Dr. Akif Erginay, ss: 298-320, Ankara.

KILIÇ, S., (2006), “Yeni Toplumsal ve Ekonomik Arayışlar Sürecinde Sürdürülebilir Kalkınma”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C:8, S:2, ss. 81-101, Ankara.

MAWHINNEY, M., (2002), **Sustaniable Development Understanding the Green Debates**, Newcastle at Northumbria University.

Merkür Cooperative Bank, (2011), **Annual Report 2011**, <https://www.merkur.dk/LinkClick.aspx?fileticket=GhF4sZBweP8%3d&tabid=2981> (04.06.2014).

- Merkür Cooperative Bank, (2012), **Annual Report 2012**, <https://www.merkur.dk/LinkClick.aspx?fileticket=5TW5i24rn8%3d&tabid=2981> (04.06.2014).
- Merkür Cooperative Bank, (2013), **Annual Report 2013**, <https://www.merkur.dk/LinkClick.aspx?fileticket=YnVFIsDj4yU%3d&tabid=2926>, (04.06.2014).
- ÖZER, M.A., (2006), ‘Yönetişim Üzerine Notlar’, **T.C. Sayıştay Bakanlığı, Sayıştay Dergisi**, S:63, Ankara.
- ÖZGÜR, E. M., (2010), “Bölgesel Kalkınma”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü Ders Notları**, Ankara.
- ÖZMEHMET, E.,(2007), **Avrupa ve Türkiye’deki Sürdürülebilir Mimarlık Anlayışına Eleştirel Bir Bakış**, Journal Of The Yaşar University, vol:2, no:7, İstanbul
- ÖZMEHMET, E., (2008), **Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları**, Yaşar Üniversitesi, vol 12, No:3, Ekim, ss:1853-1876, İstanbul.
- ÖZMETE, E., (2010), “Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayış: Kavramsal Analiz”, **Aile ve Toplum Eğitim ve Araştırma Dergisi**, Temmuz, Ağustos, Eylül, ss:79-91, Ankara.
- ÖZYOL A., **Sürdürülebilir Kalkınma**, <http://hydra.com.tr/uploads/kutup9.pdf>, (25.09.2013).
- PORSUK, T., (2009), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Ormancılık”, **Sürdürülebilir Orman Yönetimi, Stratejik Planlama, Standart Dosya Planı ve Resmi Yazışma Kuralları Hizmet İçi Eğitim Semineri**, 6-8 Ekim 2009, Antalya.
- SARIÇOBAN, K., (2011), “Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Etkileri”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta.
- SARIKAYA, M. ve F. Z., KARA, (2007), “Sürdürülebilir Kalkınmada İşletmelerin Rolü: Kurumsal Vatandaşlık”, **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C:14 S:2 , ss.221-233, Manisa.

- SENCAR, P., (2007), “Türkiye’de Çevre Koruma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne.
- SİNEMİLLİOĞLU, M. O., (2009), “Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:8, S:27, ss. 245-268, Diyarbakır.
- SİPAHİ, E. B., (2010), “Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s:24, ss.331-344, Konya.
- SKOUSEN, M., (2003), **İktisadi Düşünce Tarihi**, Mustafa A, Demir Ö,(çev), Liberte Yayınevi, Ankara.
- SMITH, A., (1776), **Milletlerin Zenginliği**, Derin H,(çev), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sustainable Development in the European Union, (2014), 2013 **Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy**, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-02-13-237/EN/KS-02-13-237-EN.PDF, (29.01.2014).
- Şekerbank, (2011), **Faaliyet Raporu**, http://www.sekerbank.com.tr/files/yatirimci/faaliyetraporu_2011.pdf, (09.01.2014).
- Şekerbank, (2012), **Faaliyet Raporu**, <http://21144.radorecdn.net/ortak/raporlar/bankalar/sekerbank/sekerbank-2012-faaliyet-raporu.pdf>, (08.01.2014).
- Şekerbank (2003), **Faaliyet Raporu**, http://www.sekerbank.com.tr/files/yatirimci/faaliyetraporu_2003.pdf, (18.06.2014).
- Şekerbank, (2012), **Faaliyet Raporu**, http://www.sekerbank.com.tr/files/yatirimci/faaliyetraporu_2012.pdf, (18.06.2014).
- Şekerbank, (2013), **Faaliyet Raporu**, http://www.sekerbank.com.tr/files/yatirimci/faaliyetraporu_2013.pdf, (18.06.2014).
- T.C Avrupa Birliği Bakanlığı**, (2014), <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=92&l=1>, (15.03.2014).

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**”, [http:// www. kalkinma. gov.tr /Lists/ Kalkınma %20 Planlar/ Attachments/ 4/plan6.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf), DPT Yayını, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**”,[http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/ Attachments /5/ plan5.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf), Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**”, [http:// www. kalkinma. gov.tr/ Lists/ Kalkınma %20 Planlar/ Attachments /9 /plan1.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf), Ankara, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)**”, <http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13744/plan9.pdf>, DPT Yayını, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**”, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1973/plan4.pdf>, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**”, [http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=661bcf7 %20D9da5%20D4ecb%20Da190%20Dfd4aadbacc02&ID=8&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FKalkinmaPlanlari%2Easpx&ContentTypeId=0x0100B6043AD55C311E41A48571E65B9E1AD1](http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=661bcf7%20D9da5%20D4ecb%20Da190%20Dfd4aadbacc02&ID=8&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FKalkinmaPlanlari%2Easpx&ContentTypeId=0x0100B6043AD55C311E41A48571E65B9E1AD1), Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)**”, [http:// www. kalkinma. gov.tr/ Lists/ Kalkınma %20 Planlar/ Attachments/12/Onuncu_Kalkınma_Planı.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalkınma_Planı.pdf) , DPT Yayını, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**”, <http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/1969/plan8.pdf>, DPT Yayını, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**”, [http:// www. kalkinma. gov.tr/ Lists / Kalkınma %20 Planlar/ Attachments/7/plan3.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkınma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf), Başbakanlık Basımevi, Ankara.

- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “**Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**”, [http:// www. kalkinma. gov.tr/ Lists/ Kalkinma %20 Planlar/ Attachments/3/plan7.pdf](http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf), DPT Yayını, Ankara.
- T.C. Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı.,(2012), **Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi**, S:288, Ankara (<https://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/surdurulebilir-yarinlar-icin-surdurulebilir-tuketim-ve-enerji-verimliliği/158>), (15.04.2014).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2013), <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-ve-surdurulebilir-kalkinma/surdurulebilir-kalkinma>, (10.11.2013).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2012), **Rio’dan Rio’ya: Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınmanın Mevcut Durumu**, <http://ab.immib.org.tr/web/eklenti/Rio+20-Taslak-Mevcut-Durum-Raporu.pdf>, (06.04.2014).
- TATLIDİL, H. ve E. ÜNAL, (2010), **Türkiye İçin Sürdürülebilir Kalkınma Skorunun Geliştirilmesi**, TİSK Akademi, S:1, ss.44-63.
- T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, (2010), **AB Üyeliğine Doğru**, Ankara.
- TEMA, (2013), “**İklim Ağı Türkiye’nin Sera Gazı Envanterini Değerlendirdi**”, http://www.tema.org.tr/web_149662_1/entitiefocus.aspx?primary_id=885&target=categorial1&type=2&detail=single, (25.11.2013).
- TIRAŞ, H., (2012), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, ss.57-73, Kayseri.
- TOKUÇOĞLU, B., (1993), “Çevre Sorunları ve Kentleşme”, **Çevre Dergisi**, Çevrimiçi <http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/6-5.pdf>, (03.08.2013).
- Triodos Bank, (2009). **Annual Report 2009**, [http://www.triodos.co.uk/uk/ static/pdf/ Annual_ Report_2009](http://www.triodos.co.uk/uk/static/pdf/Annual_Report_2009), (02.06.2014).
- Triodos Bank, (2011). **Annual Report 2011**, <http://www.triodos.com/downloads/425586/425612/637915/annual-report-2011.pdf> (02.06.2014).
- Triodos Bank, (2012). **Annual Report 2012**, <http://www.triodos.com/downloads/about-triodos-bank/annual-reports/annual-report-2012.pdf> (02.06.2014).

- Triodos Bank, (2013). **Annual Report 2013**, http://annual-report.triodos.com/en_us/2013/servicepages/welcome.html, (16.06.2014).
- TÜİK, (2007), **İşgücü, İstihdam ve İşsizlik İstatistikleri**, Türkiye İstatistik Matbaası, Ankara
- TÜİK, (2008), **Tüketim Harcamaları Yoksulluk ve Gelir Dağılımı**, Türkiye İstatistik Matbaası, Ankara
- TÜİK, (2011), **Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri 2000-2009**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- Türkiye Bankalar Birliği, (2014), **Sürdürülebilir Bankacılık ve Bankacılık Uygulamalarında Çevresel ve Sosyal Risklerin Değerlendirilmesi Eğitimi**, <https://www.tbb-bes.org.tr/tbb/DesktopDefault.aspx?tabid=1&tabindex=0>, (10.09.2013).
- Türkiye İş Bankası, (2000), **Faaliyet Raporu**, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2000faaliyet.pdf>, (18.04.2014).
- Türkiye İş Bankası, (2001), **Faaliyet Raporu**, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2001faaliyet.pdf>, (18.06.2014).
- Türkiye İş Bankası, (2005), **Faaliyet Raporu**, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2005faaliyet.pdf>, (18.06.2014).
- Türkiye İş Bankası, (2008), **Faaliyet Raporları**, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2008faaliyet.pdf>, (18.04.2014).
- Türkiye İş Bankası, (2009), **Faaliyet Raporları**, <http://www.isbank.com.tr/PDF/FaaliyetRaporlari/2009faaliyet.pdf>, (06.04.2014).
- Türkiye İş Bankası, (2011), **Faaliyet Raporları**, http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/ISBANK_faaliyet_raporu_2011.pdf, (18.04.2014).

- Türkiye İş Bankası, (2012), **Faaliyet Raporları**, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansalbilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2012/HTML/index.html>, (14.04.2014).
- Türkiye İş Bankası, (2013), **Faaliyet Raporları**, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/surdurulebilirlik-raporlarimiz/Documents/SurdurulebilirlikRaporu2013.pdf>, (18.04.2014).
- Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, (2009), **Sürdürülebilirlik Raporu**, http://www.tskb.com.tr/sustain_report/tr/, (06.04.2014).
- Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, (2010), **Sürdürülebilirlik Raporu**, <http://www.tskb.com.tr/sustain/tr/tskb-surdurulebilirlik.pdf>, (18.06.2014).
- Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, (2012), **Sürdürülebilirlik Raporu**, <http://www.tskb.com.tr/images/pdf/tskb-surdurulebilirlik-raporu-2012.pdf>, (06.04.2014).
- UNDP, (1994), **Human Development Report**, Newyork, Oxford University Pres, (http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_contents.pdf, (10.02.2014).
- UNDP, (2011), **Human Development Report: Sustaniability and Equity: A Beter Future for All** http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_TechNotes.pdf, (11.03.2014).
- UYŞAL, A., (2003), **Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış**, (DPT), Ankara.
- WILSON, M., (2003), “Corporate Sustainability ,What is it And Where Does it Come From?”, **Ivey Business Journal**, March, April, pp:1-5
- World Commission on Environment and Development, (1987), **Our Common Future**, Oxford Univercity Press, Oxford.
- Yapı Kredi Bankası, (2010), **Sürdürülebilirlik Raporu**, http://www.yapikredi.com.tr/_assets/pdf/arsiv/surdurulebilirlik/CSR_Rapor_2010.pdf, (18.06.2014).
- Yapı Kredi Bankası, (2011), **Faaliyet Raporu**, http://www.yksigorta.com.tr/Upload/Document/2011_Yili_Faaliyet_Raporu_KonsolideTR.pdf, (07.01.2014).

- Yapı Kredi Bankası, (2011), **Sürdürülebilirlik Raporu**, http://www.yapikredi.com.tr/_assets/pdf/arsiv/surdurulebilirlik/CSR_Rapor_2011.pdf, (18.06.2014).
- Yapı Kredi Bankası, (2012), **Faaliyet Raporu**, http://www.yapikredi.com.tr/_assets/files/investor-relations/annual-report/2012-interactive-annual-report/tr/rapor.html, (10.01.2014).
- Yapı Kredi Bankası, (2012), **Sürdürülebilirlik Raporu**, http://www.yapikredi.com.tr/_assets/pdf/arsiv/surdurulebilirlik/CSR_Rapor_2012.pdf, (18.06.2014)
- YAPICI, M., (2003), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Eğitimi”, **AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: V; Sayı: 1, ss. 225-230, Afyon.
- YAVUZ, A., (2010), “Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C:7, S:14, ss.63-86, Hatay.
- YAYLALI, B., (2009), “Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde İklim Değişikliği, Diğer Çevre Sorunlarıyla Etkileşimi ve Türkiye Analizi”,Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara.
- YIKMAZ, R. F., (2011), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi”, **TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi**, Şubat 2011, Ankara.
- YILDIZ, N., (2005), “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi”, **Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, C:6, S:1, ss:164-173, Edirne.
- YOĞURTÇUOĞLU, T., (1999), “Ulusal Çevre Stratejileri ve Eylem Planı”, **2. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, TMMOB-İnşaat Mühendisleri Odası, Kasım, Ankara.
- YÜCEL, F., (2003), **Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşıtlığı ve Birlikteliği**, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Adana.

- YÜKSEK, M., (2010), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye’de Çevre Politikaları”,
Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Gaziantep.
- ZORAL, P., (2011), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Mekansal Planlama Pratiğine Aktarılması: Sürdürülebilirlik Değerlendirilmesi ve Türkiye Uygulaması”,
Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, **Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü**, Ankara.

DİZİN

A

Avrupa, v, ix, xiii, xiv, 1, 31, 32, 33, 35,
63, 74, 87, 91, 106, 107, 108, 112,
114, 119

B

Brundland, 8, 10, 20

Ç

Çevre, vii, xiv, xv, 1, 8, 11, 13, 14, 17,
19, 20, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34,
35, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 90,
92, 106, 107, 108, 109, 112, 113,
116, 118, 119

Çölleşme, 12

D

Doğa, 19, 106
Dünya, xv, 1, 5, 6, 8, 11, 19, 25, 26, 28,
35, 53, 87, 106, 108

E

Ekologlar, 15

F

Finans, 93

İ

İstihdam, viii, xii, 39, 40, 111, 116
İşsizlik, viii, xii, 40, 41, 116

K

Kalkınma, v, vii, viii, ix, xi, xiii, xiv,
xv, 1, 4, 5, 6, 8, 11, 13, 18, 19, 20,
21, 24, 25, 26, 27, 28, 33, 35, 36, 54,
59, 60, 62, 65, 68, 70, 80, 89, 91, 93,
96, 100, 101, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 116,
117, 118, 119

M

mevzuat, 63, 71, 111

S

Sürdürülebilir, v, vii, viii, ix, xiv, xv, 2,
8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18,
19, 21, 24, 25, 28, 29, 33, 34, 35, 36,
41, 55, 65, 68, 70, 71, 76, 77, 78, 79,
80, 81, 83, 86, 87, 91, 93, 97, 101,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 115, 116, 118,
119